

Rudolf Steiner

**SARCINI ALE UNEI NOI ȘTIINȚE
ECONOMICE**

**I
CURSUL DE ECONOMIE**

GA 340

Paisprezece conferințe ținute la Dornach, între 24 iulie și 6 august
1922, pentru studenții la Științe Economice

Traducere după:

RUDOLF STEINER

AUFGABEN EINER NEUEN WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT.

I. Nationalökonomischer Kurs

După notițe nerevizuite de conferențiar,
editate de Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung
Editura Rudolf Steiner, Dornach/Elveția 2002

GA 340

Traducere: Mihail Avramescu și Gabriela Câmpeanu

Revizuire: Andrea Dumitrescu

**©2016 BIBLIOTECA ANTROPOSOFICĂ pentru prezenta traducere
în limba română**

Biblioteca antroposofică: www.spiritualrs.net

CUPRINS

CONFERINȚA I — Dornach, 24 iulie 1922.....7

Știința economică (economia politică) a apărut pe când viața economică modernă era deja foarte complicată. Trei perioade. În prima treime a sec. XIX, în Anglia relații comerciale instinctive, în a doua treime în Germania intrarea în mod conștient în industrialism, în a treia treime perioadă statală. – Contrast între Anglia și Germania. Tripartiția ca soluție. Metodă a economiei politice: concepte ponderabile și imponderabile. Ideile științei economice trebuie să fie vii. Viața economică între natură și capital. Intervenția granițelor statului în viața economică. Pământul ca organism economic sau organism social.

CONFERINȚA a II-a — Dornach, 25 iulie 1922.....22

Formarea prețurilor din vânzare și cumpărare nu poate fi cuprinsă cu noțiuni precis conturate. Cei trei factori de producție: natură, muncă și capital. Natura muncii în sens economic: natură modificată prin muncă – formatoare de valoare pe o latură; muncă modificată prin spirit – formatoare de valoare pe cealaltă latură; constanta din spatele valorilor fluctuante. Polaritatea natură – capital.

CONFERINȚA a III-a — Dornach, 26 iulie 1922.....36

Știința economică este o știință teoretică și practică. Integrarea muncii în viața socială. Emanciparea dreptului și munca. Năzuința spre democrație și diviziunea muncii. Funcții ale diviziunii muncii, de antiegoism și ieftinire. Exemplul croitorului. Întrebare: Cum scoatem din procesul economic munca pentru retribuție? Salariatul se autoîngrijește. Tendința de devalorizare a produselor polului opus și prețul mediu la comerciantul intermediar. Industriașul drept comerciant.

CONFERINȚA a IV-a — Dornach, 27 iulie 1922.....50

Din nou exemplul croitorului. Apariția capitalului prin diviziunea muncii, exemplul căruței. Capital etapa 1 prin emanciparea față de natură. Capital etapa 2 prin emanciparea față de muncă. Economie

financiară și capital bănesc. Banii ca spirit realizat. Capitalul de împrumut ca a doua etapă a procesului capitalului. Diviziunea muncii, un raport de divizare între marfă și bani. Valoarea produsului natural modificat prin muncă este divizată de munca realizată de către spirit. Metoda economică: gândirea care privește înăuntrul proceselor.

CONFERINȚA a V-a — Dornach, 28 iulie 1922.....66

Procesul economic ca un circuit organic: producerea valorii – înlăturarea valorii. Formarea valorii și devalorizarea prin tensiuni între polii opuși, producția și consumul. Creditul personal și creditul funciar, primul ieftinește lucrurile, al doilea le scumpește. Stagnarea capitalului în proprietatea funciară, și prin aceasta formarea valorilor fictive. Necesitatea de a se consuma capitalul în întregime, cu excepția unei rest ca „sămânță”. Asociațiile trebuie să regleze procesul de producție prin distribuirea corectă a lucrătorilor. Prețul depinde de numărul de lucrători dintr-un anumit domeniu.

CONFERINȚA a VI-a — Dornach, 29 iulie 1922.....80

Formula prețului corect. Rata dobânzii ridicată scumpește mărfurile și ieftinește pământul. Munca spirituală, raportată la trecut, este neproductivă, consumatoare; în ceea ce privește viitorul este productivă. Nevoia de „consumatori puri”. Plătire, împrumutare, donare ca noțiuni necesare pentru o economie sănătoasă. Viața spirituală liberă și semiliberă – viața spirituală și viața economică. Asociații pentru reglementarea donațiilor.

CONFERINȚA a VII-a — Dornach, 30 iulie 1922.....96

Cei trei factori economici propulsori: cumpărare sau vânzare, împrumutare, donare. Cei trei factori statici: muncă, pământ, capital. Valoarea ia naștere în economie numai în cadrul schimbului de produse. Plata salariului ca o cumpărare, de către patron, a produselor realizate de muncitori. Falsificarea prețurilor. Cazul când prețul terenului își are originea în exercitarea puterii, și prin aceasta creștere de preț înspre agricultură și scădere înspre produsul industrial. Tendința de a produce venituri funciare, întrucât în agricultură domnește de drept principiul autofurnizării. Tendința devalorizării capitalului întreprinderii. Tensiuni sociale cauzate de tendința

creșterii prețurilor agricole, și tendința scăderii prețurilor la produsele create prin activități umane libere. Mișcările în sens opus în circuitul economic: de la mijloacele de producție spre capitalul întreprinderii, pe de o parte, și pe de altă parte, spre marfă. Asociații pentru a compensa pe cât posibil perturbările în procesul economic.

CONFERINȚA a VIII-a — Dornach, 31 iulie 1922.....111

Corectarea unor noțiuni economice. Preț, cerere și ofertă. Ecuațiile comerciantului, consumatorului și producătorului. Factorul juridic intervine în economie. Schimburi între lucruri incomparabile între ele: între drepturi și mărfuri, între capacități și mărfuri și între capacități și drepturi. Nu se plătește munca, ci rezultatele muncii. Între patron și salariat este un fel de piață. Judecățile asupra vieții economice nu teoretice, ci din experiența la obiect, lucru posibil numai prin asociații. Economie bazată pe troc – bazată pe bani – bazată pe capacități. Știința economică rămasă la troc, consideră banii doar ca înlocuitor pentru schimb.

CONFERINȚA a IX-a — Dornach, 1 august 1922.....126

Valori indirecte în organismul economic. Produse secundare, prețul secarei, prestația medicului. Economia internă. Tripla productivitate a redistribuirilor de capital prin cumpărare, împrumutare și donare – ultima fiind cea mai productivă. Capital comercial în Anglia, capital împrumutat în Franța, capital industrial în Germania și caracteristicile umane aflate la baza acestora. Sistemul bancar, o circulație a banilor depersonalizată, economie financiară fără subiect natural și personal, imperialism fără obiect.

CONFERINȚA a X-a — Dornach, 2 august 1922.....141

Profitul economic. În actul schimbului câștigă ambele părți. Apariția banilor din bunuri. Acțiune de împingere și aspirare în procesul economic. Reciprocitatea în procesul economic. Dobânda: apare prin renunțarea la reciprocitate în cadrul împrumutării. Metoda: gândirea procesului economic în imagini. Experiența nemijlocită. Rațiunea autoactivă și simțul comun obiectiv în asociații, care stă mai presus de interesul personal. Altruism obiectiv în loc de predici moralizatoare. Viața economică între viața juridică și viața spirituală.

CONFERINȚA a XI-a— Dornach, 3 august 1922.....156

Dezvoltarea vieții economice de la economie privată rurală la economie națională, comerțul mondial și economie mondială. Obstrucție prin viața economică de stat. Anglia ca putere economică conducătoare. Gândirea economică nu a ținut pasul. Gândirea economică în termeni de economie mondială. Spațiul economic închis este problema cardinală a economiei mondiale. Importanța duratei vieții bunurilor economice. Banii nu se uzează comparativ cu bunurile. Raportul între cei care caută hrană și cei care produc hrană. Necesitatea existenței donațiilor într-un spațiu economic închis. Marea întrebare în economie: Ce fel de plată ar trebui căutată pentru ca valorile create în cadrul domeniului pur material ca valori în domeniul hranei, să dispară în cadrul domeniului spiritual?

CONFERINȚA a XII-a — Dornach, 4 august 1922.....171

Ce lucrează în spatele formării prețului: obiectivul și subiectivul. Banii și caracteristicile lor convenționale. Ca bani de achiziție mijlocesc un schimb. Au apărut din produse, dar sunt un concurent necinstit al produselor. Ca bani de împrumut (ai întreprinderii) își primesc valoarea prin spiritul uman. Ca bani pentru donații sunt dați pentru educație sau fondări și finanțări, și previn capitalizarea lor în pământ. Trecerea banilor de împrumut în bani donați. Metamorfoza valorii banilor în circulația economică. Îmbătrânirea și moartea banilor. Banii bătrâni ca bani donați. Mediarea de către asociații a împrumuturilor și donațiilor. Echilibrul între zona banilor de împrumut, zona banilor de achiziții și zona banilor pentru sau din donații, pentru a corecta în cadrul regiunii economice închise neregularitățile care în regiunea deschisă se corectează prin export și import.

CONFERINȚA a XIII-a — Dornach, 5 august 1922.....186

Despre valoarea economică a realizărilor spirituale. Exemplul collectorului de manuscrise autografe. Punctul de plecare pentru orice activitate economică: prelucrarea pământului. Exemplul economiei rurale închise. Evaluarea muncii spirituale corespunzător muncii fizice economisite. Munca fizică și munca spirituală lucrează una în alta, din direcții opuse. Scăderea valorii muncii fizice comparativ cu

cea spirituală. Balanța între prelucrarea pământului și activitatea spirituală.

CONFERINȚA a XIV-a — Dornach, 6 august 1922.....200

Imagini conceptuale vii, nu concepte dogmatice în știința economică. Banii tineri și banii bătrâni. Valoarea nominală și valoarea reală a banilor. În circulația banilor avem contabilitatea mondială. Falsificarea economiei prin comerțul intermediar cu bani. Banii ca bonuri. Munca fizică asupra naturii ca formatoare de valoare economică. Masa monetară ca expresie a sumei mijloacelor de producție utilizabile. Etalonul monetar ca etalon natură. Conceptul mijloacelor de producție. Baza formării prețului: raportul între suprafața de pământ folosibilă și numărul de locuitori. În loc de adevăr, justete și practica vieții, astăzi domnesc fraza, convenția și rutina. Știința economică ca o valoare economică.

NOTE.....216

CONFERINȚA I

Dornach, 24 iulie 1922

Astăzi aș dori să începem mai întâi cu un fel de introducere, și apoi mâine să trecem la ceea ce trebuie să dea, într-o anume privință, un întreg asupra întrebărilor economice și social-economice pe care omul trebuie să și le pună în prezent.

Știința economică, așa cum se vorbește despre ea în prezent, este de fapt o creație recentă. Ea a luat naștere în fond abia în perioada în care viața economică a popoarelor mai noi a devenit extraordinar de complicată comparativ cu condițiile economice anterioare. Și deoa-rece vrem să configurăm acest curs așa cum trebuie el configurat în principal pentru studenții la economie, trebuie să fie indicată intro-ductiv tocmai această particularitate deosebită a gândirii economice de astăzi.

În definitiv nici măcar nu avem nevoie să ne întoarcem prea departe în istorie, și vom vedea deja cum viața economică, să zicem doar în decursul secolului XIX, s-a transformat față de condițiile anterioare. Luați în considerare chiar numai faptul că într-un anumit sens Anglia de exemplu era în esență configurată economic modern deja în prima jumătate a secolului XIX, astfel încât de fapt relativ puțin în structura economică din Anglia s-a schimbat radical în cursul secolului XIX. Marile întrebări care în timpurile mai recente se alătură în termeni sociali chestiunilor economice, erau deja prezente în Anglia în prima jumătate a secolului XIX, și încă de pe atunci acei oameni care tindeau să gândească social-economicul în sens modern, puteau să-și facă studiile în Anglia, pe când astfel de studii în acea vreme, să spunem, în Germania încă ar fi rămas nerodnice. În Anglia, mai presus de toate, condițiile comerțului pe scară largă s-au dezvoltat deja până în prima treime a secolului XIX, iar în cadrul economiei engleze, prin această dezvoltare a structurii sistemului comercial a

fost creată o bază sub forma capitalului comercial. Pentru economia modernă, în Anglia nu era necesar să se pornească de la altceva decât de la ceea ce a rezultat drept capital comercial din condițiile comerciale consolidate, care deja existau chiar în prima treime a secolului XIX. Pornind din acea perioadă, pentru Anglia totul a rezultat apoi cu o anumită consecvență. Doar că nu trebuie să uităm că întreaga economie engleză a fost posibilă numai pe baza care a rezultat din relația Angliei cu coloniile sale, în special cu India. Întreaga economie națională engleză este de neconceput fără relația Angliei cu India. Aceasta înseamnă însă cu alte cuvinte: Această economie națională engleză, cu posibilitatea ei de a dezvolta capitaluri mari, este clădită pe faptul că ea cultivă în fundal o țară oarecum virgină din punct de vedere economic. Nu avem voie să trecem cu vederea acest lucru, mai ales dacă trecem de la economia națională engleză la cea germană.

Dacă urmărim viața economică a Germaniei, vom vedea de exemplu că în prima treime a secolului XIX ea încă este în esență astfel încât corespunde practicilor economice care au decurs din Evul mediu. Practicile economice și legăturile economice sunt în Germania primei treimi a secolului XIX în întregime vechi. Prin aceasta, tempoul vieții economice în Germania era altul decât de exemplu cel din Anglia, în prima treime, ba chiar în prima jumătate a secolului XIX. În Anglia se desfășura deja în această primă jumătate de secol ceva ce se poate numi luarea în calcul a deprinderilor de viață în schimbare rapidă. Cursul general al vieții economice rămâne în principal același, dar el este deja prevăzut pe obiceiurile care se schimbă rapid. În Germania, înseși obiceiurile sunt încă conservatoare. Viața economică poate încă să meargă în pas de melc, mai poate încă să fie adecvată situației, întrucât condițiile din punct de vedere tehnic rămân aproximativ neschimbate pe timp îndelungat, și nici necesitățile nu se schimbă rapid.

În privința aceasta însă, survine o schimbare radicală în a doua treime a secolului XIX. Atunci se dezvoltă rapid o asemănare cu

condițiile englezești prin formarea sistemului industrial. Germania era în prima jumătate a secolului XIX o țară în principal agrară, dar s-a transformat rapid într-o țară industrială, mult mai repede decât orice altă regiune de pe pământ.

Dar aceasta a mai fost legată și de altceva. Am putea spune: În Anglia trecerea la o viziune industrială asupra economiei naționale s-a dezvoltat instinctiv; practic oamenii nu știau deloc „cum” s-a produs. A venit precum un fenomen natural. În Germania caracterul medieval era, ce-i drept, prezent în prima treime a secolului XIX – Germania era un stat agrar; dar în timp ce relațiile economice exterioare se derulau într-o manieră care poate fi numită aproape tot medievală, gândirea umană s-a schimbat fundamental. În conștiința oamenilor a intrat faptul că trebuie să vină altceva, că ceea ce este prezent nu mai este de fapt în spiritul timpului; și astfel, ceea ce a decurs ca transformare a condițiilor economice în cea de-a doua treime a secolului XIX în Germania, s-a realizat mult mai conștient decât în Anglia. Oamenii și-au dat mult mai mult seama în Germania – în Anglia și-au dat seama deloc – de modul în care au intrat în capitalismul modern. Dacă dumneavoastră ați citi astăzi ce s-a vorbit, ce s-a dezbătut atunci privind intrarea în industrialism, ați avea impresia: da, este remarcabil cum au gândit oamenii acolo în Germania. Oamenii au privit-o de-a dreptul ca pe o deplină eliberare a omului – au numit aceasta liberalism, democrație –, oamenii au considerat efectiv ca izbăvire a omenirii ieșirea din legăturile vechi, din vechiul sistem de corporații [breslele], și trecerea la condiția de libertate deplină – așa cum era denumită – a omului în viața economică. De aceea nu găsim nicăieri în Anglia o teorie asupra economiei, așa cum au dezvoltat-o întru câțva oameni care s-au instruit în Germania în timpul înfloririi maxime a acelei perioade pe care am caracterizat-o. *Schmoller, Röscher* [1] și alții și-au extras părerile din perioada de maximă înflorire a acestei gândiri economice liberale. Cu conștiință deplină au construit ceea ce a fost construit în acest sens. O astfel de teorie economică englezul ar fi considerat-o

fadă. Nu merită să-ți bați capul cu astfel de lucruri, ar fi spus el. Considerați numai diferența radicală dintre cum au vorbit în Anglia – mă refer chiar și numai la astfel de oameni care erau deja suficient de teoretici, precum *Beaconsfield* [2] – despre astfel de probleme, și cum au vorbit în Germania oameni ca *Richter*, *Lasker* sau chiar *Brentano* [3]. Așadar, în Germania oamenii au intrat conștient în această a doua perioadă.

Apoi a venit a treia perioadă, perioada statală propriu-zisă. Nu-i așa? – pe când se apropia ultima treime a secolului XIX, statul german s-a consolidat în fond numai prin instrumentul puterii. Nu s-a consolidat ceea ce voiau idealiștii de la patruzeci și opt sau chiar cei din anii treizeci, ci s-a consolidat statul prin purul mijloc al puterii. Acest stat puțin câte puțin, pe deplin conștient, a acaparat pentru sine viața economică, astfel încât viața economică a fost în întregime îmbibată în structura ei, în ultima treime a secolului XIX, de principiul opus celui anterior. În a doua treime a secolului XIX, se dezvoltase conform viziunilor liberale, acum se dezvolta în întregime conform viziunilor principiului de stat. Acest fapt a dat vieții economice din Germania amprenta de ansamblu; și anume, erau elemente ale conștienței înăuntrul acestei întregi evoluții. Și cu toate acestea întregul era pe de altă parte inconștient.

Cel mai important era acum că prin aceasta s-a creat, nu doar în gândire, ci și în însăși întreaga activitate economică o antiteză, un contrast radical între ceea ce era economie engleză și ceea ce era economie central-europeană. Și chiar pe acest contrast se baza modul în care interacționau economic. Întreaga economie a secolului XIX, așa cum s-a dezvoltat la trecerea spre secolul XX, nu ar fi putut fi concepută fără acest contrast dintre Europa Apuseană și cea Centrală: că se cumpăra așa cum se cumpăra, că mărfurile se plasau așa cum se plasau, că se fabrica așa cum se fabrica.

Deci, așa s-a dezvoltat treptat capacitatea economiei engleze pe baza stăpânirii asupra Indiei, și apoi posibilitatea extinderii activităților economice pe baza contrastului dintre economia apuseană și

cea central-europeană. Viața economică nu se sprijină pe ceea ce vedem în proximitatea noastră, ci pe marile raporturi reciproce aflate afară, în lume.

Exact cu acest contrast lumea pășea în economia mondială, însă nu a putut intra în economia mondială. Căci ea se baza de fapt pe elementele instinctive care s-au dezvoltat din trecut, și pe care tocmai le-am menționat în legătură cu contrastul dintre Anglia și Europa Centrală. În secolul XX lumea se afla în fața faptului – fără ca ea să știe aceasta, ea nu observa nimic din aceasta – că acest contrast era din ce în ce mai actual, din ce în ce mai profund. Contradicția devenea din ce în ce mai actuală, din ce în ce mai profundă, și lumea se afla în fața marii întrebări: Condițiile economice s-au dezvoltat din aceste contrarii, ele poartă aceste contrarii din ce în ce mai mult în viitor; dar, în același timp, dacă contradicția devine din ce în ce mai mare, nu se mai pot face schimburi economice. Aceasta a fost marea întrebare a secolului XX – contradicția crease economia, economia potențase această contradicție, contradicția avea nevoie de o rezolvare – întrebarea era așadar: Cum să se soluționeze problema acestor contrarii? – Ei bine, evoluția istorică a arătat că oamenii nu au fost capabili să rezolve această problemă.

Așa cum am vorbit eu acum, s-ar fi putut vorbi în 1914 pe timp de pace. Apoi, în locul unei rezolvări, a venit rezultatul incapacității de a găsi o soluție mondial-istorică. Aceasta este boala care s-a instalat atunci, dacă privim chestiunea din punct de vedere economic.

În fond, pe contrarii se bazează posibilitatea oricărei evoluții. Vreau să numesc doar o astfel de contradicție: Prin faptul că economia engleză se consolidase mult mai devreme decât cea central-europeană, englezii nu erau capabili să producă anumite bunuri la fel de ieftin ca cele din Germania, astfel încât a luat naștere marea dispută a concurenței; căci expresia «Made in Germany» era o chestiune de concurență. Iar apoi, când războiul se încheiase, a putut lua naștere întrebarea: Ei bine, cum putem acum, după ce oamenii mai întâi și-au spart capetele în loc să caute o împăcare a

contradicțiilor, cum putem acum să o scoatem la capăt cu aceste lucruri? Aceasta m-a făcut să cred că trebuiau găsiți întâi oamenii care să înțeleagă ce trebuia creat ca contrarii într-un alt domeniu; căci viața se bazează pe contrarii și poate exista numai dacă contrariile sunt prezente și interacționeze între ele. Și astfel în 1919 am putut ajunge să spunem: Haideți acum să indicăm contrariile către care tinde de fapt evoluția istorică a lumii, contrariile economicului, juridic-politicului și spiritual-culturalului, contrariile tripartiției.

Ce era bine, în fond, în faptul că am gândit atunci că trebuie să aducem ideea tripartiției în cât mai multe capete omenesti cu putință? Astăzi aș dori să caracterizez numai în mod exterior: Lucrul cel mai important era că în primul rând s-ar fi introdus ideea tripartiției în cât de multe capete posibil înainte să apară consecințele economice care au venit de atunci încoace. Trebuie să chibzuim: Când s-a enunțat tripartiția pentru prima dată, încă nu ne confruntam cu dificultățile monetare de astăzi; dimpotrivă, dacă atunci s-ar fi înțeles tripartiția, ele nu ar fi putut apărea niciodată. Dar încă o dată ne-am confruntat cu imposibilitatea ca oamenii să înțeleagă așa ceva într-un sens cu adevărat practic. Am încercat la acea vreme să-i lămurim asupra structurării tripartite, iar atunci oamenii au spus: Da, totul ar fi foarte frumos, o recunoaștem și noi; dar totuși primul lucru necesar este să combatem devalorizarea monedei. – Ei bine, la aceasta nu puteam răspunde decât: Exact acest lucru este cuprins în tripartiție! Acceptați tripartiția, ea este singurul mijloc prin care se poate acționa împotriva devalorizării monedei! – Oamenii întrebau cum să facă exact acel lucru pe care structurarea tripartită era menită să-l realizeze. Așadar, ei nu au înțeles tripartiția, cu toate că susțineau mereu că au înțeles-o.

Iar astăzi lucrurile stau astfel, încât trebuie să spunem: Dacă se vorbește astăzi din nou unor persoane, precum sunteți dumneavoastră, nu se mai poate vorbi în aceleași forme ca atunci, ci astăzi este necesar un alt limbaj. Și aceasta este ceea ce aș dori să vă dau aici în aceste conferințe. Aș dori să vă arăt cum trebuie gândit astăzi din nou

asupra problemelor, în special când ești tânăr și încă poți participa la ceea ce trebuie să se configureze cât mai curând.

Astfel putem, pe de o parte, să caracterizăm o perioadă, secolul XIX, în termeni de contrarii economice, istorice ale lumii. Dar putem de asemenea și să mergem mai înapoi și cuprindem atunci timpul în care oamenii au început să gândească asupra științei economice (economiei politice). Dacă luați istoria economiei politice puteți vedea: înainte totul mergea instinctiv. Abia în timpurile mai recente s-a ajuns efectiv la acea complexitate a vieții economice, în care oamenii au simțit că este necesar să gândească asupra lucrurilor.

Acum vorbesc propriu-zis pentru studenți, vorbesc de fapt așa cum ar trebui studenții să se deprindă cu știința economică. De aceea aș vrea să spun acum lucrul esențial de care depinde totul în ziua de astăzi. Timpul când oamenii au trebuit să reflecteze asupra economiei era deja timpul când oamenii nu mai aveau gândurile necesare pentru a cuprinde un asemenea domeniu cum este cel domeniul economic. Oamenii nu mai aveau pur și simplu ideile necesare pentru aceasta. Vreau să vă arăt, luând un exemplu din științele naturii, că acest lucru este așa.

Lucrurile stau așa: Noi ca oameni avem trupul nostru fizic care este greu așa cum și alte corpuri fizice sunt grele. El va fi mai greu după o masă de prânz decât era înaintea acestei mese. L-am putea chiar cântări și calcula diferența. Aceasta înseamnă că noi luăm parte la procesul general de gravitație. Dar cu această greutate, care este proprietatea tuturor substanțelor ponderabile, n-am putea face mare lucru în trupul nostru omenesc; am putea cel mult să umblăm prin lume ca niște automate, însă nu ca ființe conștiente. Eu am vorbit adesea despre acest lucru, despre ce avem nevoie pentru a ne putea forma noțiuni care să aibă o valoare, am vorbit adesea despre ce îi este necesar omului pentru a gândi. Creierul uman, dacă îl cântărim separat, are o greutate de aproximativ 1400 de grame. Dacă dumneavoastră lăsați aceste 1400 de grame să apese pe venele care sunt acolo la baza cutiei craniene, atunci acesta le va strivi. Nu ați

putea trăi niciun moment dacă creierul uman ar fi astfel încât să apese cu întreaga sa greutate de 1400 de grame (tabla 1, dreapta sus).

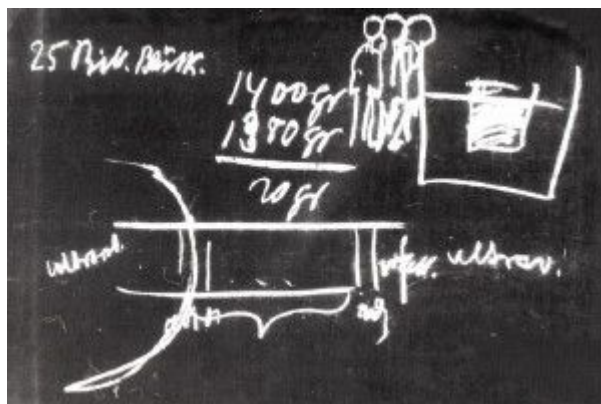

Tabla 1

Este un mare noroc pentru om că există principiul lui Arhimede, că orice corp pierde în apă o greutate egală cu greutatea lichidului pe care îl dezlăcuiește. Așadar dacă aveți un corp greu în apă, el pierde din greutatea sa atât de mult pe cât de greu este un corp de apă la fel de mare ca el. Creierul înotă în lichidul cefalorahidian și pierde astfel 1380 de grame – căci aceasta este greutatea unui corp de lichid cefalorahidian care este de aceeași mărime cu creierul uman. Creierul apasă în jos la baza craniului cu numai 20 de grame și această greutate poate fi suportată. Dar dacă ne întrebăm acum: De ce este așa? – atunci trebuie să spunem: Cu un creier care ar fi doar masă ponderabilă, noi nu am putea să gândim. Noi nu gândim cu ceea ce este substanță grea, ci gândim cu forța ascensională. Substanța trebuie mai întâi să-și piardă greutatea; apoi putem noi gândi. Noi gândim cu ceea ce se înalță, pleacă în zbor de la pământ.

Noi suntem însă conștienți în întregul nostru corp. Prin ce anume devenim conștienți în întregul nostru corp? În întregul nostru corp sunt douăzeci și cinci de miliarde de globule roșii în sânge. Aceste douăzeci și cinci de miliarde de globule roșii sunt foarte mici; dar ele sunt totuși grele, ele sunt grele deoarece conțin fier. Fiecare din aceste douăzeci și cinci de miliarde de globule roșii înotă, înotă în plasmă

și pierde atât de mult din greutate, pe cât lichid dezlocuiește. Astfel încât și aici, în fiecare globulă roșie, este generată o forță ascensională, deci este generată de douăzeci și cinci de miliarde de ori. Noi suntem conștienți în întregul nostru corp prin ceea ce împinge în sus. Astfel încât putem spune: Când mâncăm, când introducem în noi alimentele, acestea trebuie mai întâi să fie ușurate în mare parte, trebuie transformate, astfel încât să ne poată folosi. Aceasta este cerința organismului.

Să gândească așa și să considere acest mod de gândire ca un standard, aceasta au uitat oamenii în perioada în care a devenit necesar să gândească știința economică. De atunci înainte au ținut seama numai de substanțele ponderabile, nu s-au mai gândit la acest lucru de exemplu – ce transformare suferă în organism o substanță în privința greutatei ei prin faptul că are o forță ascensională.

Dar mai este și altceva. Dacă vă mai aduceți aminte de studiile de fizică pe care le-ați făcut, știți desigur că în fizică se vorbește despre spectru. Cu ajutorul prisme se creează acest spectru de culori: roșu, oranj, galben, verde, albastru, indigo, violet. Până aici, de la roșu până la violet, apare spectrul luminos. Știți însă că înaintea zonei care are un efect luminos sunt considerate a fi așa-numitele raze infraroșii, iar dincolo de violet, razele ultraviolete (tabla 1, jos). Așadar, când cineva vorbește despre lumină pur și simplu, el nu cuprinde totalitatea acestui fenomen: el trebuie să vorbească despre felul în care lumina se modifică polar în două direcții; el trebuie să vorbească despre faptul că dincolo de roșu lumina se scufundă în căldură și dincolo de violet în reacții chimice și propriu-zis dispare ca lumină. Dacă, așadar, dăm o simplă teorie a luminii, dăm un simplu fragment; și mai mult de atât, dăm și o teorie falsă a luminii. În aceeași perioadă, în care ar fi trebuit să se înceapă să se gândească asupra teoriei economice, fizica, gândirea în domeniul fizicii era într-o asemenea stare încât a rezultat o teorie falsă a luminii.

V-am spus aceasta pentru motivul că aici există o analogie valabilă. Îndreptați-vă vă rog atenția asupra economiei – nu cea națională, ci

economia vrăbiilor, sau economia rândunelelor! Aceasta este tot un fel de economie; dar această economie din regnul animal nu se întinde în sus până în regnul uman. La hârciog putem vorbi deja chiar de un capitalism animal. Esența economiei animale constă în faptul că natura furnizează produsele și că animalul ca ființă individuală și le ia. Omul încă se întinde până în această economie animală, însă el trebuie să iasă din ea.

Acea economie, despre care se poate vorbi cu precădere ca despre o economie umană propriu-zisă trebuie comparată cu ceea ce este vizibil ca lumină în spectru, pe când ceea ce încă se întinde până în natură trebuie comparat cu ceea ce se întinde până în infraroșu. Acolo ne întindem de exemplu până în domeniul agriculturii, ne întindem până în domeniul geografiei economice și așa mai departe. În această direcție nu putem delimita strict știința economică. Știința economică se întinde până într-un domeniu care trebuie abordat într-un mod cu totul diferit. Aceasta pe de o parte.

Pe de cealaltă parte însă tocmai în condițiile noastre economice complicate, s-a ajuns treptat ca efectiv omului să-i scape din mână gândirea economică. Așa cum lumina încetează să mai apară ca lumină în domeniul ultravioletelor, tot așa încetează și activitatea umană în economie să mai fie pur economică. Am descris adesea acest lucru, felul în care s-a petrecut acest lucru. Acest fenomen începe de fapt abia în secolul XIX. Până atunci, viața economică este încă destul de dependentă de iscusința omenească individuală. O bancă prospera atunci când un individ din această bancă era destoinic. Indivizii încă mai însemnau ceva. Am povestit de mai multe ori exemplul nostim, cum odată la Rothschild [4] vine un ministru trimis de regele Franței ca să facă un împrumut. Rothschild tocmai negocia cu un vânzător de piei și atunci când i se anunță sosirea trimisului regelui Franței, el spuse: „Acuma, el trebuie să aștepte puțin.” – Ministrul era însă foarte afectat. Să aștepte, pentru că înăuntru se află un vânzător de piei! Când asistentul a ieșit și i-a spus acest lucru, nici măcar nu l-a crezut. „Da, spuneți-i domnului Rothschild că vin ca trimis al regelui Franței!”

– Asistentul îi aduse răspunsul: „Da, trebuie să așteptați.” – Atunci trimisul regelui sare înăuntru și spune: „Sunt trimisul regelui Franței.” – Rothschild răspunde: „Vă rog așezați-vă, luați loc!” – „Da, sunt trimisul regelui Franței!” – „Vă rog, luați două locuri!”

Ceea ce se petrecea pe vremea aceea în viața economică era plasat în mod deliberat în sfera personalității umane. Dar lucrurile s-au schimbat. S-au schimbat în așa fel încât astăzi în amploarea vieții economice, extrem de puțin depinde de personalitatea individuală. Activitatea economică umană a intrat deja foarte mult în ceea ce aș compara cu domeniul ultravioletelor. Iar aceasta este ceea ce lucrează drept capital ca atare. Masele de capitalul sunt active ca atare. Deasupra vieții economice se află o viață ultraeconomică, care este condiționată în principal de puterea intrinsecă a maselor de capital, astfel încât trebuie să spunem: Dacă vrem să înțelegem într-adevăr viața economică actuală, atunci trebuie să o vedem ca aflându-se la mijloc între două domenii, dintre care unul coboară în natură, iar celălalt se ridică la capital. Iar între acestea se află ceea ce trebuie să înțelegem ca viață economică propriu-zisă.

De aici rezultă însă că oamenii nu au nici măcar conceptul care să delimiteze corect știința economică însăși, să o poziționeze corect în ansamblul cunoașterii. Căci vom vedea: în mod curios, numai această zonă, care nici măcar nu intră propriu-zis în domeniul activităților economice, care poate fi comparată cu infraroșiile, numai acesta poate fi cuprinsă cu mintea umană. Putem reflecta asupra proceselor de genul: Cum să cultivăm ovăz, cum să cultivăm orz și așa mai departe, cum să extragem cel mai bine produsul brut în minerit. Practic, numai asupra acestora putem gândi corect cu rațiunea pe care am fost obișnuiți să o folosim în știința vremurilor mai recente.

Acesta este un fapt de o imensă semnificație! Căci gândiți-vă chiar și numai la ceea ce v-am prezentat drept concept de care avem nevoie în știință. Noi consumăm ca alimente substanțe care au greutate. Faptul că ele ne pot fi de folos se bazează pe aceea că ele își pierd continuu greutatea în noi, că ele așadar se modifică total. Acest lucru

merge însă atât de departe, că ele se modifică în mod diferit în fiecare organ. În ficat are loc o altă modificare decât are loc în creier sau în plămâni. Organismul este diferențiat, iar condițiile devin altele pentru fiecare substanță în fiecare organ. Avem o modificare continuă a calității odată cu trecerea de la un organ la altul.

Cam la fel este când în cadrul unui întreg, unui tot economic vorbim, de exemplu, despre valoarea unui produs. Tot așa cum ar fi un nonsens să definim o substanță, să zicem o definim drept carbon, și apoi să întrebăm: cum se comportă el în corpul uman? – carbonul până și în privința ponderabilității sale devine ceva cu totul diferit față de ce este el în lumea exterioară – tot la fel de puțin putem întreba despre valoarea unei mărfi. Aceasta este diferită dacă marfa zace într-un magazin, sau dacă este transportată într-un loc sau în altul.

Ideile științei economice trebuie să fie foarte mobile. Trebuie să ne dezobișnuim să construim noțiuni pe care să le putem defini. Trebuie să ne fie clar că avem de a face cu un proces viu și că trebuie să remodelăm conceptele înăuntrul procesului viu. Dar s-a încercat să se cuprindă, să se înțeleagă tocmai lucruri ca valoare, preț, producție, consum și așa mai departe cu ideile existente. Însă aceste idei nu au fost bune de nimic. De aceea nu am putut practic să ajungem la o știință a economiei. Cu noțiunile cu care ne-am obișnuit nu putem răspunde de exemplu la întrebarea: Ce este valoarea, ce este prețul? – căci noi trebuie ca acele lucruri care au valoare să le considerăm mereu în circulație; noi trebuie ca prețul, care corespunde unei valori, să îl considerăm în circulație continuă. Și vedeți dumneavoastră, dacă întrebați pur și simplu care este proprietatea fizică a carbonului, atunci nu veți ști nimic despre ce se întâmplă de exemplu în plămân, deși el este prezent și în plămân, pentru că întreaga configurație devine cu totul altceva în plămân. Tot așa și fierul când îl găsiți în mină este cu ceva cu totul diferit decât fierul din procesul economic. Economia se bazează pe cu totul altceva decât că fierul „este”. Dar astfel de factori labili trebuie luați în calcul.

Am ajuns odată la o familie, acum vreo patruzeci și cinci de ani. Acolo mi-a fost arătat un tablou. Tablou care cred că zăcuse treizeci de ani în pod. Câtă vreme a zăcut acolo și nu era nimeni acolo care să știe despre tablou altceva decât că există așa ceva care a fost aruncat într-un colț, el nu avea nicio valoare în procesul economic; dar atunci când și-au dat seama că este valoros, el valora treizeci de mii de guldeni – iar treizeci de mii de guldeni însemna mult pe vremea aceea. De ce anume a depins valoarea la acea vreme? Pur și simplu de părerea pe care oamenii și-o făcuseră despre tablou. Tabloul nu fusese mutat din locul în care se afla; numai oamenii își schimbaseră părerea despre el. Așadar, la nimic nu este vorba de ceea ce „este” în mod nemijlocit. Și tocmai conceptele economice nu le puteți dezvolta niciodată pornind de la realitatea exterioară, ci trebuie să le dezvoltați întotdeauna urmând procesul economiei. Iar în cadrul unui proces orice lucru se schimbă neconținut. Trebuie să vorbim așadar de circulația economică, înainte de a ajunge la lucruri precum valoare, preț și așa mai departe. În teoriile economice din ziua de azi puteți constata că se începe cu definiții ale valorii și prețului. Însă de fapt primul lucru trebuie să fie prezentarea procesului economic; doar atunci rezultă lucrurile cu care încep economiștii în ziua de azi.

Iar acum, în anul 1919 puteai crede, pentru că în definitiv totul a fost distrus, că oamenii vor fi observați că trebuie început cu ceva proaspăt. Însă acest lucru nu s-a întâmplat. Puținii oameni, care credeau pe atunci că trebuie început din nou au căzut foarte repede în comoditate: Oricum nu poți face nimic. – Între timp a avut loc marea calamitate, devalorizarea monedei în regiunile estice și centrale, și odată cu aceasta o completă bulversare a stratificării sociale; căci cu fiecare nouă devalorizare, cei care trăiesc din ceea ce am comparat cu spectrul ultravioletoarelor trebuie bineînțeles să sărăcească. Și acest lucru se și întâmplă, poate chiar mai mult decât bagă de seamă oamenii în prezent. Acest lucru se va întâmpla pe de-a-ntregul. De aceea înainte de toate suntem îndreptați aici către noțiunea de organism social, pentru motivul că se vedește că devalorizarea

monedei este determinată de vechea îngrădire statală. Vechea îngrădire statală intervine așadar în procesul economic. Acest proces trebuie înțeles, dar mai întâi trebuie înțeles organismul social. Însă toate teoriile economice, începând cu *Adam Smith* [5] și până la cele noi iau de fapt în calcul mici regiuni ca și cum ar fi organisme sociale. Ele nici măcar nu iau în seamă că atunci când folosești chiar și o simplă analogie, ea trebuie să concorde. Oamenii nu iau deloc în seamă faptul că ea trebuie să concorde. Ați văzut vreodată un organism real, aflat la maturitate, care să fie așa?

Desenul 1 (Tabla 1)

Aici este de exemplu un om, aici este un al doilea om, aici este al treilea om și așa mai departe. Ar fi niște organisme umane drăguțe, care ar fi în acest fel lipite unul de altul; așa ceva nu există totuși la organismele aflate la maturitate. Și cu toate acestea așa este situația în cazul statelor. Organismele au nevoie de golul dimprejurul lor până la celelalte organisme. Statele individuale pot fi comparate cel mult cu celulele organismului, și numai întregul pământ privit ca un corp economic îl puteți compara cu un organism. Acest lucru ar trebui avut în vedere. Acest fapt este palpabil de când avem o economie mondială, că statele individuale le putem compara numai cu celulele. Întreg pământul, gândit ca organism economic, este organismul social.

Acest fapt nu se are în vedere nicăieri. Căci întreaga teorie economică a devenit ceva ce nu mai corespunde realității exact prin aceea că se vrea stabilirea unor principii care se pot aplica doar pentru o celulă individuală. De aceea, dacă studiați economia politică franceză, găsiți o altă constituție decât dacă studiați economia politică engleză, germană sau o alta. Dar ca economiști avem nevoie de o înțelegere a întregului organism social.

Iar aceasta am vrut să v-o spun astăzi ca introducere.

CONFERINȚA a II-a

Dornach, 25 iulie 1922

Primele noțiuni, primele concepții pe care le avem de dezvoltat pe tărâmul economic trebuie să fie puțin mai complicate, și aceasta dintr-un motiv cu totul obiectiv. Trebuie să vă reprezentați că economia, chiar și atunci când o privim ca economie mondială, se află într-o mișcare permanentă, că, așa spune, tot așa cum sângele curge prin om, așa și bunurile ca mărfuri curg prin întregul corp economic pe toate căile posibile. La aceasta trebuie apoi să concepem ca fiind cel mai important lucru în cadrul acestui proces economic ceea ce se desfășoară în procesele de cumpărare și vânzare. Cel puțin pentru economia actuală aceasta trebuie să se aplice. Orice altceva ar mai exista – și vom avea de discutat desigur despre tot felul de impulsuri care sunt cuprinse în viața economică – , orice altceva ar mai exista: economia ca atare ajunge până la om atunci când omul are ceva de vândut sau de cumpărat. Ceea ce se petrece între cumpărător și vânzător este lucrul către care țintește în cele din urmă toată gândire instinctivă asupra economiei, a oricărui om naiv, și în definitiv este lucrul la care se reduce totul.

Să privim deci ce contează atunci când se iau în considerare cumpărarea și vânzarea în cadrul circulației economice. Lucrul la care ajung întotdeauna oamenii este prețul unei mărfi, al unui bun. Problema prețului este acea problemă la care trebuie să se reducă până la urmă cele mai importante dezbateri economice; căci în preț culminează tot ce este de fapt activ în economie ca impulsuri, ca forțe. Va trebui așadar să tratăm întâi problema prețului; dar problema prețului nu este deloc una foarte simplă. Nu trebuie decât să vă gândiți la cel mai simplu caz: Într-un loc A avem o marfă, care în acest loc A are un anumit preț; ea nu este vândută în acest loc, ci este transportată mai departe. Trebuie atunci ca la preț să se adauge ceea ce a fost necesar pentru transportul până în al doilea loc, B. Prețul se modifică

în timpul circulației. Acesta este cazul cel mai simplu, cel mai banal. Dar există desigur și cazuri mult mai complicate.

Presupuneți, să zicem, că o casă dintr-un oraș mai mare costă la un moment dat o anumită sumă. După cincisprezece ani aceeași casă va costa poate de șase sau de opt ori mai mult. Și nu este deloc necesar să ne gândim, vorbind despre această creștere a prețului, că ea s-ar datora în principal inflației. Nu considerăm deloc că acesta ar fi cazul. Creșterea prețului se poate datora pur și simplu faptului că între timp au fost construite multe alte case în jur, că în vecinătate se află alte clădiri care cresc în mod deosebit valoarea casei. Creșterea prețului acestei case se poate datora în întregime altor zece sau cincizeci de motive. De fapt nu suntem niciodată în situația de a spune ceva general într-un caz particular, cum ar fi să zicem: În cazul caselor sau articolelor de fierărie sau cerealelor, pentru un loc dat, există posibilitatea de a stabili fără echivoc prețul pe baza vreunor condiții. – La început nu putem de fapt să spunem mai mult decât: Trebuie să observăm cum prețul fluctuează în funcție de loc și de timp. – Și probabil putem identifica fiecare din condițiile prin care într-un anumit loc prețul reiese exact așa cum este el. Dar o definiție generală despre pentru modul în care este compus prețul nu poate exista, o astfel de definiție este de fapt imposibilă. Din acest motiv este de mirare tot mereu că în lucrările de economie politică uzuale se vorbește despre preț ca și cum prețul ar putea fi definit. El nu poate fi definit; căci prețul este întotdeauna unul concret. În chestiunile economice cu orice definiție s-a dat de fapt ceva ce nu ajunge nici măcar pe aproape în vreun fel de condițiile reale.

De exemplu, odată am fost martor la următorului caz: Într-o anume regiune parcelele de pământ sunt de-a dreptul ieftine. O societate are în mijlocul ei un om destul de renumit. Această societate își cumpără parcelele ieftine și îi dă acestui om renumit prilejul de a-și construi o casă în această regiune. Apoi parcelele sunt oferite spre vânzare. Ele pot fi oferite spre vânzare la un preț semnificativ mai

mare decât cel la care au fost cumpărate, din simplul motiv că omului renumit i-a fost dat prilejul să-și construiască o casă în acel loc.

Acestea sunt lucruri care vă arată de ce condiții nedeterminate depinde prețului unui lucru în procesul economic. Firește, puteți acum să spuneți: Da, dar astfel de lucruri trebuie controlate. – Reformatorii funciari și alții asemenea se împotrivesc acestor lucruri, ei vor să stabilească un fel de preț corect pentru lucruri prin tot felul de reglementări. Aceasta se poate face; dar gândit din punct de vedere economic, în felul acesta prețul nu se modifică. Putem, de exemplu atunci când se întâmplă ceva precum în cazul expus și parcelele de pământ sunt apoi vândute la un preț mai mare, putem lua din nou banii oamenilor sub forma unui impozit mai mare pe proprietate. Atunci statul încasează ceea ce este în plus. Însă în felul acesta nu am ajuns să cuprindem realitatea. În realitate bunul tot a devenit mai scump. Puteți așadar să luați contramăsuri de reglementare, acestea însă doar maschează chestiunea. Prețul este totuși acela care ar fi fost și fără aceste măsuri de reglementare. Se produce doar o redistribuire; și nu este gândit din punct de vedere economic acest lucru dacă se spune apoi că parcelele nu au devenit mai scumpe după zece ani, atunci când chestiunea a fost mascată prin reglementări. Este vorba de faptul că știința economică trebuie să stea cu ambele picioare în realitate, și că întotdeauna în știința economică se poate vorbi numai de condițiile existente la un anume moment și în locul anume despre care se vorbește. Că lucrurile pot fi altfel, aceasta bineînțeles va rezulta apoi pentru cel care dorește progresul omenirii; dar mai întâi lucrurile trebuie cercetate în realitatea lor momentană. Din aceasta puteți observa cât de imposibil este de fapt să vrei să te apropii de ceva cum este cea mai importantă noțiune din economie: prețul, și să vrei să înțelegi acest preț cu o noțiune precis conturată. În acest mod nu se poate ajunge la ceva în teoria economică. Trebuie să ne croim un cu totul alt drum. Procesul economic însuși trebuie să fie observat.

Cu toate acestea, problema prețului este cea mai importantă, și noi trebuie să țintim, să ne îndreptăm eforturile spre această problemă a

prețului, trebuie așadar să luăm în vedere procesul economic și să încercăm, cum s-ar spune, să prindem din zbor punctul în care undeva sau cândva din substratul economic rezultă prețul pentru un anume bun.

Dacă urmăriți acum teoriile economice uzuale, veți găsi de obicei numiți acești trei factori, prin a căror interacționare s-ar desfășura întreaga economie. Găsiți notat: natura, munca umană și capitalul. Cu siguranță, se poate spune mai întâi: Dacă se urmărește procesul economic, găsim în desfășurarea acestuia ceea ce provine de la natură, ceea ce se obține prin munca umană și ceea ce este întreprins sau este rânduie prin capital. Dar, dacă considerăm pur și simplu una lângă alta natura, munca și capitalul, nu vom înțelege în mod viu procesul economic. Tocmai printr-o astfel de considerare vom fi conduși la cele mai variate unilateralități. Și acest fapt este într-adevăr arătat de istoria teoriei economice. În timp ce unii sunt de părerea că toată valoarea este în natură, inherentă naturii și că de fapt nu s-ar adăuga nicio valoare deosebită substanței obiectelor naturii prin munca umană, alții sunt de părere că de fapt întreaga valoare economică este imprimată unui bun, unei mărfi prin, așa cum se și spune, munca cristalizată în acel bun. Din nou, în momentul când puneți unul lângă altul capitalul și munca, veți găsi pe de o parte că oamenii spun că de fapt capitalul este singurul care face posibilă munca și că leafa este plătită din capital. Pe de altă parte se spune: Nu, ceea ce produce valoare este numai munca, iar ceea ce câștigă capitalul este doar plusvaloarea dedusă din rezultatul muncii. Chestiunea este așa: Dacă privim lucrurile dintr-un anumit punct de vedere, atunci primul are dreptate; dacă privim lucrurile din celălalt punct de vedere, atunci cel de-al doilea are dreptate. O astfel de considerare în privința realității seamănă de fapt cu contabilitatea: Dacă punem suma aici rezultă acest lucru; dacă o punem dincolo rezultă acel lucru și așa mai departe. Se poate vorbi foarte bine cu motive aparente foarte puternice despre plusvaloarea care este de fapt scăzută din leafă și pe care capitalistul și-o însușește. Se poate vorbi cu motive la fel de

întemeiate despre faptul că de fapt în contextul economic capitalistului i se cuvine totul și că el de fapt își plătește angajații doar din ceea ce poate folosi pentru plata forței de muncă. Pentru ambele cazuri există motive foarte bune și motive foarte proaste. Toate aceste considerații nu pot de fapt să se apropie deloc de realitatea economiei naționale. Aceste considerații sunt bune ca fundament pentru agitari, dar ele nu sunt deloc ceva care va fi luat în considerare în vreun fel în teoria economică serioasă. Alte fundamente trebuie mai întâi să fie acolo, dacă vrem să vorbim cu o anumită justificare despre progresul organismului economic. Acum firește, într-o anumită măsură toate aceste afirmații sunt îndreptățite; iar când *Adam Smith* de exemplu vede în munca utilizată pentru bunuri factorul original formator de valoare, atunci și pentru aceasta pot fi invocate motive extraordinar de bune. Un om ca Adam Smith nu a gândit într-un mod lipsit de sens; însă ceea ce stă și aici la bază este faptul că el consideră mereu că poți să iei ceva static și apoi să-i dai o definiție, în timp ce în procesul economic totul se află de fapt în mișcare. Este relativ ușor să elaborezi noțiuni despre fenomenele naturii, chiar și despre cele mai complicate, comparativ cu acele concepții necesare unei teorii economice. Infinit mai complicate, mai labile, mai variabile sunt fenomenele în economie față de cele din natură, mult mai fluctuante, mult mai puțin posibil de prins cu ajutorul unor noțiuni precise, stabile.

Trebuie adoptată o cu totul altă metodă. Această metodă vi se va părea grea doar în primele ore; însă veți vedea că din aceasta va rezulta ceea ce poate fi pus la baza unei teorii economice reale. Putem spune: În acest proces economic care trebuie luat în vedere intră natura, munca umană și – în primul rând, când se consideră aspectul pur exterior al economiei – capitalul. În primul rând!

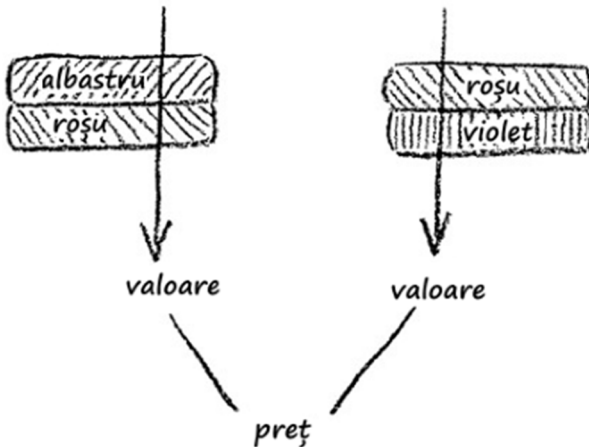
Acum însă, când ne îndreptăm atenția chiar asupra elementului mijlociu, asupra muncii umane, să încercăm să ne formăm o concepție coborând – am făcut deja ieri aluzii în acest sens – în domeniul animal și să privim în locul economiei naționale economia vrăbiilor,

economia rândunecilor. Da, acolo natura este fundamentul economiei. Și vrabia trebuie să efectueze un fel de muncă. Trebuie cel puțin să sară de colo colo până ajunge la locul în care-și găsește grăunțele, iar câteodată trebuie să sară chiar foarte mult de-a lungul zile până își găsește grăunțele. Rândunica, care își construiește cuibul, și ea trebuie să efectueze un fel de muncă. Și ea are foarte multe de făcut. Totuși, în sens economic nu putem numi acest lucru muncă. Nu înaintăm cu concepțiile economice dacă numim aceasta muncă; căci, dacă privim mai îndeaproape, trebuie să spunem: Vrabia, rândunica sunt propriu-zis organizate cu precizie ca să execute exact lucrurile pe care trebuie într-o câțiva să le efectueze pentru a-și găsi hrana. Ele nu ar putea fi deloc sănătoase, dacă nu s-ar putea mișca în acest fel. Este o continuare a organizării lor, care ține de ele, ca și faptul că au picioare sau aripi. Astfel încât în acest caz putem efectiv să facem cu totul abstracție de ceea ce am putea numi aici o muncă aparentă, atunci când vrem să construim noțiuni economice. Acolo unde natura este luată în mod nemijlocit și ființa individuală efectuează muncile aparente corespunzătoare pur și simplu pentru a-și satisface propriile nevoi sau pe cele ale celor apropiați, acolo trebuie să scădem de fapt aceste munci aparente, când vrem să stabilim ce este valoare în sensul economic. Și despre aceasta este mai întâi vorba, să ne apropiem de o concepție a valorii economice. Dacă ne uităm așadar împrejur în economia animală, putem spune doar: Aceasta este astfel încât pentru ea formatoare de valoare este numai natura însăși. Pentru economia animală, formatoare de valoare este exclusiv natura însăși. Acum însă, în momentul în care ne înălțăm la om, adică la economie, avem firește din partea naturii punctul de pornire al valorii naturale, valorii din natură; însă în momentul în care oamenii nu doar se îngrijesc de ei înșiși sau de apropiații lor, ci se îngrijesc unul de altul, atunci bineînțeles intră imediat în considerare ceea ce este reprezentat de munca umană. Și ceea ce omul trebuie să facă în momentul în care el nu doar folosește produsele naturii pentru sine, ci când el se află într-o relație cu alți oameni și face schimburi de bunuri cu aceștia, ceea ce face el

devine, în comparație cu natura, muncă. Și avem aici o latură a valorii în cadrul economiei. Această latură ia naștere prin faptul că asupra produselor naturii se aplică munca umană și avem în fața noastră, în circulația economică, produse naturale transformate prin munca umană. Abia atunci ia naștere propriu-zis o valoare economică reală. Atâta timp cât produsul natural este la locul în care a fost descoperit, neatins, el nu are nicio altă valoare decât cea pe care o are de exemplu și pentru animal. În momentul în care faceți primul pas de a integra produsul natural în procesul de circulație economică ia naștere, prin produsul natural modificat, valoarea economică. În acest caz putem caracteriza această valoare economică prin următorul enunț: Valoarea economică privită din această primă latură este produsul natural transformat prin munca umană. – Dacă această muncă umană constă în săpare, cioplire sau transportarea produsului natural dintr-un loc în altul, aceasta n-are nicio importanță. Dacă vrem să avem pentru început stabilirea valorii în general, atunci trebuie să spunem: Formatoare de valoare este munca umană, care transformă un produs natural astfel încât acesta poate trece în procesul de circulație economică.

Dacă aveți în vedere acest fapt, atunci veți avea imediat caracterul cu totul fluctuant al valorii unui bun care circulă în economia națională. Căci munca este într-adevăr ceva prezent întotdeauna, care este folosit asupra bunului economic. Astfel încât nu puteți spune deloc ce este valoarea, ci puteți spune doar: Valoarea apare într-un anumit loc, la un anumit moment, prin faptul că munca umană transformă un produs natural. – Acolo apare valoarea. Nu putem și nu dorim deocamdată să definim valoarea, ci vrem doar să indicăm locul în care apare valoarea. Aș dori să vă prezint schematic acest lucru, aș vrea să vi-l ilustrez schematic așa, spunând: Avem, cum ar fi, în fundal natura (desenul 2, stânga); și avem, apropiindu-se de natură, munca umană; iar ceea ce apare așa-zicând prin interacțiunea dintre natură și munca umană, ceea ce devine vizibil aici, aceasta este valoarea privită din această primă latură. Nu este deloc o imagine

falsă, dacă de exemplu vă spuneți: Privind o suprafață neagră, ceva negru prin ceva luminos – Îl văd albastru. Dar, desigur în funcție de grosimea mediului luminos, nuanța de albastru este diferită. În funcție de cum îl deplasați densitatea variază. Este fluctuant. Așa este valoarea în economie națională, care nu este de fapt nimic altceva decât apariția naturii prin munca umană, pretutindeni fluctuantă.

Desenul 2

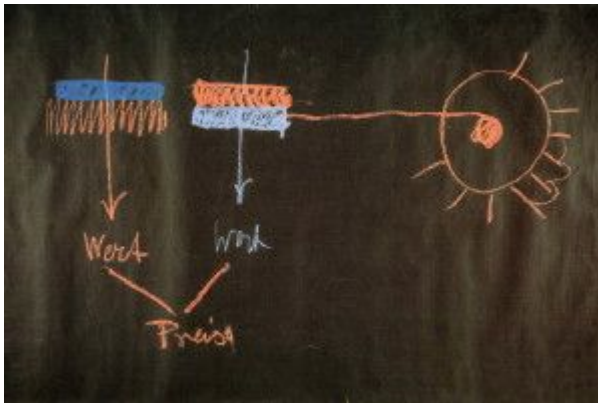

Tabla 2

Cu aceste lucruri nu dobândim la început mai mult de câteva indicații abstracte; însă acestea ne vor fi orientatoare în zilele următoare pentru a căuta lucrurile concrete. Desigur, dumneavoastră

sunteți obișnuiți astfel, căci în toate științele se începe totuși cu ceea ce este cel mai simplu. Vedeți dumneavoastră, munca în sine n-are nicio determinare în contextul economiei naționale. Căci, dacă un om taie lemne sau exersează pe o roată – există așa ceva, când cineva este gras și se urcă mereu de pe o treaptă pe alta pe această roata (ea se duce în jos), prin aceasta slăbește – el poate depune același cantitate de muncă ca acela care taie lemne. A considera munca așa cum o face de exemplu Marx [6], care spune că ar trebuie căutat ca echivalent ceea ce este consumat în organismul uman în timpul desfășurării acestei munci, acest lucru este un nonsens colosal; căci se consumă același lucru, atât atunci când omul dansează acolo pe roată, cât și atunci când taie lemne. Din punctul de vedere al economiei naționale nu contează ce se întâmplă în om. După cum am văzut, economia se învecinează cu ceea ce nu este economie. Privit din punct de vedere pur economic, nu are nicio justificare indicarea în vreun fel a faptului că munca – cel puțin la început, pentru a stabili noțiunea muncii din punctul de vedere al economiei – consumă forța umană, uzează omul. Are importanță într-un sens mijlocit, deoarece pe de altă parte trebuie avut grijă de nevoile omului. Așa cum a prezentat Marx lucrurile, avem de-a face cu un nonsens colosal.

Ce este așadar necesar pentru a înțelege munca în cadrul procesului economic? Este necesar ca pentru început să facem cu totul abstracție de om și să ne îndreptăm atenția asupra modului în care se situează munca în cadrul procesului economic. Munca la o astfel de roată nu se situează în niciun fel în cadrul procesului economic, ea rămâne cu totul lipită de om; tăiatul lemnului se situează în procesul economic. Numai acest lucru contează, cum se situează munca în acest proces economic. Iar aici este vorba, pentru tot ceea ce este luat în considerare, de faptul că natura este modificată peste tot prin munca umană. Și numai în măsura în care natura este modificată prin munca umană generăm valorile economice din această primă parte. Dacă de exemplu, să zicem, găsim că este just pentru sănătatea noastră trupească să lucrăm asupra naturii, și la răstimpuri să dansăm

un pic sau să facem euritmie, atunci acest lucru poate fi apreciat dintr-un alt punct de vedere; dar acel lucru pe care-l facem la răstimpuri nu are voie să fie desemnat ca muncă și nici să fie luat cumva drept formator de valoare economică. Dintr-un alt punct de vedere poate fi considerat ca fiind creator de valoare; dar trebuie mai întâi să ne formăm noțiuni limpezi privind valoarea economică ca atare.

Acum mai există încă o cu totul altă posibilitate ca valoarea economică să apară. Și anume, să ne uităm la munca ca atare, și să luăm acum munca mai întâi ca pe ceva dat. Atunci, așa cum tocmai ați putut vedea, această muncă este din punctul de vedere al economiei naționale la început cu totul neutră, irelevantă. Ea devine însă în orice caz producătoare de valoare, atunci când dirijăm această muncă cu ajutorul spiritului, a inteligenței omului – aici trebuie să vorbesc puțin altfel decât mai devreme. Chiar și în cazurile extreme v-ați putea gândi că ceva care altfel nu este deloc muncă, este transformat prin spiritul omului în muncă. Dacă cineva pune în camera sa acea roată și o folosește în ideea că vrea să devină mai slab, în acest caz nu avem de-a face cu o valoare economică. Însă dacă cineva trece o curea în jurul roții și angrenează într-un fel această curea pentru a pune în mișcare o mașinărie, atunci aveți valorificat prin spirit acel lucru care nu este deloc o muncă (tabla 2, dreapta). Efectul secundar este acela că tot așa respectivul devine mai slab; dar criteriul decisiv aici este că munca, prin spiritul uman, prin inteligență, prin gândire, poate chiar prin speculație, este adusă într-o anumită direcție, că tipurile de muncă sunt aduse în anumite interacțiuni și așa mai departe. Astfel încât putem spune: Aici avem cea de-a doua latură a ceea ce creează valoare în economie. Acolo unde munca se află în fundal iar spiritul dirijează munca în prim-plan, acolo iese la iveală munca prin spirit și produce din nou valoare economică.

Vom vedea că aceste două laturi sunt prezente peste tot. Dacă am desenat această schema (desenul 2, stânga) astfel încât apare valoarea economică atunci când avem natura apărându-ne prin muncă, atunci ceea ce am prezentat acum ar trebui să desenez astfel că aici în fundal

avem munca iar aici în față ceea ce este spiritual, ceea ce produce o anumită modificare a muncii (desenul 2, dreapta).

Aceștia sunt în esență cei doi poli ai procesului economic. Nu găsiți alte feluri în care sunt generate valorile economice: ori natura este modificată prin muncă ori munca este modificată prin intermediul spiritului, spiritul exprimându-se în exterior de multe ori în formarea de capital, astfel încât în privința economiei naționale spiritul trebuie căutat în configurațiile capitalului. Cel puțin expresia sa exterioară se află acolo. Însă acest lucru ne va rezulta atunci când vom examina capitalul ca atare și apoi capitalul ca mijloc bănesc.

Vedeți așadar că nu putem vorbi de faptul că ar putea rezulta o definiție a valorii economice. Căci, iarăși, gândiți-vă numai de ce depinde ca într-un loc oarecare munca să fie modificată de către spirit, de cât de mulți oameni proști și oameni deștepți depinde aceasta. Aici avem de-a face exclusiv cu condiții fluctuante. Dar este întotdeauna valabil ceea ce este conform viziunii: că momentele creatoare de valoare din cadrul procesului economic trebuie căutate la acești doi poli opuși.

Ei bine, acesta fiind cazul, avem în față următorul lucru: Când ne aflăm undeva înăuntrul procesului economic, și procesul economic se desfășoară pe bază de cumpărare și vânzare, atunci în cumpărare și vânzare avem în esență un schimb de valori. Nu găsiți niciun alt schimb decât schimbul de valori. De fapt este greșit când se vorbește de schimburi de bunuri. În procesul economic bunul, indiferent dacă este produs natural modificat sau muncă modificată, este o valoare. Ceea ce se schimbă sunt valori. Aceasta este ceea ce contează. Astfel încât dumneavoastră trebuie așadar să vă spuneți: Dacă undeva are loc o vânzare-cumpărare, are loc un schimb de valori. – Și lucrul care rezultă acum în procesul economic când două valori, cum s-ar spune, se ciocnesc una de alta pentru a se substitui, acesta este prețul. Nu veți găsi prețul apărând vreodată altfel decât prin ciocnirea unei valori de o altă valoare în procesul economic. Din această cauză nici nu putem deloc reflecta asupra prețului, dacă ne gândim la schimbul de bunuri

pur și simplu. Dacă cumpărați un măr cu cinci parale să zicem, atunci puteți desigur spune că schimbați un bun contra unui alt bun, mărul în schimbul celor cinci parale. În acest fel însă nu ajungeți niciodată la o considerare economică. Căci mărul este cules într-un loc oarecare, este apoi transportat, poate că în jurul lui se mai întâmplă încă o mulțime de lucruri. Aceasta este munca care l-a modificat. Aveți de-a face nu cu un măr, ci cu un produs natural transformat prin munca omenească, care reprezintă o valoare. Și trebuie întotdeauna să pornim de la valoare în economie. Tot așa în cazul celor cinci parale aveți de-a face cu o valoare și nu cu un bun; căci aceste cinci parale nu sunt totuși decât simbolul pentru faptul că la omul care trebuie să-și cumpere mărul este prezentă o altă valoare, pe care el o dă în schimbul mărului.

Așadar, ceea ce mi se pare important, este aceasta: să ajungem astăzi să realizăm că este fals să se vorbească de bunuri în economie, că trebuie să vorbim despre valori ca fiind faptul elementar, și că este fals să se vrea înțelegerea prețului într-un alt mod decât având în vedere jocul valorilor. Valoare contra altă valoare dă prețul. Dacă deja valoarea este ceva fluctuant, ce nu poate fi definit, atunci ceea ce rezultă într-o câțiva ca preț în procesul de schimb, când schimbați o valoare contra o altă valoare, este ceva fluctuant la pătrat.

Din toate acestea însă se poate deduce că este cu totul zadarnic să vrem să cuprindem, să sintetizăm în vreun fel valoarea și prețul pentru a sta pe un teren solid în economie și să se vrea chiar să se intervină cumva într-un proces economic. Ceea ce intră în considerație trebuie să fie cu totul altceva. Acest lucru trebuie să se afle în fundal și chiar se și află în fundal. Acest fapt îl arată o observare foarte simplă.

Gândiți-vă numai: Natura ne apare prin munca umană. Dacă, să zicem, extragem fier dintr-un loc în niște condiții extraordinar de grele, tot așa ceea ce rezultă ca valoare este obiectul natural modificat prin munca umană. Dar dacă într-un alt loc fierul poate fi produs în condiții mai ușoare, atunci probabil că rezultă o cu totul altă valoare.

Vedeți așadar, că nu de la valoare trebuie abordată chestiunea, ci trebuie pornit de la ceea ce se află în spatele acesteia. Trebuie mers înapoi la ceea ce formează valoarea, și acolo trebuie ajuns treptat la condițiile mai constante, asupra cărora putem apoi avea o influență directă. Căci în momentul în care ați introdus valoarea în circulația economică trebuie să o lăsați să fluctueze în sensul organismului economic. Atunci când priviți structura mai fină a celulelor sanguine, care sunt altfel în cap, altfel în inimă și altfel în ficat nu vă va veni să spuneți: Important este să găsim o definiție pentru sânge – aceasta nu poate fi deloc important pentru cineva, important poate fi numai care sunt cele mai favorabile alimente într-un caz sau în altul. Tot la fel, nu poate fi niciodată vorba să batem apa-n piuă în privința valorii și prețului, ci numai să mergem la primii factori, la ceea ce, atunci când este format corect, produce exact prețul corespunzător, prețul care atunci deja reiese de la sine așa.

Este absolut imposibil să te oprești cu examinarea economică, să rămâi în zona definițiilor valorii și prețului, ci în toate situațiile trebuie să ne întoarcem la punctele de pornire, așadar la ceea ce pe de o parte alimentează procesul economic și pe de altă parte reglementează acest proces: așadar la natură pe de o parte, și la spirit pe de cealaltă parte.

Aceasta a fost dificultatea în toate teoriile economice din ultima vreme, faptul că mereu s-a dorit de la început stabilizarea a ceea ce este fluctuant. Prin aceasta, pentru cel care cunoaște această chestiune, n-au rezultat de fapt aproape deloc definiții false, ci definiții corecte. Desigur, trebuie să nimerești foarte pe alături ca să spui: munca corespunde aceluia lucru care trebuie înlocuit din nou în organismul uman, munca este substanță consumată. – În acest caz se nimerește foarte pe alături de subiect și lucrurile cele mai banale nu sunt observate. Dar este vorba de faptul că și oameni cu adevărat inteligenți s-au împiedicat cu totul, atunci când și-au dezvoltat teoriile economice, de faptul că ei au vrut să observe ca stând pe loc lucrurile care sunt în mișcare. Aceasta se poate face relativ la ceea ce ține de

natură, și chiar trebuie făcut adesea; dar în acest caz este suficient să observi într-un cu totul alt mod ceea ce se află în repaus. Când examinăm mișcarea, în examinarea naturii am ajuns doar până la a considera mișcarea ca fiind compusă din mici repaosuri, care apoi sar mai departe. Prin integrare, considerăm și mișcarea ca fiind ceva ce se compune din repaosuri. În conformitate cu modelul unei astfel de cunoașteri nu putem examina procesul economic. Astfel că trebuie să spunem: Important este mai întâi să abordăm teoria economică în maniera în care pe de o parte valoarea apare prin transformarea naturii prin muncă, și pe de cealaltă parte valoarea apare prin faptul că munca este organizată de spirit. Iar aceste două formări ale valorii sunt cu totul opuse polar, așa cum în spectru un pol, polul luminos, polul galben este diferit de polul albastru, violet. Astfel că dumneavoastră puteți deja reține imaginea: așa cum pe de o parte apar culorile calde în spectru, așa apare pe de o parte valoarea provenită de la natură, care se va arăta mai mult în formarea venitului atunci când percepem natura transformată prin muncă; pe de cealaltă parte ne apare mai mult valoarea care se transferă în capital, atunci când privim munca transformată prin spiritul omului. Atunci poate să ia naștere și prețul, prin ciocnirea valorilor primului pol cu valorile celui de al doilea pol, sau prin faptul că valorile din cadrul unui pol intră în interacțiune unele cu altele. Dar de fiecare dată când formarea prețurilor intră în discuție, întotdeauna este vorba de faptul că o valoare intră în interacțiune cu o altă valoare. Aceasta înseamnă că trebuie să facem cu totul abstracție de orice altceva ce mai este acolo, de subiectul însuși, de toate acesta trebuie să facem abstracție și trebuie să vedem mai întâi cum se formează valorile pe de o parte și cum se formează valorile pe de cealaltă parte. Atunci vom putea să înaintăm spre problema prețului.

CONFERINȚA a III-a

Dornach, 26 iulie 1922

Dacă aveți în vedere ce v-am spus ieri, că în știința economică este de fapt vorba de a concepe fluctuantul, care constă în circulația valorilor și în interacțiunea valorilor fluctuante în formarea prețului, atunci vă veți spune: La început este vorba de a determina ce fel de formă trebuie să aibă de fapt teoria economică, știința economică; căci ceea ce este fluctuant nu poate fi cuprins în mod direct. De altfel nici nu are vreun sens să se dorească cuprinderea cu înțelegerea examinând fluctuantul în mod nemijlocit; are sens doar examinarea fluctuantului în corelație cu ceea ce se află în spatele acestuia.

Să ne facem perceptibil acest lucru pe baza unei comparații: Folosim în anumite scopuri în viață, să zicem, termometrul – îl folosim citind cu ajutorului lui temperatura. Aceste grade de temperatură noi suntem obișnuiți să le comparăm într-un anumit sens. Evaluăm, să zicem, căldura de douăzeci de grade în comparație cu căldura de cinci grade și așa mai departe. Dar putem construi și curbe de temperatură. Putem de exemplu să înregistrăm temperaturile din timpul iernii, putem să înregistrăm temperaturile ridicate din timpul verii, și atunci avem nivelul fluctuant al indicației termometrului. Dar de ceea ce se află la bază devenim totuși conștienți abia atunci când investigăm diferitele condiții care iarna determină un nivel de temperatură mai scăzut, iar vara determină un nivel de temperatură mai ridicat, care într-o regiune determină o anumită temperatură, iar într-o altă regiune determină o altă temperatură. Vom avea în mână, cum s-ar spune, ceva real abia atunci când vom explica stările fluctuante ale indicației termometrului prin ceea ce se află la baza lor. Este de fapt, am putea spune, o abordare statistică, când doar notăm indicațiile termometrului. Tot astfel, nu este de fapt cu mult mai mult dacă studiem prețurile ca atare, când studiem valorile și așa mai departe. Toate acestea vor avea un sens abia când se ajunge ca

prețurile și valorile să fie privite așa-zicând ca nivelul mercurului în termometru, ca indicații care fac trimitere la altceva. Abia prin aceasta se va ajunge la realitățile economiei. Acum însă, de aici rezultă ce formă va trebui să aibă de fapt teoria economică.

Dumneavoastră probabil știți că potrivit unui vechi uzanțe, științele se împart în științe teoretice și practice. Etica de exemplu este numită știință practică, științele naturii sunt numite științe teoretice. Științele naturii se ocupă cu ceea ce este; etica se ocupă cu ceea ce trebuie să fie. Iar această împărțire s-a făcut într-adevăr din cele mai vechi timpuri: științele celor existente și științele celor ce trebuie. Ne vom sprijini acum pe aceasta numai pentru stabilirea noțiunilor. Dar putem întreba: Este știința economică o știință a *ceea ce este*, așa cum consideră de exemplu *Lujo Brentano*, sau este știința economică o știință practică, o știință a ceea ce *ar trebui să fie*? – Aceasta va fi întrebarea.

Observarea este fără îndoială necesară în economie, dacă vrem să obținem o cunoaștere. Va trebui așadar să se folosească principiul observării, așa cum se observă indicațiile barometrului și termometrului pentru starea aerului și a căldurii. În această privință știința economică este o știință teoretică. Dar cu aceasta nu s-a făcut nimic; ci abia atunci se face ceva, când se poate acționa sub înrâurirea acestei cunoașteri teoretice.

Vreau să vă citez un caz special, care vă va arăta despre ce este vorba aici. Să presupunem că remarcăm pe baza unor observații, care sunt întotdeauna de natură teoretică – toate observațiile sunt de natură teoretică dacă nu conduc la acțiune –, observăm undeva într-un anumit domeniu că, pentru un anumit sortiment de marfă prețul scade îngrijorător, scade atât de îngrijorător încât arată clar o situație critică. Deci, este vorba mai întâi să observăm teoretic această scădere reală a prețurilor. Cu aceasta suntem, cum ar fi, abia la citirea indicației termometrului. Apoi se pune problema: Ce este de făcut, atunci când prețurile pentru un sortiment de marfă sau pentru un produs scad îngrijorător? – Vom vedea aceste lucruri mai exact; mai

întâi aş vrea să spun doar ce trebuie făcut acolo și de către cine, atunci când prețurile unui sortiment de marfă scad alarmant. În acest caz este vorba să se adopte o măsură care este potrivită pentru a contracara această scădere a prețului. Ar putea fi diverse astfel de măsuri. Dar una dintre acestea va fi aceea că facem ceva pentru accelerarea circulației, a comerțului mărfurilor respective. Aceasta va fi una dintre măsuri – firește ea nu va fi suficientă; dar nu vrem să ne preocupe acum dacă este o măsură suficientă sau chiar dacă este o măsură corectă, ci va fi vorba ca atunci când prețurile scad așa, să facem ceva care să crească volumul vânzărilor, deverul.

Trebuie practic să realizăm ceva care este similar cu influențarea indicației termometrului: Dacă în cameră este frig nu ne vom îndrepta spre termometru, încercând să alungim în vreun mod misterios coloana de mercur a termometrului; nu ne vom îngriji deloc de scăderea coloanei termometrului, ci vom face focul. Acționăm în cu totul alt colț. La fel și în economie, este vorba să acționăm în cu totul alt colț. În acest fel devin lucrurile practice și trebuie să spunem: știința economică este atât o știință teoretică cât și o știință practică. – Va fi vorba numai de cum să se reunească partea practică cu cea teoretică.

Acum, aceasta este o primă fațetă a științei economice. Cealaltă este cea asupra căreia am atras deja atenția cu mulți ani în urmă, fără ca lucrurile să fi fost într-adevăr înțelese, și anume într-un articol pe care l-am scris încă de la începutul secolului [7], care atunci purta titlul *Teosofia și problema socială*, care ar fi avut o semnificație numai dacă ar fi fost preluat de oameni ai practicii și dacă s-ar fi orientat după el. Dar deoarece această scriere a rămas cu totul neluată în seamă, nici măcar nu am continuat-o până la capăt și nu am publicat-o mai departe. Trebuie desigur să sperăm că aceste lucruri vor fi înțelese din ce în ce mai mult. Să sperăm că aceste conferințe vor contribui la o înțelegere mai profundă. Dacă vrem să înțelegem trebuie însă să adăugăm o scurtă considerare istorică.

Dacă vă întoarceți un pic în urmă în viața istorică a omenirii veți găsi că de fapt – am indicat deja în prima conferință acest lucru – în perioadele anterioare, chiar până în secolele XV, XVI, astfel de întrebări economice, precum sunt cele din ziua de azi, nu erau deloc prezente. Viața economică, să zicem de exemplu în vechiul orient, s-a desfășurat în cea mai mare parte instinctiv, s-a desfășurat astfel că erau anumite raporturi sociale între oameni, care erau formatoare de caste, formatoare de clase. Și sub această influență, ceea ce a rezultat din aceste condiții în relații de la om la om s-au dovedit de asemenea, așa spune, formatoare de instincte pentru modul în care omul individual trebuia să se angreneze în viața economică. La baza acestora se aflau în mare parte impulsurile vieții religioase, care în epocile mai vechi erau încă astfel constituite încât vizau în același timp și reglementarea, rânduiala economiei. Dacă verificați viața orientală din punct de vedere istoric, veți vedea că de fapt nu există nicăieri o delimitare strictă între ceea ce se dispune religios și ceea ce trebuie îndeplinit economic. Poruncile religioase se întind frecvent până în viața economică, astfel că pentru aceste perioade mai vechi nu se pune deloc problema muncii, problema circulației sociale a valorilor muncii. Munca se desfășura într-un anumit sens în mod instinctiv; iar dacă cineva făcea mai mult sau mai puțin, aceasta n-a reprezentat de fapt în perioada care a premers vieții romane o problemă considerabilă, cel puțin nu o problemă publică considerabilă. Excepțiile care existau în acest caz nu intră în discuție față de cursul general al evoluției omenirii. La Platon încă mai găsim pe deplin o astfel de opinie socială, că practic munca este acceptată ca ceva de la sine înțeles, și propriu-zis a reflectat doar asupra socialului, care fost văzut de Platon ca impulsuri etice, pline de înțelepciune, în afara muncii.

Aceasta s-a schimbat din ce în ce mai mult, cu cât impulsurile religioase și etice nemijlocite au cultivat mai puțin și instincte economice, cu cât impulsurile religioase și etice mai mult s-au limitat doar la viața morală, devenind simple prescripții pentru modul în care oamenii trebuie să simtă unul pentru celălalt, pentru modul în care

trebuie să se comporte față de puterile extraumane, și așa mai departe. Tot mai mult a luat naștere printre oameni concepția, sentimentul – dacă mi-este permis să mă exprim figurativ – că de la amvon nu este nimic de spus despre modul în care omul trebuie să lucreze. Și abia prin aceasta munca, încorporarea muncii în viața socială a devenit o întrebare, o problemă.

Acum, această încorporare a muncii în viața socială nu este posibilă din punct de vedere istoric fără apariția a ceea ce este dreptul sau legislația. Astfel încât vedem apărând concomitent din punct de vedere istoric evaluarea muncii omului individual și dreptul. Pentru perioade foarte vechi ale omenirii nu puteți vorbi de fapt deloc despre drept în sensul în care concepem dreptul în prezent, ci puteți vorbi despre drept abia atunci când dreptul se separă de poruncă. În cele mai vechi timpuri porunca este ceva omogen. Ea conține în același timp tot ceea ce este îndreptățit. Apoi porunca se retrage din ce în ce mai mult în viața sufletească, iar dreptul se impune în ceea ce privește viața exterioară. Aceasta se petrece la rândul ei în cadrul unei anumite perioade istorice. În cadrul acestei perioade istorice s-au cristalizat raporturi sociale cu totul specifice. Am merge prea departe dacă am vrea să descriem mai precis aceste lucruri aici; însă este interesant de studiat, tocmai pentru primele secole ale Evului mediu, cum s-au desprins pe de o parte raporturile juridice, pe de altă parte raporturile de muncă, din organizarea religioasă înăuntrul căreia se aflau într-o mai mare s-au mai mică măsură – organizare religioasă firește într-un sens mai larg.

Acest fapt are o consecință cu totul precisă. Cât timp impulsurile religioase sunt decisive pentru întreaga viață socială a omenirii egoismul nu este vătămător. Acesta este un fapt extrem de important și pentru înțelegerea proceselor sociale și economice. Omul poate fi oricât de egoist: când organizarea religioasă, așa cum era ea foarte strictă, de exemplu în anumite regiuni ale vechiului orient, când organizarea religioasă este așa încât omul, în ciuda egoismului său se integrează în mod rodnic în viața socială, atunci egoismul nu este

vătămător; însă egoismul începe să joace un rol în viața popoarelor în momentul în care dreptul și munca se separă din celelalte impulsuri sociale, curente sociale. Din acest motiv spiritul omenirii năzuiește, așa spune inconștient, în acea perioadă – în care munca și dreptul tocmai se emancipează –, să o scoată la capăt cu egoismul uman, care începe atunci să fie activ și care într-un anumit fel trebuie încorporat în viața socială. Această năzuință culminează apoi în democrația modernă, în simțul pentru egalitatea oamenilor, pentru ca fiecare să aibă un cuvânt de spus în stabilirea dreptului și de asemenea să-și stabilească munca sa.

Însă concomitent cu această culminare a dreptului emancipat și a muncii emancipate mai apare încă ceva – care, ce-i drept, existase și anterior, în timpul perioadelor mai vechi din evoluția omenirii, însă din cauza impulsurilor religios-sociale avea o cu totul altă semnificație –, care pentru civilizația noastră europeană în timpul evului mediu existase doar într-o măsură limitată, dar care începând din acea perioadă în care tocmai dreptul și munca s-au emancipat cel mai mult, s-a dezvoltat apoi până la cea mai înaltă culme – și acest lucru este diviziunea muncii.

În vremuri mai vechi din evoluția omenirii diviziunea muncii nu avea nicio semnificație proprie pentru că și ea era plasată tot în impulsurile religioase și fiecare era pus așa-zicând la locul său, astfel încât diviziunea muncii nu avea niciun astfel de înțeles. Acolo însă, unde înclinația spre democrație s-a unit cu năzuința spre diviziunea muncii – aceasta a apărut în ultimele secole și a atins apogeul în secolul XIX – acolo diviziunea muncii a început să capete o semnificație cu totul aparte; căci diviziunea muncii are o consecință economică.

Această diviziune a muncii, a cărei cauze și al cărei curs le vom mai studia, conduce în cele din urmă la aceea că, dacă o gândim până la capăt mai întâi în mod simplu, abstract, trebuie să spunem că ea conduce în cele din urmă la faptul că nimeni nu utilizează pentru sine însuși ceea ce produce. Însă vorbind din punct de vedere economic!

Așadar că nici un om nu folosește pentru sine acel lucru pe care el îl produce – vorbind din punct de vedere economic! Ce înseamnă aceasta? Vreau să clarific aceasta printr-un exemplu.

Să presupunem că un croitor face haine. Bineînțeles, prin diviziunii muncii el trebuie să producă haine pentru alți oameni. Ar putea însă spune și așa: Eu produc haine pentru ceilalți oameni, iar propriile haine mi le fac singur. În acest caz ar folosi o anumită parte din munca sa pentru a-și produce propriile haine, iar cealaltă parte, cu mult mai mare de muncă care îi rămâne, pe aceea ar folosi-o pentru a produce haine pentru ceilalți oameni. Acum, privit în mod obișnuit, s-ar putea spune: Da, este într-adevăr cel mai natural lucru și în diviziunea muncii, croitorul să-și producă singur hainele sale și pentru ceilalți oameni să lucreze tocmai ca croitor. Cum stau lucrurile însă din punct de vedere economic? Din punct de vedere economic, lucrurile stau așa: Prin faptul că a apărut diviziunea muncii, că deci nu își produce singur, fiecare om, toate lucrurile de care are nevoie, prin faptul că a apărut diviziunea muncii, că oamenii lucrează întotdeauna unii pentru ceilalți, reiese pentru produse o anumită valoare și ca urmare a valorii și un preț. Iar acum ia naștere întrebarea: Când de exemplu, prin diviziunea muncii, care se continuă desigur în circulația produselor, când deci prin această diviziune a muncii produsele croitorului intrate în circulația produselor au o anumită valoare, atunci hainele pe care le produce pentru sine însuși au aceeași valoare economică sau sunt poate mai ieftine sau mai scumpe? Aceasta este întrebarea cea mai semnificativă. Dacă croitorul își face singur hainele, atunci acestea nu intră în circulația produselor. Ceea ce produce pentru sine însuși nu ia parte la ieftinirea care apare ca urmare a diviziunii muncii, este deci mai scump. Deși nu plătește nimic pentru acel lucru, tot este mai scump. Este mai scump pur și simplu deoarece el este pus în imposibilitatea ca pentru ceea ce are nevoie pentru sine, să consume doar tot atâta muncă pe cât consumă pentru ceea ce intră în circulație, raportat la valoare.

Probabil este necesar să analizăm aceste lucruri mai în detaliu; dar în mare lucrurile stau totuși astfel. Este astfel, că tot ceea ce slujește producerii pentru folos propriu, pentru că nu intră în circulația căreia îi stă la bază diviziunea muncii, este mai scump decât ceea ce intră în diviziunea muncii. Astfel că, dacă diviziunea muncii este gândită la extrema sa, ar trebui să spunem: Dacă croitorul ar trebui să lucreze doar pentru alți oameni, atunci ar obține pentru produsele muncii sale prețurile care trebuie de fapt obținute. Și el ar trebui la rândul lui să-și cumpere hainele de la un alt croitor, respectiv ar trebui să și le procure în felul în care se procură de obicei, ar trebui să și le cumpere de acolo de unde se vând haine.

Dar dacă vă uitați la toate acestea, va trebui să vă spuneți: Diviziunea muncii are tendința de a face ca nimeni să nu mai lucreze pentru sine însuși; ci tot ceea ce cineva realizează prin muncă trebuie să treacă mai departe la altcineva. Ceea ce cineva are nevoie trebuie să-i revină pe de altă parte de la societate. Ați putea eventual obiecta: Da, un costum pentru croitor ar trebui de fapt, dacă îl cumpără de la celălalt croitor, să coste exact aceeași sumă ca în cazul în care și l-ar fabrica singur, pentru că celălalt croitor nu-l va face nici mai scump și nici mai ieftin. Dacă acesta ar fi cazul, nu ar exista o diviziune a muncii, cel puțin nu o diviziune completă a muncii, pentru simplul motiv că pentru acest produs de croitorie, nu ar putea fi aplicată prin diviziunea muncii cea mai mare concentrație a metodei de lucru. Căci nu este posibil ca, atunci când intervine diviziunea muncii, tocmai diviziunea muncii să nu se reverse în circulație, astfel că nu este posibil ca primul croitor să cumpere de la cel de-al doilea, ci el trebuie să cumpere de la comerciant. Acest lucru dă însă naștere unei cu totul altei valori. Dacă își face propria haină, atunci o va „cumpăra” de la el însuși; dacă o cumpără, atunci o va cumpăra de la vânzător. Acesta este diferența. Iar când diviziunea muncii în corelație cu circulația are ca efect ieftinirea, haina croitorului îi revine mai ieftină de la comerciant decât și-ar putea-o face el însuși.

Să privim aceasta pentru început ca pe ceva ce ne conduce la forma științei economice; faptele va trebui desigur să le mai examinăm pe toate încă o dată.

Dar lucrurile stau într-un totu așa, încât observăm imediat: Cu cât diviziunea muncii avansează mai departe, cu atât mai mult se ajunge ca oamenii să lucreze unii pentru alții, pentru societatea generală, niciodată pentru sine. Aceasta însă înseamnă, cu alte cuvinte: Prin apariția diviziunii moderne a muncii economia, în privința activităților economice, trebuie să se bazeze pe stărpirea din rădăcină a egoismului. Vă rog, nu înțelegeți aceasta în mod etic, ci pur economic! Din punct de vedere economic egoismul este imposibil. Cu cât diviziunea muncii înaintează, cu atât mai mult omul nu mai poate face nimic pentru sine, ci el trebuie să facă totul pentru ceilalți.

Practic altruismul ca cerință a apărut mai repede în domeniul economic, prin condițiile exterioare, decât a fost el înțeles în domeniul religios-etic. Pentru acest lucru există un fapt istoric care poate fi ușor sesizat.

Cuvântul egoism îl veți găsi ca fiind destul de vechi, chiar dacă poate nu cu semnificația lui aspră actuală, dar îl veți găsi ca fiind destul de vechi. Opusul acestuia, cuvântul altruism, faptul de a te gândi la celălalt, abia dacă are o vechime de o sută de ani, a fost inventat ca termen abia foarte târziu, iar din acest motiv putem spune – nu vrem să ne sprijinim prea tare pe acest fapt exterior, dar o considerare istorică ar arăta aceasta –: Reflecția etică era încă departe de a ajunge la totala recunoaștere a valorii altruismului, când prin diviziunea muncii prețuirea economică a altruismului era deja prezentă. – Iar dacă examinăm acum această cerință a altruismului ca fiind o cerință economică, atunci avem nemijlocit ceea ce rezultă mai departe din aceasta: Trebuie să găsim calea spre economia modernă, prin care niciun om nu trebuie să se îngrijească de sine însuși, ci numai de celălalt, și cum pe această cale de asemenea se are grijă în mod optim de fiecare individ. Acest lucru ar putea fi luat drept idealism; dar vă atrag încă o dată atenția asupra următorului lucru: în

această conferință nu vorbesc nici idealist, nici etic, ci economic. Iar ceea ce am spus acum este spus doar în sens economic. Nu un Dumnezeu, nu o lege morală, nu un instinct cer în viața economică modernă altruismul în muncă, în producerea bunurilor, ci pur și simplu diviziunea modernă a muncii. Deci o categorie cu totul economică cere aceasta.

Aceasta este aproximativ ce am vrut să prezint pe atunci în acea scriere [8]: că economia noastră cere mai mult de la noi decât putem realiza etic-religios în epoca modernă. Multe lupte au aceasta la bază. Studiați sociologia prezentului. Veți constata că luptele sociale în mare parte au la bază faptul că odată cu extinderea economiei la economie mondială, a apărut tot mai mult și mai mult necesitatea de a fi a altruist, de a organiza diferite resurse sociale în mod altruist, în vreme ce oamenii în gândirea lor nu înțeleseră deloc cum să iasă din egoism, iar din această cauză mereu au cârpăcit în mod egoist în ceea ce era de fapt acolo ca o cerință.

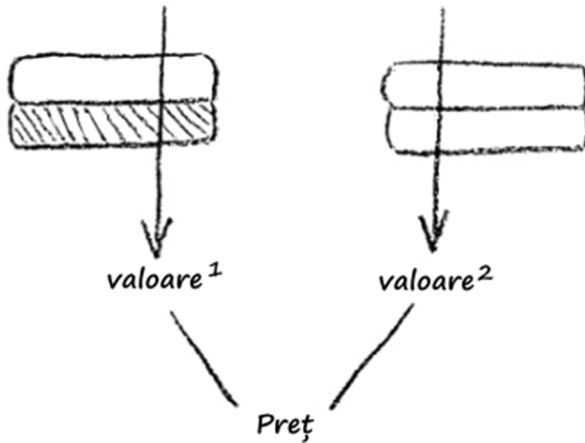
Ajungem acum la întreaga semnificație a ceea ce am spus, dacă nu studiem numai faptul banal care se află în fața noastră, ci faptul mascat, ascuns. Acest fapt mascat, acoperit este acesta, că din cauza discrepanței în atitudinea omenirii din epoca modernă, între cerința economiei și capabilitatea religios-etică, într-o mare parte a economiei practic oamenii se îngrijesc de ei înșiși, că așadar însăși viața noastră economică contrazice ceea ce de fapt, prin diviziunea muncii, este propria sa cerință. Aici nu este vorba de acei câțiva care se îngrijesc de ei înșiși după modelul acestui croitor pe care l-am menționat. Pe un croitor care își fabrică singur costumele pentru uzul său îl vom recunoaște ca pe unul care amestecă în diviziunea muncii ceva ce nu aparține acestui domeniu. Dar îl recunoaștem pentru că este un fapt vizibil, nemascat. Mascat este în cadrul economiei moderne, așadar acolo unde omul într-adevăr nu face deloc produsele sale pentru sine, dar în fond nu are nimic particular de-a face cu valoarea sau prețul acestor produse, ci, scoțându-se total din discuție procesul economic în cadrul căruia se află produsele, ceea ce trebuie

omul să aducă ca valoare în economie se rezumă la ceea ce poate realiza prin munca mâinilor sale. În definitiv fiecare salariat în sensul obișnuit din ziua de azi, încă este un om care are grijă singur de sine însuși, se autoîngrijește. Este cel care oferă atât de mult pe cât vrea să câștige, care nu poate deloc oferi organismului social atât de mult pe cât este în stare să ofere, pentru că el vrea să ofere doar atât de mult pe cât vrea să câștige. Căci a te îngriji de tine însuși, înseamnă a lucra pentru câștig, pentru a-ți câștiga pâinea; a lucra pentru ceilalți înseamnă a lucra pornind de la necesitatea socială.

În măsura în care diviziunea muncii și-a îndeplinit deja cerința în epoca modernă, altruismul este prezent în fapt: munca pentru ceilalți; dar în măsura în care această cerință nu este îndeplinită, este prezent vechiul egoism, care este bazat pur și simplu pe faptul că omul trebuie să se îngrijească el însuși de sine. Egoism economic! În mod obișnuit nu băgăm de seamă acest lucru la salariatul obișnuit, din cauză că nu ne gândim deloc pentru ce se face de fapt schimb de valori aici. Ceea ce salariatul obișnuit produce nu are în orice caz nimic de a face cu plata muncii sale, nu are nimic de a face cu aceasta. Plata, evaluarea muncii rezultă din cu totul alți factori, astfel încât salariatul lucrează pentru câștig, pentru autoîngrijire. Acest fapt este mascat, dar așa stau lucrurile.

Astfel ne apare una din primele, cele mai importante întrebări economice: Cum scoatem afară din procesul economic principiul de a munci pentru câștig, pentru remunerare? Cum îi plasăm în procesul economic pe cei care astăzi încă muncesc pur și simplu ca să-și câștige retribuția, astfel încât ei să nu mai fie oameni care muncesc ca să-și câștige retribuția, ci oameni care muncesc din necesitățile sociale? Trebuie să facem aceasta? Cu siguranță! Căci dacă nu facem aceasta nu vom obține niciodată prețuri adevărate, ci prețuri false. Trebuie să reușim să obținem prețuri și valori care nu sunt dependente de oameni, ci de procesul economic, prețuri care rezultă în fluctuația valorilor. Problema cardinală este problema prețurilor.

Trebuie să observăm prețul așa cum observăm gradele termometrului, apoi putem să ajungem la celelalte condiții, care stau la bază. Putem observa termometrul doar atunci când avem un fel de marcaj pentru zero grade. Atunci putem merge în sus și în jos. Pentru prețuri rezultă în mod cu totul natural un fel de punct zero, și anume un fel de punct zero rezultă în felul următor:

Desenul 2

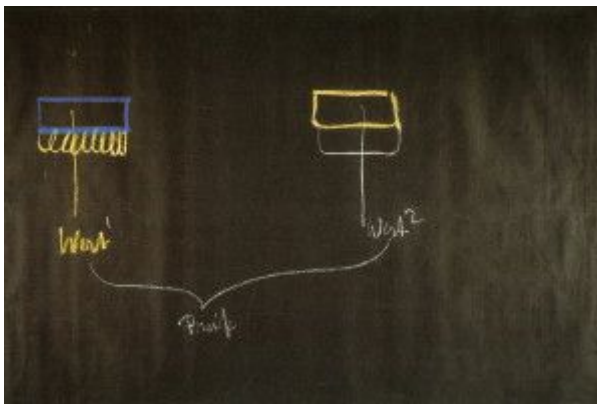

Tabla 3

Avem pe de o parte natura (desenul 2); ea este transformată prin munca umană; atunci iau naștere produsele naturale modificate. Acesta este primul loc unde se produce valoare, *valoarea 1*. Pe de

cealaltă parte avem munca. Ea este modificată prin intermediul spiritului, astfel apărând cealaltă valoare, *valoarea 2*. Iar apoi v-am spus: În interacțiunea dintre *valoarea 1* și *valoarea 2* iau naștere prețurile. Vom continua să înaintăm în înțelegerea acestei perspective economice. Acum însă aceste două valori – *valoarea 1* și *valoarea 2* – se comportă realmente polar. Putem chiar spune: acela care de exemplu câștigă în cadrul acestui domeniu (desenul 2, dreapta) – total nu se poate, dar în principal – cine câștigă în principal prin faptul că muncește într-un mod organizat prin spirit, acela are interesul ca produsele naturii să fie devalorizate. Acela însă care lucrează asupra naturii, acela are interesul ca celelalte produse să fie devalorizate. Acest interes devine un proces real – dacă nu ar fi așa, atunci agricultorii ar avea cu totul alte prețuri, și viceversa; de ambele părți avem prețuri cu totul mascate. Și când are loc acest proces în care sunt doi – schimbul economic ține întotdeauna de doi – care au cât mai puțin interes atât pentru natură cât și pentru partea spirituală sau capital, putem observa la mijloc între cei doi poli un fel de preț mediu.

Unde se întâmplă practic acest lucru? Acest lucru se întâmplă când observăm cum un comerciant pur intermediar cumpără de la un alt comerciant pur intermediar, cum amândoi cumpără unul de la altul. Aici prețurile au tendința de a lua valoarea de mijloc. Când un comerciant intermediar de pantofi cumpără în condiții care chiar de aceea s-au format și s-au format în mod normal – va trebui să explicăm acest cuvânt – când un comerciant intermediar de pantofi cumpără de la un comerciant intermediar de haine, și invers, atunci ceea ce rezultă aici ca preț are tendința de a fi un nivel mediu al prețurilor. Nivelul de preț mediu nu trebuie căutat în sfera intereselor producătorilor, care se află pe partea naturii, și nici în cea a intereselor celor care se află pe partea spiritului, ci ceea ce dă prețurile medii trebuie căutat la comercianții intermediari. Aceasta nu are nimic de a face cu faptul dacă există un comerciant intermediar în plus sau nu. Prețul mediu are tendința de a lua naștere acolo unde au loc schimburi comerciale între comercianți intermediari.

Aceasta nu contrazice celălalt aspect, căci uitați-vă în fond la capitaliștii moderni: aceștia sunt comercianți. Industriașul este de fapt comerciant. În raport cu mărfurile sale el este producător; însă din punct de vedere economic el este comerciant. Comerțul s-a dezvoltat pe marginea producției. În principal, în esență, industriașul este comerciant. Aceasta este lucrul important – astfel încât în fapt tocmai condițiile moderne duc la aceasta – că ceea ce aici în mijloc (desenul 2) se dezvoltă ca o anumită tendință, radiază de o parte și de cealaltă parte. Pe o parte o veți putea recunoaște ușor dacă studiați patronatul; cum se prezintă din cealaltă latură vom vedea zilele următoare.

CONFERINȚA a IV-a

Dornach, 27 iulie 1922

Ieri am ales un exemplu oarecum extrem aş spune, un exemplu din viaţa economică, pentru a ilustra ceva. Şi se pare că acest exemplu puţin mai drastic a dat ceva dureri de cap câte unora. Este vorba despre exemplul cu croitorul, care lucrează mai puţin ieftin pentru sine dacă îşi face propriul său costum – dacă face costumul pentru uzul propriu – decât dacă, în timp ce fabrică costume pentru ceilalţi, îşi cumpără costumul pentru uzul propriu de la un comerciant. Acum este teribil de uşor, bineînţeles, să nu o scoţi la capăt cu acest exemplu extrem; căci este foarte firesc ca cineva socotind aşa, să spună: Da, pentru că trebuie să aibă un profit, comerciantul cumpără costumul de la croitor la un preţ mai scăzut decât cel cu care îl vinde; drept urmare, din cauza profitului comerciantului, croitorul trebuie bineînţeles să plătească mai mult pentru costumul său dacă îl cumpără, decât dacă l-ar face singur. Este atât de la îndemână această obiecţie, încât este normal să fie adusă; cu toate acestea am dat tocmai acest exemplu extrem pentru a ilustra cum este necesar să gândim asupra vieţii economice de astăzi, tocmai să nu gândim din punctul de vedere al economiei casnice, ci din punctul de vedere al economiei naţionale – cum este necesar să se ia în calcul ceea ce ia naştere prin diviziunea muncii.

Nu este vorba că, să zicem, croitorul odată ce a terminat costumul, se confruntă cu faptul că pierde ceva dacă vinde acest costum unui comerciant şi apoi cumpăra pe de altă parte un alt costum; ci este vorba dacă, atunci când croitorul după ceva timp îşi face socoteala, iese mai bine atunci când şi-a făcut propria îmbrăcăminte, când şi-a făcut îmbrăcămintea pentru sine însuşi, sau iese mai bine când s-a abţinut să-şi facă îmbrăcămintea pentru sine însuşi.

Când acţionează diviziunea muncii, atunci aceasta ieftineşte produsele în modul just; ele devin mai ieftine prin diviziunea muncii,

devin mai ieftine tocmai în întregul context al economiei naționale. Iar dacă se lucrează apoi împotriva diviziunii muncii, se exercită o presiune asupra prețului la produsele respective. Presiunea asupra prețului acționează însă înapoi în procesul economic. Cu alte cuvinte: croitorul va ieși, ce-i drept, mai ieftin la acel costum singular; dar el, cu o valoare foarte mică la început – însă dacă mulți croitori fac acest lucru, atunci se multiplică –, va exercita într-un anumit sens o presiune asupra prețurilor hainelor. Ele vor deveni mai ieftine. Atunci va trebui să le dea și pe celelalte mai ieftin. Și este doar o chestiune de timp până croitorul va putea vedea în bilanț, cu cât a încasat mai puțin pentru celelalte haine decât ar fi încasat dacă nu ar fi exercitat presiune asupra prețului.

Nu intră deloc în discuție să amestecăm vreun pic gândirea economică casnică în această chestiune. Nici nu am vrut să spun că croitorul nu ar avea dreptul sau nu ar putea avea gustul să-și fabrice propriul costum; dar nu trebuie să fie de părere că ar reuși să iasă mai ieftin în acest fel, ci va ieși mai scump. Va ieși mai scump în bilanțul său general după un anumit timp. Nu iese mare diferență, fără îndoială, într-un astfel de caz extrem, pentru că diferența cu care este micșorat prețul se manifestă abia după o perioadă foarte îndelungată. Trebuie să-și facă foarte multe alte costume, pentru ca rata de ieftinire să devină eficientă. Dar ea va exista la un moment dat în bilanțul său general. Aceasta este ceea ce trebuie să vă arate că nu e voie să se gândească deloc atât de, așa spune, îngrozitor de limitat, atunci când se examinează un proces economic care în prezent constă într-un număr imens de factori întrețesuți, interdependenți, astfel încât fenomenul individual este determinat de un număr imens de factori interdependenți.

Dumneavoastră ajungeți firește imediat într-o calamitate a gândirii economice dacă vă construiți gândurile numai pe ceea se află, așa spune, în vecinătatea administrării gospodăriei. Prin aceasta nu o scoateți la capăt deloc cu înțelegerea proceselor din economia națională. Trebuie să învățați să luați în vedere totalitatea organis-

mului social, și examinarea totalității conduce în cele din urmă la faptul că ești nevoit să prezinți astfel de exemple extreme care într-adevăr nu într-o zi, dar probabil în decenii devin foarte observabile.

Este vorba să se pornească de la astfel de exemple pe jumătate absurde, aș spune, pentru a-ți schimba treptat gândirea cu care ești obișnuit, într-o gândire cuprinzătoare, și, prin faptul că ea cuprinde până în depărtare, mai pierde contururile precise, fiind astfel în măsură să înțeleagă ceea ce este fluctuant. Ceea ce se află în vecinătatea nemijlocită poate fi cuprins în contururi precise; însă lucrul de care este vorba aici, este de a dobândi viziunea, modul de a vedea lucrurile; și modul de a vedea este cel care furnizează pe deplin idei individuale mobile. Ele nu se suprapun cu ceea ce sunt ideile dobândite în vecinătate.

Aceasta aș vrea să vă menționez astăzi în mod special, astfel ca dumneavoastră, dacă pornim acum de la lucruri relativ mai ușoare, să vedeți totuși cum procesul economic se compune treptat din cei mai diverși factori. Anume, pentru a ajunge din ce în ce mai mult să putem înțelege esența problemei prețului, vrem astăzi să derulăm procesul economic ca atare prin fața ochilor, dintr-un anumit punct de vedere.

Vrem să-l începem astăzi cu natura. În primul rând munca umană trebuie desigur să înceapă de la natură, să transforme produsele naturii, astfel încât apoi acest produs natural transformat, acest produs natural transformat prin munca omului, prin imprimarea muncii umane în acest produs natural, capătă o valoare economică. Iar în economia națională nu avem de a face cu substanța. Aceasta ca atare nu are nicio valoare economică. Cărbunele, care încă se află în mină, sub pământ ca substanță-cărbune, nu are nicio valoare economică, și nici nu capătă vreo valoare economică dacă acum migrează din mină în locuință, în odaia celui care face focul. Ceea ce face din substanța cărbunelui o valoare este munca imprimată, deci ceea ce a trebuit înfăptuit pentru a scoate la lumină cărbunele, inclusiv pentru a pregăti mina, pentru a transporta cărbunele și așa mai departe. Tot ceea ce este muncă umană imprimată în substanța

cărbunelui îi dă, abia ea, valoarea economică. Și numai cu aceasta avem de a face în economie.

Nu veți putea înțelege niciun fenomen economic dacă nu veți porni de la astfel de idei. Acum însă, prin faptul că se aplică astfel munca umană asupra naturii, odată cu înaintarea dezvoltării economiei naționale intrăm exact în diviziunea muncii, care ia naștere prin aceea că oamenii conlucrează, colaborează în orice fapt care înseamnă ceva pentru economia națională.

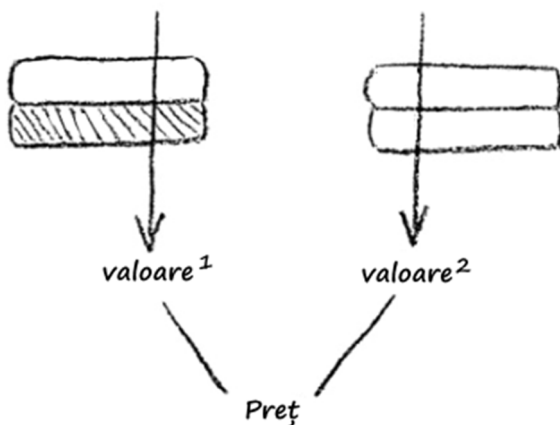
Să luăm un exemplu foarte simplu. Să presupunem că într-o anumită regiune un număr de oameni întreprind o anumită activitate, acest număr de oameni venind pe jos de la caselor lor, deci, să zicem, din diferite sate până la un loc de muncă comun, până la un loc de extragere a unor produse naturale. Să presupunem că am fi încă într-un perioadă foarte primitivă, și că încă nu există nicio altă modalitate ca muncitorii să ajungă în locul unde prelucrează natura, decât mersul pe jos. Iar acum cuiva îi vine ideea să construiască o căruță și să folosească cai pentru a trage căruța. Atunci, ceea ce la început trebuia făcut de fiecare în mod independent, se face acum de către fiecare în corelație cu cel care furnizează trăsura. O muncă este împărțită. Ceea ce se efectuează, ceea ce este muncă în sens economic, se divide. Desigur, atunci chestiunea se desfășoară astfel încât fiecare dintre cei care folosește căruța trebuie să plătească o anumită cotă întreprinzătorului care o furnizează.

Însă prin aceasta, cel care a inventat căruța a intrat în categoria capitaliștilor. Căruța este pentru persoana în cauză adevărat capital. Veți vedea, oriunde vreți să căutați, că într-un fel originea capitalului se află mereu în diviziunea muncii, în împărțirea muncii. Dar prin ce anume a fost inventată căruța? Ea a fost inventată tocmai prin spirit. Și orice astfel de proces constă în aceea că spiritul este utilizat în muncă, că munca este pătrunsă de către spirit într-o privință. Așadar muncă spiritualizată, aceasta este ceea ce se manifestă în desfășurarea diviziunii muncii. Mai întâi nu avem de a face cu nimic altceva decât cu muncă spiritualizată, atunci când vedem capitalul luând naștere în

desfășurarea diviziunii muncii. Prima fază a capitalului constă de fapt întotdeauna în aceasta, că în vreme ce înainte munca era realizată numai pornind de la natură, acum munca este organizată, structurată și așa mai departe din spirit.

Este chiar necesar, capitalul, formarea capitalului să fie privit clar din acest punct de vedere; căci numai din acest punct de vedere se poate înțelege funcția capitalului în procesul economic. Formarea capitalului este mereu fenomenul însoțitor al diviziunii muncii, al împărțirii muncii.

Prin aceasta însă se desprinde ceva din contactul nemijlocit în care omul este cu natura atunci când el prelucurează natura. Atâta timp cât aveam de a face numai cu prelucrarea naturii, putem vorbi numai despre produse ale naturii care au fost modificate prin intermediul muncii umane, căpătând astfel o anumită valoare; însă în momentul în care vorbim despre faptul că spiritul organizează munca, munca în sine – căci acestui om, nu-i așa, care creează capital în căruța sa, lui îi este în definitiv indiferent în ce scop îi transportă pe acei oameni dintr-un loc în altul – se emancipează față de natură. Aici pretutindeni (desenul 2, stânga) este, aș spune, natura încă strălucind prin munca umană.

Desenul 2

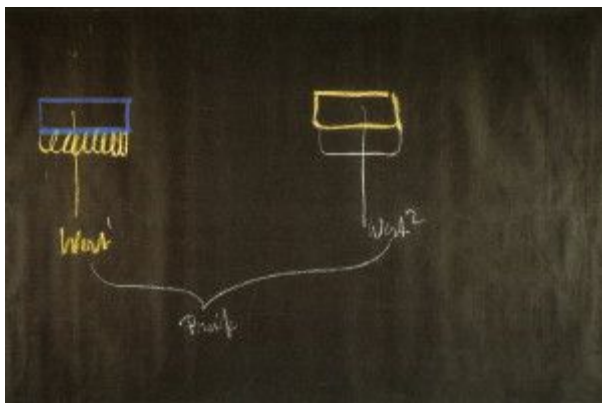

Tabla 3

Chiar dacă nu cărbunele ca substanță produce valoarea, ci ceea ce este imprimat ca muncă umană în cărbune, totuși produsul natural strălucește prin munca umană. Aceasta este o latură a originii valorilor economice.

Cealaltă latură constă în faptul că ceea ce este organizat dinspre spirit în muncă se emandipează complet de natură, se ridică cu totul în afară din natură. În cele din urmă ajungem la faptul că avem capitalistul, căruia poate să-i fie foarte indiferent cum se raportează la natură munca pe care o divide. Aceasta poate avea loc foarte ușor. Acestui om îi poate veni ideea: în timp ce până acum a transportat oameni din cele mai diferite locuri până la un ogor, la munca câmpului să zicem, acum dacă îi convine mai mult el poate, luându-și căruța de acolo, să transporte oameni în alt loc, la o cu totul altă muncă. Veți constata că în folosirea spiritualului diviziunea muncii umane se emandipează complet de baza naturală. Cu aceasta aveți însă și emandiparea capitalului față de baza naturală.

Găsim susținută din diferite puncte de vedere economice opinia conform căreia capitalul ar fi forță de muncă înmagazinată; dar aceasta nu este decât o definiție care, pentru că lucrurile sunt fluctuante, se potrivește de fapt doar pentru un anumit stadiu. Atâta timp cât, în sensul cel mai îngust, ești legat cu organizarea spirituală de o muncă, natura încă va transpare. În momentul în care te eman-

cipezi, când te gândești numai la cum fructifici prin folosirea spiritului ceea ce câștigi, în acel moment observi și cum, în masa capitalului pe care o ai, munca devine treptat neclară, în particularitatea ei caracteristică ea dispare.

Presupuneți că ați capitalizat câțva timp și că ați câștigat prin aceasta un capital, care acum lucrează într-adevăr economic. Cineva care are întâi o căruță poate lucra mai departe din punct de vedere economic, dobândind două căruțe și așa mai departe. Capitalul său lucrează economic. Însă în definitiv din natura muncii nu mai este nimic acolo. Dacă priviți un miner, atunci acolo se află foarte mult din aceasta; dar în capital vedeți întotdeauna mai puțin din muncă; iar dacă presupuneți că acest om lasă acum toată această afacere altcuiva, atunci prin acest transfer este posibil pentru cel de-al doilea să se pună problema pur și simplu să fie fructificat ceea ce s-a făcut acolo prin spirit; dar lui îi va fi cu totul indiferentă natura muncii care este organizată astfel. Important este numai ca ea să fie organizată.

Cu alte cuvinte: avem în acest caz un real proces de abstractizare. Este exact același lucru cu ceea ce înfăptuim de altfel interior în procesul de abstractizare în gândirea logică. Aceasta înfăptuiește acel om în mod exterior. Particularitatea dispare, particularitatea substanței naturale și particularitatea felului de muncă dispar treptat în capital. Dacă urmărim mai departe procesul economic, vedeți că acolo deja nu mai este nimic din ceea ce a fost organizat inițial ca muncă. Căci atunci când luați progresul procesului economic, el se va prezenta cam așa: Omul care a construit căruța cel puțin și-a imprimat spiritul său în toată această invenție; dar apoi el câștigă mai mult ca valoare decât poate stăpâni în vreun fel doar el singur. Să rămână acestea acum ca valori neutilizate pentru economia națională? Ele nu trebuie să rămână astfel. Trebuie să vină un altul, care poate stăpâni aceste valori cu un alt fel de spiritualitate, care valorifică aceste valori într-un cu totul alt fel.

Puteți astfel să vă reprezentați: Ceea ce a fost creat ca valori de către inventatorul căruței, este transferat după ceva timp – deci ceea

a rezultat ca fructificare –, este transferat unui artizan fierar. Artizanul fierar are spiritul necesar pentru a realiza un atelier pentru forjare; dar cu spiritul nu poate începe nimic. Însă celălalt a creat deja valori economice. Pe acestea trebuie să le transfere celui din urmă. Aici aveți întregul proces de abstractizare afară în realitate.

De aceea și este necesar, pentru ca lucrurile să meargă mai departe – ele nu ar putea să meargă altfel mai departe, căci cum ar putea constructorul căruței să transmită fierarului valorile sale? – ca aici să existe ceva care să se comporte ca un element abstract față de elementul particularul care trăiește acolo în economia națională. Iar aceasta sunt în primul rând banii. Banii nu sunt nimic altceva decât valoarea exprimată exterior, care este dobândită prin diviziunea muncii și care este transmisă mai departe de la unul la altul.

Vedem așadar în decursul diviziunii muncii apariția capitalismului, vedem în decursul capitalismul, și chiar destul de curând, apărând economia financiară. Banii sunt față de evenimentele economice particulare o abstracțiune deplină. Dacă aveți cinci franci în buzunar, puteți să vă cumpărați la fel de bine o masă de prânz și o masă de seară, dar și o piesă vestimentară. Pentru bani este irelevant ce se achiziționează în schimbul lor, contra ce sunt schimbați ei în procesul economic. Banul este absolut totuna, valabil la fel pentru factorii economici individuali, în măsura în care aceștia încă sunt influențați de natură. De aceea însă banii devin expresia, modalitatea, mijlocul pentru spirit de a interveni în organismul economic care se bazează pe diviziunea muncii.

Fără crearea banilor este absolut imposibil ca spiritul să se angreneze în organismul economic, atunci când vorbim de diviziunea muncii. Astfel că putem spune: Ceea ce este laolaltă în stadiul economic inițial, ceea ce realizează fiecare în egoismul său, aceasta se împarte la totalitate. – Așa este în diviziunea muncii. În capital elementele individuale sunt concentrate din nou într-un proces integral. Formarea capitalului este o sinteză, într-un tot o sinteză. Astfel, cel care în acest fel a apărut ca producător de capital, care prin

nevoia apariției banilor își poate transforma tocmai capitalul său în capital financiar, acesta devine creditor pentru cineva care nu are altceva în afară de spirit. Acesta din urmă primește banii. Acesta este reprezentantul veritabil al valorilor economice create prin spirit.

Trebuie să examinăm aceste lucruri într-un mod absolut economic. Din punct de vedere religios sau etic banii mai pot fi o chestiune oricât de rea; în sens economic banii sunt spiritul activ din cadrul organismului economic. Nu este altfel. Așadar, în procesul economic banii trebuie creați pentru ca spiritul să poată să progreseze pornind din punctul inițial în care el se îndreaptă numai spre natură. Ar rămâne în stadii primitive dacă s-ar adresa doar naturii. Pentru a turna la rândul său în procesul economic și realizările spiritualului, el trebuie să se realizeze sub formă de bani. Banii sunt spirit realizat, valorificat. Dar imediat intră din nou concretul. La început banii sunt o abstracțiune, despre care se poate spune: Este același lucru dacă cu cinci franci îmi cumpăr o piesă dintr-un costum sau dacă mă tund – nu trebuie să fie neapărat un singur tuns –, vreau să zic, din punct de vedere al banilor este egal. Dar în timp ce banul se întoarce la persoana omului și astfel la spiritul omului, în acel moment banul devine ceva, care acum din nou în realitatea sa concretă particulară este activ din punct de vedere economic. Aceasta înseamnă: spiritul este activ din punct de vedere economic în bani.

Aici ia naștere însă un raport cu totul deosebit. Cel care a câștigat banii la început, acela devine împrumutător, devine creditor. Celălalt, care primește banii, care are numai spiritul, devine datornic, debitor. Aveți aici raportul între doi oameni. Același raport poate fi cauzat și când creditorii sunt un număr de oameni care dau celui în cauză surplusul lor, astfel încât acesta produce o sinteză superioară prin spiritul lui; însă el rămâne datornicul. Acesta lucrează în totalitate pe terenul care s-a emancipat complet de baza naturală, căci chiar ceea ce el încă primește direct de la primii capitaliști, este la el de fapt un nimic; ceea ce primește, el trebuie să restituie după o anumită perioadă, căci aceasta nu îi aparține. – El lucrează din punct de vedere

economic propriu-zis numai pe de o parte ca datornic, iar pe de cealaltă parte este răspunzător din punct de vedere economic ca creator spiritual. Este probabil chiar una dintre cele mai sănătoase relații – trebuie să luăm acordăm deosebită atenție acestui lucru în problema socială –, atunci când cineva care muncește cu spiritul pentru publicul larg, lucrează prin faptul că de asemenea publicul larg – căci pentru el este publicul larg – îi dă bani pentru aceasta. Ce rol joacă în aceasta posesiunea și proprietatea și așa mai departe, aceasta vom mai vedea. Aici este vorba numai de faptul de a urmări procesul economic. Nu contează deloc dacă-l concepeți pe cel care împrumută ca fiind sau nu proprietar, și dacă-l concepeți pe datornic în felul în care îl concepe jurisprudența sau nu. Important este pentru noi acum felul în care decurge procesul economic.

Vedem așadar în final o parte a procesului economic unde se mai lucrează numai din ceea ce fost realizat spiritual, din ce s-a emancipat deja. Această realizare spirituală a luat naștere dinainte, din organizarea muncii, dar în prezent ne aflăm în cea de-a doua etapă. Dacă în această a doua etapă, în care un om care muncește cu spiritul muncește ca datornic, vreți să mai spuneți că ceea ce primește sub formă de capital pe bază pe credit este cumva muncă cristalizată, în acest caz ați spune un enorm nonsens din punct de vedere economic, căci nu are nicio semnificație pentru procesul economic cum a luat naștere capitalul pe care acest om îl datorează, ci semnificativ este ce însușiri are spiritul aceluia care are acum banii, cum poate acesta să îi transpună într-un mod rodnic în procesele economice. Prima muncă, cea prin care a luat naștere capitalul, nu mai are în acest moment nici o valoare economică; valoare economică are numai ceea ce el ca spirit inventează, pentru a trage folos din acei banii. Gândiți-vă, oricât de multă muncă este înmagazinată în capital: Vine un nătărău care face praf totul; în acest caz aveți alt proces decât dacă vine un om inteligent care inițiază un proces rodnic.

Deci în această a doua etapă, în care avem de a face cu creditorul și debitorul, trebuie să spunem: Avem de a face cu capitalul din care munca a dispărut deja.

În ce constă acum însemnătatea acestui capital din care munca a dispărut, în ce constă ea? Însemnătatea economică constă în nimic altceva decât că în primul rând se creează o posibilitate să se procure astfel de capital pe bază de credit, că se poate colecta astfel de capital pentru împrumut; iar în al doilea rând că acesta poate fi valorificat spiritual. În aceasta constă însemnătatea economică a acestui capital.

Lucrul real care rezultă din aceasta este relația dintre debitor și creditorii săi. Iar în procesul economic care este inițiat de către debitor, debitorul se află în centru. Pe de o parte avem de a face cu ceea ce tinde spre debitor, iar pe de cealaltă parte cu ceea ce pornește de la cel care produce spiritual, de la debitor. Și putem spune: În acest caz ceea ce este pe de o parte capital dat cu împrumut, prin simplul fapt că de cealaltă parte devine capital împrumutat, capital-datorie, trece în a doua etapă a procesului economic.

În aceasta nu aveți nimic altceva decât o circulație a capitalului; dar această circulație a capitalului este înăuntrul unei activități social-organice, așa cum aveți sângele într-o activitate organică umană sau animală, atunci când curge prin cap și este utilizat în ceea ce capul creează.

Și aș spune: Ce este pricinuit prin faptul că avem de-a face cu apariția creditorilor și debitorilor? Aceasta este ceva cu totul similar cu ceea ce avem de-a face în domeniul fizic în cazul unei diferențe de nivel. Dacă aici deasupra aveți apă, atunci ea ajunge acolo dedesubt datorită diferenței de nivel. Tot astfel există o diferență de nivel socială între primul loc al capitalului și al doilea, între locul creditorului, care nu știe ce să facă cu acesta, și locul debitorului, care poate să valorifice acest capital. Acest lucru generează diferența de nivel.

Însă trebuie să luăm în considerare ce este activ în această diferență de nivel. Ceea ce este activ nu este nici măcar ceea ce se

exprimă ca spirit în cele ce se întâmplă; ci la această diferență de nivel sunt condiționate diversele aptitudini ale oamenilor. Când cineva care este prost are capital, atunci într-un proces economic sănătos prostul va fi deasupra iar cel deștept dedesubt. Prin aceasta ia naștere o diferență de nivel. Capitalul este luat de curent în jos la cel deștept. Și prin diferența de nivel dintre aptitudinile umane intră de fapt în curgere capitalul. Propriu-zis nici măcar acțiunea umană, ci calitatea umană a oamenilor care sunt conectați între ei în organismul social este cea care pricinuieste diferența de nivel și numai atunci continuă procesul economic.

Priviți acum în mod concret procesul economic, și vă veți spune: Am pornit de la natură, care nu are încă nicio valoare. Că nu are nicio valoare reiese din faptul că atunci când vrabia îți satisface necesitățile sale de la natură, ea nu plătește nimic pentru aceasta. Așadar natura ca atare nu are încă nicio valoare economică. Acest lucru îl arată economia vrăbiilor, spre deosebire de economia națională. Valoarea economică începe așadar prin faptul că munca umană se unește cu natura. Continuarea procesului economic are loc prin faptul că munca se împarte, se divide. Numim mai întâi în modul cel mai nedefinit ceea ce avem aici: Muncă realizată asupra naturii. Pentru ca treptat să se contureze un sens economic deplin vreau ca ceea ce apare aici să notez cu N_a = natură, prelucrată de munca umană. Ce înseamnă în sens economic: natură prelucrată de munca umană? Aceasta este, după cum am văzut, valoare; în economia națională aceasta reprezintă valoare. Vreau așadar să spun: Natura prelucrată de munca umană, devenită valoare: N_v . Aceasta este primul lucru.

Acum ajungem la diviziunea muncii. Ce înseamnă însă în acest sens diviziunea muncii? Diviziunea muncii în acest sens înseamnă: separarea în părți a acelor procese care la început au fost efectuate ca procese de muncă realizate ca un întreg, asupra naturii, și care apoi trăiesc mai departe separat. Nu-i așa?, dacă fac mai întâi un cuptor întreg, atunci am executat cele mai diferite procese de muncă; dacă împart, atunci am decojit aceste procese, le-am despărțit unul de altul.

Împart. Dacă Na^v este produsul natural modificat prin muncă, care a devenit valoare, atunci ceea ce ia naștere prin diviziunea muncii, prin faptul că Na^v este divizat – aş putea desigur nota şi altfel aceasta – trebuie să fie: Na^{v1} , Na^{v2} , şi așa mai departe.

Acum, dacă acesta trece într-adevăr printr-un proces real, prin ce trebuie să fie el exprimat atunci când se manifestă diviziunea muncii? – Printr-o divizare, printr-o fracție. Prin faptul că valoarea pe care am notat-o aici trece în diviziunea muncii, ceea ce există acolo în realitate trebuie să fie divizat în vreun fel. Se pune doar întrebarea prin ce anume este divizat? Care este elementul împărțitor? Ce divide acest proces? Acum, noi trebuie să privim la partea cealaltă. Nu-i așa?, în matematica pură trebuie doar să luăm ceea ce este dat ca numere; dacă însă trebuie să căutăm astfel de procese în realitatea însăși trebuie să căutăm ceea ce divide cu adevărat. Deci, pe partea cealaltă, am găsit munca realizată de către spirit. Putem așadar să opunem lui Na^v munca realizată de spirit, care acum, din partea cealaltă, devine valoare: Ms^v , scrisă sub linia de fracție.

$$\frac{Na^v}{Ms^v}$$

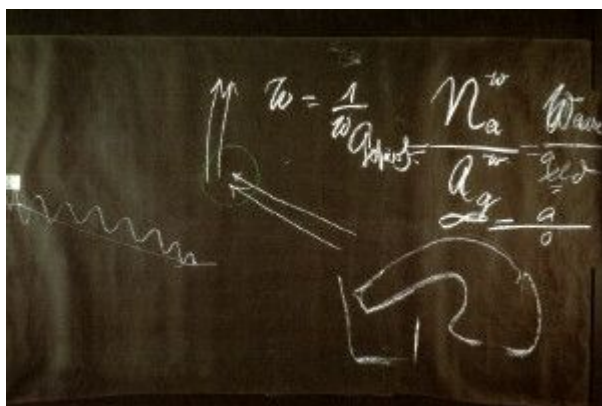

Tabla 4

Însă acum am ajuns deja să înțelegem ceva din această muncă realizată prin spirit. Dacă trebuie să acționeze mai departe în procesul economic, dacă aceasta, Na^v , este divizată, și ea trebuie să lucreze mai departe, am văzut desigur ce intervine de fapt pentru această muncă Ms^v organizată de către spirit, devenită valoare: Apar banii. Însă banii

apar nu în caracterul lor total abstract – abstracți sunt la început –, aș spune, apar ca substanța de care se folosește spiritul; dar banii devin foarte individualizați, foarte particularizați atunci când spiritul îi modelează și îi folosește într-un fel sau altul. Și spiritul făcând aceasta, spiritul ca atare determină valoarea banilor. Aici încep banii să capete o anumită valoare concretă. Căci, dacă cineva este un prost și aruncă banii pe ceva care nu se fructifică, sau dacă îi folosește într-un anumit mod, aceasta se arată ca valoare cu totul reală în procesul economic. Astfel că dumneavoastră veți obține ca numitor ceea ce are ceva de a face cu banii. Ca numărător nu pot firește să obțin altceva decât ceea ce are de a face cu faptul că am în fața mea ceva în care s-a transformat substanța naturii. Dacă însă o substanță naturală s-a transformat prin muncă și se află apoi în procesul economic, atunci aceasta este o marfă, introdusă în formulă: deasupra liniei de fracție = marfă. Iar ceea ce este aici munca organizată, sunt banii, introduși în formulă sub linia de fracție = bani.

$$\frac{Na^v}{Ms^v} = \frac{\text{marfă}}{\text{bani}}$$

Aceasta înseamnă că ne-au apărut valori noi: Valoarea mărfii și valoarea banilor. Și într-un proces economic care se bazează pe diviziunea muncii, trebuie să recunoaștem că câțul dintre marfa prezentă în organismul economiei naționale și banii prezenți în organismul economiei naționale – dacă îi privim nu ca fiind ceea ce se numără la casierie, ci ca fiind ceea ce este cuprins de către spiritul oamenilor – reprezintă o interacțiune în care banii reprezintă divizorul. Iar în această interacțiune – însă într-o interacțiune care nu poate fi reprezentată de exemplu prin scădere, ci exact prin diviziune –, în această interacțiune constă propriu-zis sănătatea procesului economic. Și va trebui să înțelegem, pentru a înțelege treptat sănătatea procesului economic, ce acționează de fapt acolo în numărător și ce acționează în numitor:

$$\text{Sănătate} = \frac{Na^v}{Ms^v} = \frac{\text{marfă}}{\text{bani}}$$

Va trebui să înțelegem din ce în ce mai mult în ce constă de fapt esența propriu-zisă a mărfii pe de o parte, și în ce constă esența propriu-zisă a mijlocului de circulație, a banilor, pe de cealaltă parte. Cele mai semnificative aspecte economice nu pot fi deloc soluționate dacă problema nu este abordată exact într-un asemenea mod, dar trebuie de asemenea să ne fie clar și că ceea ce se manifestă în economia națională, întotdeauna trebuie să fie ceva fluctuant. În momentul în care marfa doar este dusă dintr-un loc în altul, numărătorul devine un altul și așa mai departe. Și de fapt întotdeauna pot doar să fac dovada cât de fluctuant este totul în procesul economic.

Este o diferență foarte importantă între portmoneul pe care-l am eu în buzunar și în care se află cinci franci, și portmoneul pe care îl are un altul și în care se află de asemenea cinci franci. Nu este indiferent dacă cei cinci franci se află în buzunarul unuia sau în al celui alt; căci toate acestea trebuie luate în mod absolut în procesul economic real. Altfel nu veți obține decât niște noțiuni abstracte despre preț și valoare și marfă și producție și consum și așa mai departe, și nu veți obține ceea ce conduce de fapt într-adevăr la înțelegerea procesului economic.

Aceasta este faptul atât de trist al prezentului nostru, că suntem într-o situație în care pur și simplu fiindcă de secole omenirea s-a obișnuit cu noțiuni precis conturate, care nu sunt utilizabile în proces, nu putem să realizăm ceea ce astăzi se prezintă în fața noastră ca o cerință atât de necesară: ca noi să ne punem în mișcare cu noțiunile noastre, pentru a pătrunde cu înțelegerea procesele economice. Aceasta este ceea ce trebuie cucerit: mobilitatea gândirii, pentru a putea gândi lăuntric un proces ca atare. Desigur, în științele naturii sunt gândite și procese, însă așa cum sunt ele privite din afară. Aceasta însă nu este de niciun folos. Ar trebui să vă urcați într-un balon la mare înălțime și să priviți procesul economic, așa cum chimistul privește procesele sale din exterior. Ceea ce caracterizează

procesele economice este faptul că ne aflăm înăuntrul acestora. Trebuie așadar să le privim dinăuntru. Trebuie să ne simțim în procesele economice asemenea unei ființe care, să zicem, s-ar afla într-o retortă. Aici se prepară ceva prin degajarea de căldură. Această ființă, care ar fi acolo în retortă, aceasta n-ar putea să fie chimistul – această ființă pe care vrem să o compar cu noi –, ci ar trebui să fie o ființă care ia parte la căldură, fierbe și ea însăși. Chimistul nu poate face aceasta, pentru chimist aceasta este ceva exterior. În științele naturii ne aflăm în afara proceselor. Chimistul nu ar putea participa la aceasta dacă în retortă s-ar dezvolta o temperatură de o sută cincizeci de grade. La procesul economic noi participăm lăuntric pretutindeni, trebuie să-l și înțelegem lăuntric. De aceea poate că un matematician va spune: Da, ne-ai scris ceva ca un fel de formulă. Nu suntem obișnuiți să ni se construiască astfel de formule matematice. – Sigur, pentru că suntem obișnuiți să se construiască formule matematice numai când privim procesele din exterior! Trebuie să ne dezvoltăm modul de a vedea lucrurile, astfel încât să obținem un numărător și un numitor și să înțelegem că un anumit lucru trebuie să fie o împărțire și că nu poate fi o scădere. Trebuie să încercăm să gândim procesul economic din interiorul acestuia. De aceea am și ales ieri acel exemplu extrem, că nu v-am prezentat croitorul și comerciantul examinându-i din afară, așa cum face omul de știință din domeniul științelor naturii; căci atunci nu s-ar putea ajunge la acel lucru despre care este vorba. Dacă vrem să pătrundem, atunci ne pare straniu cu gândirea care privește numai din exterior, ca în cazul cercetătorului naturalist, care privește retorta exclusiv din exterior. Trebuie să ne reprezentăm în mod lăuntric întreaga sumă de procese care se petrec între croitor și toate efectele care se desfășoară din punct de vedere economic.

Nu aș proceda veridic, în îndeplinirea a ceea ce ați solicitat, dacă aș prezenta aceste lucruri altfel decât le prezint. Prin aceasta lucrurile sunt din capul locului ceva mai dificile.

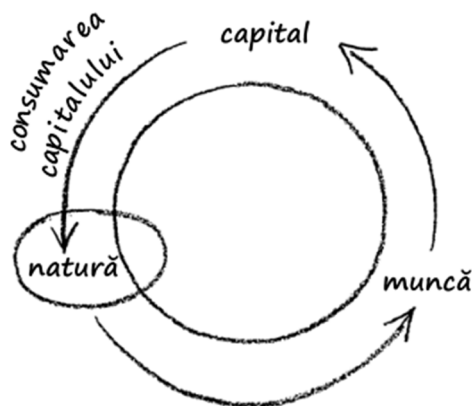
CONFERINȚA a V-a

Dornach, 28 iulie 1922

Dacă examinăm puțin mai departe succesiunea faptelor din cadrul procesului economic pe care le-am avut în vedere ieri, atunci ne va rezulta următorul lucru. Am văzut că procesul economic este pus în mișcare prin faptul că în primul rând natura este prelucrată, că așadar, din produsele naturale ca atare, încă fără valoare în cadrul procesului economic, ia naștere produsul natural prelucrat. Apoi am văzut cum procesul continuă prin faptul că munca este, cum s-ar spune, prinsă de către capital, care divide, organizează munca, și că apoi munca dispare din nou în capital, astfel încât pentru progresul ulterior al procesului economic capitalul trebuie să muncească. Însă această muncă nu mai este o muncă în același sens ca înainte, ci este o preluare a capitalului de către ceea ce este pur spiritual. Și prin faptul că apoi spiritualul, așa cum am descris ieri, valorifică mai departe capitalul în cadrul procesului economic, acest proces economic înaintază.

Aș dori să vă prezint schematic, oarecum simbolic ceea ce v-am descris aici, astfel încât să ne putem ridica treptat la o înțelegere a formulei indicată ieri. Putem spune: Natura coboară în muncă (desenul 3, tabla 4a). Astfel că avem cumva acest curent din natură în muncă. Natura se scufundă în muncă. Munca se dezvoltă mai departe. Valorile dezvoltate curg oarecum mai departe. Munca dispare în capital. Iar noi am urmărit procesul până în acest punct (desenul 3). Îl veți putea continua ușor acum. Este necesar ca cercul să se închidă. Capitalul nu poate pur și simplu să intre în stagnare. Altfel nu am avea de a face cu un proces organic, ci cu un proces care ar muri în capital. Capitalul trebuie să dispară la rândul său în natură. Faptul că aici capitalul trebuie să dispară la rândul său în natură îl puteți urmări de fapt în mod intuitiv, însă dumneavoastră trebuie mai întâi să mai luați

ca ajutor o altă noțiune, dacă vreți să înțelegeți în mod corespunzător această dispariție a capitalului în natură.

Desenul 3

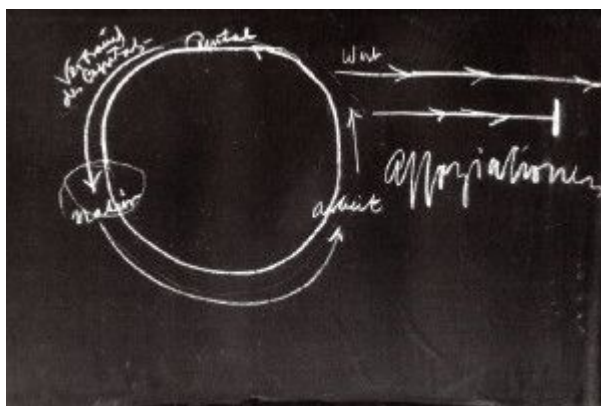

Tabla 4a

Dar luați întâi în considerare numai ceea ce am desfășurat până acum în fața dumneavoastră, în procesul economic. Am expus prelucrarea naturii, organizarea muncii de către spirit, iar prin aceasta formarea capitalului, care este un fenomen însoțitor al organizării muncii de către spirit. Apoi prezența capitalului, care este într-o oarecare măsură preluarea capitalului de la spiritul care organizează munca, această autonomizare a capitalului, unde munca dispare iar spiritul lucrează acum în capital ca spirit inventiv, dar în context social. Partea propriu-zis tehnică a invențiilor nu ne privește

aici, partea propriu-zis tehnică a invențiilor va fi luată în considerare abei când expunerile noastre vor ajunge mai departe.

Așadar, tot ce v-am prezentat aici – nu aveți decât să consultați aceasta – este prezentat dintr-un punct de vedere unilateral. A trebuit să descriu aceasta și dintr-un punct de vedere unilateral. Căci toate acestea sunt descrise din punctul de vedere al producerii. Până acum am făcut cel mult aluzie la altceva în afara producției. Am folosit într-o câțva doar uneori noțiuni care își au originea în consum, atunci când a fost vorba să ne apropiem puțin de problema prețului; dar despre consum nu veți fi observat de fapt încă nimic. Așadar, până acum am vorbit despre producție. Însă procesul economic nu constă firește numai în producție, ci constă, în afară de producție, și în consum.

Dacă reflectați un pic veți vedea că consumul este exact polul opus al producției. Ne-am străduit, în cadrul producției, să găsim valori care iau naștere în procesul economic; dar consumul constă într-o înlăturare neconținută a acestor valori, într-o consumare continuă a acestor valori, deci într-o depreciere continuă a acestor valori. Și acesta este realmente acel lucru care în procesul economic joacă celălalt rol: o permanentă devalorizare, depreciere a valorilor. Chiar de aceea avem un anumit drept să spunem că procesul economic este unul organic, un proces în care intervine apoi spiritualul; căci un organism constă tocmai în faptul că mai întâi el formează ceva, iar apoi destramă din nou ceea ce a format. În organism trebuie continuu să se producă și să se consume. Aceasta trebuie să se petreacă și în organismul economic. Trebuie continuu să se producă și să se consume.

Cu aceasta ajungem să vedem și într-o altă lumină, dintr-un alt punct de vedere ceea ce s-a văzut până acum la forțele generatoare de valoare. Până acum am arătat de fapt numai cum iau naștere valorile în cadrul sau în derularea procesului de producție. Acum însă, de fiecare dată când o valoare se confruntă cu devalorizarea sa, se modifică întreaga mișcare pe care am văzut-o până acum. Aceasta era o mișcare continuă, pe care am observat-o: valoare luând naștere prin

utilizarea muncii asupra naturii; valoare luând naștere prin folosirea spiritului asupra muncii; valoare luând naștere prin folosirea spiritului asupra capitalului. Și toate acestea sunt o mișcare progresivă.

Putem așadar spune: Am examinat mișcarea creatoare de valori din cadrul procesului economic. – Dar prin faptul că pretutindeni în acest proces economic intră și factorul devalorizator, consumul, mai există încă ceva. Există acea dezvoltare a valorii, care se produce între producția însăși și consum. Pătrunzând în consum, valoarea nu se mișcă mai departe. Nu devine o valoare mai înaltă. Nu se mișcă mai departe. Față în față cu aceasta se află ceva. Față în față cu ea se află tocmai consumul împreună cu dezvoltarea necesităților lui. Aici valoarea este situată în cu totul altceva decât a apărut ea situată până acum în considerațiile noastre. Până acum am examinat valoarea într-o continuă mișcare. De acum înainte trebuie să începem să considerăm valoarea în mișcare până la un anumit punct, dar apoi trebuie să o vedem oprită. De fiecare dată când valoare este oprită nu ia naștere mai departe o mișcare creatoare de valoare, ci o tensiune creatoare de valoare.

Iar acesta este al doilea element din procesul economic. În procesul economic nu avem numai mișcări creatoare de valoare, ci avem și tensiuni creatoare de valoare. Iar astfel de tensiuni creatoare de valoare putem observa în modul cel mai elocvent chiar când consumatorul stă față în față cu producătorul sau cu comerciantul, și când în următorul moment, am putea zice, formarea de valoare încetează, trecând în devalorizare. Acolo se formează o tensiune, iar această tensiune este ținută în echilibru prin nevoia care vine dinspre cealaltă latură. Acolo (desenul 3) este oprit procesul creator de valoare: consumul vine în întâmpinare nevoii, și ia naștere tensiunea dintre producție și consum, care este acum și ea întru totul un factor creator de valoare, dar un astfel de factor creator de valoare, care poate fi comparat cu o dezvoltare de forțe care sunt reținute, care sunt ținute în echilibru, nu cu o acțiune în progres a forțelor. Aveți aici pe deplin ceva analog cu cazul din fizică al energiilor cinetice și energiilor

potențiale, al energiilor cinetice și energiilor de poziție, unde se creează echilibru. Când nu se au în vedere aceste energii de tensiune în procesul economic, se ajunge la cele mai ciudate idei. Vom vedea, dacă dezvoltăm astfel de concepții, cum se ajunge la interpretarea fiecărui raport economic, dar altfel se ajunge la cele mai confuze concepții. Dacă de exemplu vă opriți cu considerarea în mod unilateral numai la mișcările energiilor economice, nu veți putea înțelege de ce diamantul din coroana Angliei are o valoare atât de nemaipomenit de mare; căci în cazul diamantului sunteți obligați să recurgeți totodată la noțiunea valorii economice de tensiune. Tot astfel mai găsiți astăzi încă la mulți economiști luată în considerare raritatea unor produse naturale. Raritatea nu va fi găsită niciodată ca factor creator de valoare dacă vedem numai mișcarea din cadrul procesului economic ca fiind creatoare de valoare, dacă nu învățăm să înțelegem treptat cum într-un loc sau altul intervine, cel mai evident prin consum, dar și prin alte raporturi, ceea ce este creare de valoare prin tensiuni, prin situații, prin stări de echilibru.

Acum vedeți așadar că în procesul economic, pe care îl putem considera ca fiind cu totul organic, în care intervine continuu spiritul, poate avea loc și devalorizarea. Devalorizarea trebuie să existe mereu acolo sau este mereu acolo. Astfel că vom spune: Pe acest drum, pe care îl parcurg valorile, de la natură, muncă, la capital, are loc o devalorizare permanentă. Dacă această devalorizare nu ar putea surveni în modul corespunzător, ce s-ar întâmpla atunci? Puteți observa chiar în acest loc (desenul 3) ce s-ar întâmpla atunci.

Pentru a vă clarifica într-adevăr aceasta, luați problema creditului. Dacă vrem, în sensul în care am abordat ieri acest lucru, să punem capitalul în slujba spiritului, atunci producătorul spiritual va deveni datornic. El devine debitor sau poate deveni debitor numai prin faptul că are credit. Aici intervine creditul (desenul 3), și anume acela pe care îl putem numi credit personal. El are credit. Creditul se exprimă numeric. Ceea ce alții – mai mulți sau mai puțini – îi avansează exact sub formă de capital, aceasta este, cum s-ar spune, creditul său

personal. Acest credit personal are desigur, așa cum știți, o anumită consecință, cel puțin dacă îl examinăm în contextul condițiilor noastre economice actuale. El are ceva de-a face în eficiența sa economică cu rata dobânzii.

Să presupunem că rata dobânzii este mică. Trebuie să plătesc puțin acelor oameni care mi-au avansat capitalul, atunci când eu ca creator spiritual în procesul economic devin datornic, așadar acelor care oferă creditul. Prin faptul că am de plătit o dobândă mai mică pot produce bunurile mele mai ieftin; prin aceasta voi putea avea un efect ieftinitor în procesul economic. Putem spune așadar: creditul personal ieftinește producția, atunci când rata dobânzii scade. Dacă examinăm acest raport atâta timp cât capitalul mai este pur și simplu valorificat de către spirit în procesul economic, este mereu așa. La o rată a dobânzii în scădere, cel care are nevoie de credit se poate mișca mai ușor, poate interveni într-un mod mai intens în procesul economic, într-un mod mai intens, va să zică, pentru ceilalți. Când el inițial ieftinește mărfurile, atunci el intervine în mod rodnic în primul rând pentru consumatori.

Acum însă să ne reprezentăm celălalt caz. Se dă credit, așa-numitul credit real, creditul funciar. Când se dă credit real pe proprietate funciară, lucrurile se schimbă semnificativ. Să presupunem că rata dobânzii este de cinci procente. Iar acela care ia un credit funciar trebuie să plătească cinci procente. Capitalizați această proprietate și veți obține capitalul care corespunde acestei proprietăți funciare, adică acea sumă cu care trebuie cumpărată proprietatea funciară. Dacă presupuneți acum că rata dobânzii e de patru procente, atunci poate fi creditat mai mult capital în această proprietate funciară, cel puțin este creditat mai mult. Și vedem pretutindeni că urmare a scăderii ratei dobânzii, proprietățile funciare nu devin mai ieftine, ci devin mai scumpe. Ca urmare a reducerii ratei dobânzii proprietatea funciară nu devine mai ieftină, ci mai scumpă. Creditul funciar scumpește, pe când creditul personal ieftinește. Creditul real scumpește proprietatea funciară, pe când creditul personal ieftinește mărfurile.

Aceasta însă înseamnă de fapt foarte mult în procesul economic; aceasta înseamnă că, atunci când capitalul se întoarce din nou la natură și se unește cu natura sub forma creditului funciar, așa încât este atunci o unire a capitalului cu pământul, adică cu natura, procesul economic este condus din ce în ce mai mult înspre scumpire.

Rezonabil poate fi așadar în cadrul procesului economic numai când capitalul de aici (desenul 3) nu se păstrează în natură, ci când acesta dispare în natură. În ce fel poate acesta să dispară în natură? Firește, atâta timp cât puteți uni capitalul cu natura, așadar prin acumularea de capital puteți scumpi neîncetat natura în starea ei încă neprelucrată, atâta timp capitalul nu poate dispărea în natură; dimpotrivă, acesta se păstrează în natură. Și în toate țările în care legislația privind ipotecile duce la posibilitatea unirii capitalului cu natura, avem o stăvilire a capitalului în natură, în proprietatea funciară. În loc să fie folosit capitalul de aici (desenul 3), adică să dispară aici, în loc ca aici să ia naștere o tensiune creatoare de valoare economică, ia naștere o altă mișcare creatoare de valoare economică, care este dăunătoare procesului economic. Singurul lucru care poate să împiedice aceasta este ca celui care trebuie să prelucraze pământul, terenul, să nu-i putem acorda deloc un credit real pe proprietatea funciară, atunci când procesul economic este sănătos, ci numai un credit personal, adică un credit pentru valorificarea capitalului prin intermediul terenului. Dacă legăm proprietatea funciară, terenul, exclusiv de capital, atunci capitalul ajungând aici la natură stagnează, se congestionează. Dacă însă se leagă de productivitatea spirituală a aceluia care administrează terenul, care trebuie să ducă înainte procesul economic prin intermediul terenului, atunci capitalul dispare, ajungând aici la natură, atunci nu stagnează, atunci nu este păstrat, ci atunci capitalul străbate natura, ajungând din nou în muncă, și face din nou circuitul. Una din cele mai grave congestționări din procesul economic este aceea în care capitalul se unește pur și simplu cu natura, unde deci, considerând procesul economic de la începutul lui – aceasta este firește doar o ipoteză – unde, după ce s-a

legat de natură, a dezvoltat munca și capitalul, apoi capitalul ajunge în situația de a lua în stăpânire natura în loc să se piardă în natură.

Firește, dumneavoastră ați putea acum face o obiecție foarte serioasă, spunând: Da, acum însă, în cadrul acestei mișcări a luat naștere capitalul. Dacă vine dinspre natură, și este atât de mult, încât nu poate fi canalizat spre muncă? Dacă nu există posibilitatea, să zicem, de a găsi noi metode de a promova producția brută? – Aici nu este legată natura de capital ci munca: dacă venim așadar aici cu capitalul, și facem producția brută mai eficientă economic sau deschidem noi surse pentru producția brută și așa mai departe, atunci putem aici să conducem capitalul direct în muncă. Dar dacă acolo se află prea mult capital, acest lucru îl simt desigur posesorii de capital, care nu pot face nimic cu capitalul lor în această situație. Da, dacă urmăriți chestiunea din punct de vedere istoric, atunci veți vedea că acesta și este cazul, că realmente a luat naștere prea mult capital, și singura ieșire pe care capitalul a găsit-o a fost să se conserve în natură. Prin aceasta am văzut dezvoltându-se exact așa-numita valoare, așa-numita creștere în valoare a terenurilor în cadrul procesului economic.

Observați însă în acest context mai vast ceea ce este mereu prezentat insuficient de către reformatorii funciari, caz în care problema nu poate fi niciodată înțeleasă, și astfel vă veți putea spune: Da, dacă unesc capitalul cu natura, atunci firește valoarea naturii crește. Cu cât un lucru este mai ipotecat, cu atât mai scump trebuie acesta plătit ulterior. Va crește continuu valoarea. Este aceasta însă – evaluarea terenului la o valoare crescută – este aceasta o realitate? Desigur, aceasta nu este deloc o realitate. Pe baza naturii lui terenul nu poate căpăta o valoare mai mare, el poate căpăta o valoare mai mare cel mult când pe acesta se efectuează o muncă mai eficientă. Atunci munca este factorul care sporește valoarea; dar terenul ca atare – dacă îl îmbunătățiți, atunci trebuie întâi să lucrezi asupra lui – terenul ca atare, să-l socotești crescut în valoare, este o absurditate, un totală absurditate. Terenul, pământul, în măsura în care acesta

este natură pură, nu poate avea absolut nicio valoare. Îi dați o valoare, unind capitalul cu el, astfel încât se poate spune: Ceea ce este numit în contextul economic actual valoare a terenului nu este în realitate nimic altceva decât capitalul fixat în acest teren; dar acest capital fixat în teren nu este o valoare reală, ci o pseudovaloare. Iar despre aceasta este vorba, să învățăm în sfârșit să înțelegem și în cadrul procesului economic care sunt valori reale și care sunt pseudovalori.

Dacă aveți o eroare în sistemul dumneavoastră de gândire, atunci firește că la început nu observați gradul în care această eroare produce efecte, pentru că legătura dintre eroare și toate acele diferite procese perturbatoare din organism care se află în legătură cu ea, și care pot fi recunoscute doar prin știința spiritului, această legătură scapă științei grosiere actuale. Nu se știe de exemplu cum în organele periferice, prin erori de gândire iau naștere perturbări ale digestiei, și așa mai departe. Însă în procesul economic, acolo acționează tocmai aceste erori, aceste plăsmuiri aparente, acolo ele devin reale, acolo acestea au consecințe. Și, din punct de vedere economic, practic nu este nicio deosebire esențială dacă, să zicem, emit undeva niște bani, care inițial nu sunt justificați de vreo realitate, ci sunt doar pură multiplicare de bancnote, sau dacă atribui terenului, proprietății funciare, valoarea capitalului. În ambele cazuri creez pseudovalori. Prin asemenea multiplicări de bancnote cresc prețurile din punct de vedere numeric, dar în realitate cu aceasta nu fac nimic în procesul economic. Doar schimb ordinea. Pe oamenii luați individual îi pot însă păgubi enorm. Așa îi păgubește această capitalizare a proprietății funciare, pe acei oameni care se află în contextul procesului economic.

Puteți face studii foarte interesante dacă de exemplu comparați legislația privind ipotecile, așa cum era ea în țările Europei Centrale înainte de război, unde prețul terenurilor putea fi ridicat după bunul plac datorită însăși legislației, și dacă luați legislația din Anglia, unde valoarea proprietății funciare nu poate crește în mod semnificativ într-un anumit mod, și apoi să vă uitați la efectele asupra procesului economic. Aceste lucruri pot reprezenta teme de disertație foarte

interesante. Compararea în cifre a efectului legislației din Anglia care reglementează ipotecile cu cea din Germania ar fi o temă foarte bună.

Cu aceasta v-am putut ilustra așadar despre ce este vorba de fapt aici: că realmente natura de aici (desenul 3) nu are voie să conducă la o conservare a capitalului, ci că aici capitalul trebuie să acționeze nestingherit mai departe din nou în muncă. Dar dacă el este acolo – vreau să mai spun aceasta încă o dată –, dacă capitalul nu poate fi folosit, bineînțeles singurul mod prin care el nu este acolo într-o măsură în care n-ar trebui să fie acolo, acest singur mod este ca el pe acest drum (desenul 3) să fie consumat astfel încât în final aici să fie doar atât de mult cât poate intra aici în prelucrarea pământului, atâta capital cât necesită această muncă. Se înțelege de la sine că pe acest drum capitalul este folosit, că este consumat. Ar fi chiar groaznic – gândiți-vă ipotetic! – dacă pe tot parcursul acestui drum nu s-ar consuma nimic. Atunci produsele ar trebui cărate după noi tot drumul. Lucrurile se desfășoară în mod organic numai prin faptul că lucrurile sunt consumate, epuizate. Tot astfel însă, așa cum se consumă natura prelucrată, așa cum se consumă munca organizată prin capital, tot astfel trebuie și capitalul, pe drumul său mai departe, să fie pur și simplu consumat, să fie consumat cu adevărat. Da, această consumare a capitalului este într-adevăr ceva ce trebuie să fie generat.

Acest lucru poate fi generat doar prin ordonarea în mod corect a întregului proces economic de la început până la sfârșit, adică până la întoarcerea sa în natură, astfel încât acolo să fie prezent ceva precum un autoregulator din organismul uman. Organismul uman realizează acest lucru, ca, cel puțin atunci când funcționează normal, să nu se depoziteze într-un loc sau altul substanțe nutritive nefolosite. Iar dacă substanțele nutritive nefolosite sunt depozitate într-un loc sau altul, atunci omul se îmbolnăvește, la fel ca și când părți nefolosite din organism ar fi depozitate. Gândiți-vă de exemplu când în digestia capului substanțele sunt depozitate, adică în cap are loc o digestie neregulată. Substanțele nu sunt îndepărtate, sunt depozitate. Deci consumul nu este reglementat cum trebuie. Atunci apar migrenele.

Așa ați putea vedea peste tot în organismul uman cum în asimilarea și eliminarea necorespunzătoare a ceea ce trebuie digerat se află cauzele fenomenelor malade. Tot astfel este și în organismul social în acumularea a ceea ce într-un anumit loc ar trebui de fapt să fie consumat. Este pur și simplu necesar ca aici (desenul 3) să intervină consumarea capitalului, astfel încât capitalul să nu se poată uni cu natura spre a deveni ceva neviu, să nu devină oarecum o inserție pietrificată în procesul economic. Căci proprietatea funciară capitalizată este tocmai o inserție imposibilă în procesul economic.

Aș dori să atrag atenția în mod expres asupra faptului că aici nu este vorba de a crea agitație. Vreau să desfășor lucrurile așa cum se configurează ele din procesul natural. Vom examina doar ceea ce este științific; dar nu ne putem îndeletnici cu o știință care se ocupă cu acțiunile oamenilor, fără să indicăm ce fel de simptome de boală pot apărea, tot așa cum nu putem examina organismul uman fără să indicăm ce fel de simptome de boală pot apărea. Acum, consumul corespunzător de capital trebuie să fie prezent, numai că nu consumul integral, ci cât este necesar, adică: ceva mai trece mai departe, astfel încât natura să poată fi apoi prelucrată în continuare.

Acest lucru însă, care trebuie să treacă mai departe, pe acesta vi-l pot clarifica tot printr-o imagine. Luați un fermier, acesta din punct de vedere economic trebuie realmente să se străduiască să elimine, să vândă ceea ce a obținut ca recoltă, și pentru anul următor să păstreze sămânța. Sămânța trebuie păstrată mai departe, trebuie conservată. Aceasta este pe deplin o imagine care poate fi utilizată pentru acest proces de aici (desenul 3). Capitalul trebuie consumat într-o asemenea măsură încât să mai rămână numai ceea ce poate fi considerat ca un fel de sămânță care să aștepte mai departe procesul economic, pornind din nou dinspre natură. Așadar are voie să rămână numai ceea ce asigură oarecum mai eficient promovarea anumitor surse de produse brute, ceea ce în anumite condiții poate îmbunătăți și pământul, să zicem, prin crearea unor îngrășăminte mai bune. Însă pentru aceasta trebuie utilizată munca. Așadar trebuie retras din

consum ceea ce poate acționa mai departe ca muncă; pe de altă parte trebuie consumat dinainte ceea ce, dacă ar mai fi aici (desenul 3), s-ar uni în mod neorganic cu natura.

Acum puteți zice: Așadar, spune-ne acum cum se întâmplă aceasta, că acum vine exact aici numai atât capital, cât este necesar pentru a asigura așa-zicând sămânța pentru următorul proces! Spune-ne asta!

Cu știința economică nu ne aflăm pe un teren logic, ci cu știința economică ne află pe un teren real. Aici nu se pot da răspunsuri cum primim uneori, să zicem, în etica teoretică. Nu-i așa?, în etica teoretică un infractor poate fi admonestat strașnic și câte și mai câte. În felul acesta se va fi făcut suficient din punct de vedere etic. Dar ceea ce este de natură economică, trebuie să recunoaștem, aceasta trebuie să se desfășoare. Trebuie vorbit despre realități. Când se vorbește despre procesul de producție și se arată în ce fel creează el valori, se vorbește despre realități. Că în privința consumului se vorbește de realități, aceasta știe firește oricine. Deci în economia națională trebuie vorbit numai despre realități. Ideile nu produc nici un efect în lumea reală. Ceea ce reglementează procesul economic în modul corect se exprimă în ceea ce în scrierea mea *Puncte centrale ale problemei sociale* am numit adevăratele asociații [9].

Dacă lăsați viața economică în seama ei însăși, iar pe acei oameni care sunt implicați în viața economică, fie drept producători, fie drept comercianți, fie drept consumatori, dacă îi strângeți laolaltă pe acești oameni în mod corespunzător în asociații, atunci acești oameni vor avea posibilitatea, de-a lungul întregului proces economic, să împiedice o formare de capital prea puternică, să ațâțe o formare de capital prea slabă.

Aceasta firește include și observarea corectă a procesului economic. Ea face parte din aceasta. Așadar, când undeva un sortiment de marfă devine prea ieftin să zicem, sau devine prea scump, atunci cei implicați trebuie să fie în măsură să observe acest fapt în modul corespunzător. Faptul că devine mai scump sau că devine mai ieftin nu are bineînțeles încă nicio semnificație; abia

atunci, când ești în situația de a spune, pe baza experiențelor care pot avea loc doar prin consfătuirea asociațiilor: Cinci unități monetare pentru o cantitate de sare este prea puțin sau este prea mult – abia atunci, când se poate spune cu adevărat că prețul este prea mare sau prea mic, atunci se vor putea lua măsurile necesare.

Dacă prețul unei mărfi, unui bun devine prea scăzut, astfel că acei oameni care produc bunul nu mai pot primi remunerație în modul corespunzător pentru producția lor ieftină, pentru rezultatele lor prea ieftine, atunci pentru producerea acestui bun trebuie angajați mai puțini lucrători, adică lucrătorii trebuie îndrumați spre alte ocupații. Dacă un bun devine prea scump, atunci trebuie îndrumați spre aceasta mai mulți lucrători. În cazul asocierilor avem de a face cu o angajare corespunzătoare a oamenilor în cadrul fiecărei ramuri a economiei. Trebuie să fie clar că o creștere reală a prețului pentru un articol, un produs economic trebuie să însemne o sporire a numărului de oameni care lucrează la acest articol, iar o scădere a prețului, o scădere prea puternică a prețului, face necesare măsuri pentru îndrumare lucrătorilor dinspre un domeniu de activitate către altul. Putem vorbi despre prețuri numai în corelație cu distribuția oamenilor în anumite ramuri de activitate ale respectivului organism social.

Ce păreri domnesc uneori astăzi, când pretutindeni există tendința de a lucra mai degrabă cu noțiuni decât cu realități, aceasta vă este arătat în prezent de câte un susținător al banilor liberi*. Pentru aceștia este foarte simplu: Dacă prețurile, să zicem, sunt undeva prea mari, așadar dacă trebuie plătit un preț prea mare pentru un articol oarecare, atunci trebuie să te îngrijești ca banii să se împruțineze, și astfel mărfurile devin mai ieftine, și viceversa. Dacă reflectați însă temeinic veți vedea că aceasta nu înseamnă în realitate nimic altceva

* *Freigeld* – banii liberi, unul din dezideratele principale ale economiei libere (Freiwirtschaft), model economic elaborat de Silvio Gesell (1862-1930), prezentat în lucrarea sa principală „Die Natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld”, apărută în 1916. (n.tr.)

pentru procesul economic decât ce ar însemna dacă dumneavoastră, printr-un dispozitiv șiret, atunci când este prea frig, ați face mercurul din termometru să urce. Prin aceasta dumneavoastră doar tratați simptomele. Prin faptul că dați banilor o altă valoare, prin aceasta nu creați nimic real.

Ceva real creați doar dacă reglementați munca, adică numărul de oameni care muncesc; căci prețul depinde tocmai de numărul de muncitori care lucrează într-un anumit domeniu. A rândui aceasta prin intermediul statului ar însemna cea mai rea tiranie. A rândui aceasta prin asociațiile libere care iau naștere pe tăram social, în care fiecare om are posibilitatea să cunoască ce se petrece – sau el se află în asociație, sau reprezentantul său se află în aceasta, sau i se comunică ce se întâmplă acolo, sau vede el însuși ce trebuie să se petreacă –, aceasta este lucrul spre care trebuie să tindem.

Firește, de aceasta se leagă și altceva, anume că trebuie avut grijă ca lucrătorul să nu execute doar o singură operație toată viața lui, ci el trebuie să poată lucra și altceva. Gândiți-vă, aceasta va deveni necesar, necesar în special din motivul că altfel vine prea mult capital aici (desenul 3). În acest caz capitalul, care ar fi aici prea mult, l-ați putea folosi pentru a-i învăța ceva pe lucrători, pentru a-i canaliza spre alte ramuri profesionale. Vedeți așadar că, în momentul în care se gândește eficient, procesul economic se corectează – aceasta este ceea ce este important, ceea ce este esențial –, el se corectează. Însă el nu se va corecta niciodată dacă doar s-ar spune că prin una sau alta, prin inflație sau prin emiterea unei sau altei dispoziții va fi mai bine. Prin aceasta nu va fi mai bine, ci numai prin faptul că dumneavoastră veți lăsa ca procesul să poată fi observat în orice loc, și oamenii care observă să poată trage concluziile în mod direct.

Până aici am vrut să ajung astăzi, astfel încât dumneavoastră să vedeți că în ceea ce a fost gândit ca tripartiție, nu a fost vorba să se producă agitație, ci să se spună lumii ceva ce rezultă dintr-o examinare reală a procesului economic.

CONFERINȚA a VI-a

Dornach, 29 iulie 1922

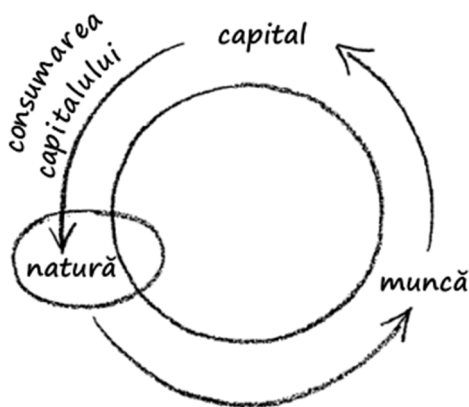
Poate știți că în scrierea mea *Punctele centrale ale problemei sociale* am încercat să determin printr-o formulă cum se poate ajunge la o reprezentare a, să zicem pentru început, prețului corect în cadrul procesului economic. Firește, cu o astfel de formulă inițial nu se dă nimic mai mult decât o abstracțiune.

Și, aș spune, să introducem întreaga viață economică, cel puțin în linii mari în această abstracțiune este exact sarcina noastră în aceste conferințe, care cred totuși că se vor încheia într-un întreg, chiar dacă timpul este scurt.

Deci, în *Punctele centrale ale problemei sociale* am dat următoarea formulă: Un preț corect este prezent atunci când cineva, pentru un produs pe care el l-a realizat, primește drept contravaloare atâta cât el să poată acoperi nevoile sale, suma nevoilor sale, în care sunt incluse firește și nevoile celor care țin de el, până în momentul în care el va fi realizat din nou un astfel de produs. Această formulă, așa abstractă cum este ea, este totuși exhaustivă. La stabilirea unei formule este desigur vorba tocmai ca ea să conțină într-adevăr toate detaliile concrete. Și cred că pentru domeniul economiei naționale această formulă este într-adevăr atât de exhaustivă pe cât este, să zicem, teorema lui Pitagora pentru toate triumphiurile dreptunghice. Numai că este vorba de aceasta: așa cum în acea teoremă trebuie să introducem diversitatea laturilor, tot așa trebuie să introducem extrem de multe în această formulă. Însă înțelegerea felului în care introduci în această formulă întregul proces economic, aceasta este exact știința economică.

Aș dori să pornesc astăzi chiar de la un aspect esențial al acestei formule. Și anume, faptul că nu mă refer în această formulă la ceea ce aparține trecutului, ci la ceea ce urmează să vină. O spun în mod explicit: Contravaloarea trebuie să satisfacă necesitățile din viitor,

până în momentul când producătorul va fi produs o unitate nouă din același produs. Aceasta este ceva cu totul esențial în această formulă. Dacă s-ar pretinde o contravaloare pentru produsul care este gata, și această contravaloare ar trebui să corespundă cumva proceselor economice reale, atunci s-ar putea chiar întâmpla ca respectivul să primească o contravaloare care i-ar satisface, să zicem, doar cinci șesimi din timpul necesar producerii unui nou produs; căci procesele economice se modifică tocmai din trecut spre viitor. Iar acela care crede că poate stabili vreo regulă doar pornind din trecut, acela va trebui mereu să greșească în chestiunile economice; căci activitatea economică constă propriu-zis în punerea în mișcare a proceselor viitoare cu ajutorul celor care le-au precedat. Însă atunci când se folosesc procesele trecute pentru a le pune în mișcare pe cele viitoare, în unele situații valorile se modifică în mod semnificativ; căci ele se schimbă neîncetat. Din această cauză, la această formulă este esențial să spun: Atunci când cineva vinde o pereche de cizme, nu intervalul de timp în care le-a confecționat este decisiv din punct de vedere economic, ci decisiv este intervalul de timp în care va confecționa următoarea pereche de cizme. Aceasta este important în această formulă, și aceasta trebuie să înțelegem noi acum în sens mai larg în cadrul procesului economic.

Desenul 3

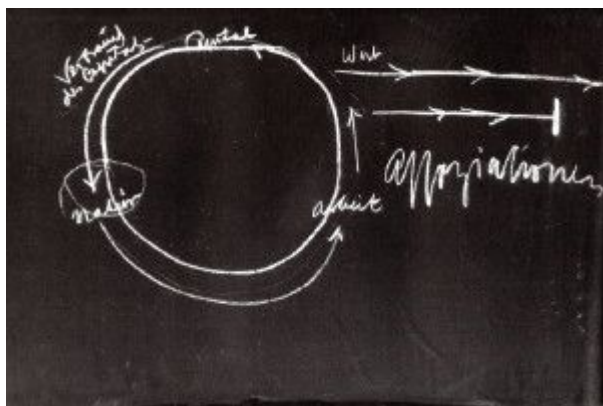

Tabla 4a

Am adus ieri în fața sufletului circuitul (desenul 3): natură – muncă – capital, care este așadar valorificat de către spirit. Aș putea aici în loc de capital la fel de bine să scriu spirit. Iar noi am urmărit întâi procesul economic în această direcție – în sens invers acelor de ceasornic – și am găsit că aici, la natură, nu are voie să aibă loc nicio congestionare, ci că de fapt aici are voie doar să treacă ceea ce, ca un fel de sămânță, are posibilitatea de a continua procesul economic, așadar astfel încât să nu ia naștere, printr-o fixare a capitalului în venitul funciar, un blocaj al procesului economic. Eu v-am spus că în definitiv producerea de profit la vânzarea terenului, deci evaluarea, acordarea de valoare proprietății funciare, contrazice în procesul economic interesele care există la producerea de bunuri valoroase (de mare folos). Cel care vrea să producă bunuri valoroase cu ajutorul capitalului are interesul ca rata dobânzii să fie scăzută; căci în acest caz va avea de plătit înapoi mai puțină dobândă, putând astfel să se miște mai ușor cu ceea ce primește sub formă de capital împrumutat. Acela însă, care este proprietar – sunt îndreptățit să vorbesc despre aceste lucruri, pentru că ele au importanță în cadrul economiei noastre naționale – acela care are interesul de a scumpi proprietatea funciară, acela o scumpește tocmai prin faptul că rata dobânzii este una scăzută. Având dobândă scăzută de plătit, valoarea proprietății sale funciare crește, aceasta devine tot mai scumpă. În timp ce, în producția bunurilor sale valoroase, acela care are de plătit o rată

dobânzii scăzută poate produce mai ieftin bunurile. Deci mărfurile la care este important procesul de producție, devin mai ieftine atunci când rata dobânzii este scăzută; proprietatea funciară care aduce un profit fără a-l produce mai întâi, devine mai scumpă la o rată a dobânzii mai scăzută. Puteți calcula ușor aceasta. Acesta este un fapt economic.

Acum se pune problema că deci ar exista de fapt necesitatea să existe două rate diferite ale dobânzii: ar trebui deci să fie o rată a dobânzii cât de mică posibil pentru implementarea activității, a fabricării bunurilor valoroase, și ar trebui să fie o rată a dobânzii cât de mare posibil pentru ceea ce este proprietate funciară. Aceasta rezultă de aici în mod nemijlocit. Ar trebui să avem o rată a dobânzii cât se poate de ridicată pentru ceea ce este proprietate funciară. Acest lucru nu poate fi realizat practic prea ușor. O rată a dobânzii ceva mai mare, care ar fi totuși realizabilă practic pentru capitalul împrumutat care se dă pe proprietatea funciară, nu ar ajuta foarte mult. Iar o rată a dobânzii semnificativ mai mare – vreau să spun de exemplu, rata dobânzii care ar ține proprietatea funciară mereu la aceeași valoare, rata dobânzii de o sută de procente – acesta ar fi din punct de vedere practic extraordinar de greu de realizat. O sută de procente pentru ipotecarea proprietății funciare ar îmbunătăți desigur imediat situația; dar, după cum am spus, din punct de vedere practic nu este realizabil. Însă, la aceste lucruri este vorba să vedem clar și limpede înăuntrul procesului economic; și atunci ne dăm seama că asocierea este singurul lucru care poate însănătoși procesul economic, pentru că procesul economic privit în modul corect conduce la faptul că îl și putem dirija în modul corect.

În procesul economic noi trebuie să vorbim desigur despre producție și consum, așa cum am indicat deja ieri. Noi trebuie așadar să privim producția și consumul. Ei bine, acesta este un contrast care a jucat un rol important în special în discuțiile mai noi, ades purtate în domeniul economic, care apoi s-au și transformat în agitație. Au avut loc multe dispute mai ales privind întrebarea dacă munca

spirituală* – munca spirituală ca atare –, dacă aceasta este în fond creatoare de valoare pe tărâmul economic.

Cel care muncește spiritual este cu siguranță un consumator. Dar dacă este și producător, în sensul în care trebuie considerat producătorul în domeniul economic, despre aceasta s-a discutat mult; iar cei mai extremiști marxiști de exemplu l-au menționat mereu pe nefericitul contabil indian, care are de făcut contabilitatea pentru comunitatea sa, care deci nu are grijă de ogor sau să facă vreo altă muncă productivă, ci doar înregistrează această muncă productivă, iar marxiștii îi contestă capacitatea de a produce ceva. Așa încât ei declară că el se întreține doar din plusvaloarea pe care o realizează prin munca lor producătorii. Așa încât îl avem pe acest contabil minune, așa cum este menționat mereu, așa cum îl avem într-adevăr și pe Caius în logica formală în gimnaziu, care trebuie să dovedească mereu că omul este muritor. Știți desigur: Toți oamenii sunt muritori, Caius este om, deci Caius este muritor! – Prin faptul că a trebuit să dovedească neconținut că omul este muritor, acest Caius a devenit o personalitate nemuritoare în logică. Așa este și cu contabilul indian, care se întreține doar din plusvaloarea producătorilor; așa este și cu el în literatura marxistă, unde poate fi găsit așa-zicând în forma sa cea mai pură.

Acum, această chestiune este extraordinar de, aș spune, plină de tot soiul de astfel de bucle de laț, în care te încurci dacă vrei să duci până la capăt din punct de vedere economic această întrebare: În ce măsură este – sau este cât de cât – activitatea, munca spirituală productivă din punct de vedere economic? – Vedeți dumneavoastră, aici este foarte important să facem deosebirea între trecut și viitor. Dacă aveți în vedere doar trecutul și doar reflectați statistic asupra trecutului, veți putea dovedi că munca spirituală referitoare la trecut

* În limba germană cuvântul „geistig”=„spiritual” (adjectiv al substantivului „Geist” =„spirit”) este folosit în mod uzual și pentru sensurile particulare de „intelectual” și „mîntal”. „geistige Arbeit” = „muncă spirituală” = orice muncă în care se lucrează cu spiritul.

și la tot ceea ce nu este decât o continuare nemijlocită a trecutului, că munca spirituală pentru aceasta este de fapt neproductivă. Dinspre trecut înspre viitor, la ceea ce este material, numai munca pur materială cu continuarea ei poate fi socotită productivă în procesul economic. Cu totul altfel este dacă luați în considerare viitorul – iar economie înseamnă tocmai a lucra dinspre trecut înspre viitor. Nu trebuie decât să vă gândiți la un exemplu simplu: Să zicem că un meșteșugar oarecare produce ceva într-un sat și apoi se îmbolnăvește. În anumite circumstanțe, să zicem, dacă dă peste un medic nepriceput, va trebui să stea la pat trei săptămâni și nu-și va putea confecționa produsele. Atunci el va deregla procesul economic în mod semnificativ; căci, pe parcursul a trei săptămâni, dacă respectivul este, să zicem, pantofar, pantofii nu vor mai ajunge pe piață – piață în sensul cel mai larg. Să presupunem însă că dă peste un medic foarte iscusit, care îl însănătoșește în opt zile, astfel că după opt zile poate munci din nou, atunci puteți decide în mod serios asupra problemei: Cine a fabricat pantofii așadar de-a lungul acestor 14 zile? Pantofarul sau medicul? La drept vorbind medicul este cel care a fabricat pantofii. Și este foarte clar: Imediat ce, din orice punct, priviți spre viitor, nu veți mai putea spune că spiritualul nu ar fi productiv în viitor. Față de trecut spiritualul, adică acei oameni care lucrează în domeniul spiritual, sunt doar consumatori; în privința viitorului ei sunt întru totul producători, ba chiar producătorii propriu-ziși. Că ei sunt cei care produc, în sensul și că ei remodelează întregul proces de producție, transformându-l eminamente într-un altul în sens economic, aceasta puteți vedea de exemplu, să zicem, când se construiesc tuneluri în ziua de azi: ele nu ar putea fi construite dacă nu s-ar fi descoperit calculul diferențial. Cu acest fel de muncă Leibniz participă încă și astăzi la construirea tuturor tunelurilor, iar felul în care se stabilesc prețurile în acest domeniu a fost hotărât în esență prin această încordare a forțelor spirituale. Astfel că niciodată nu puteți răspunde în aceste chestiuni astfel încât în analiza economic să examinați ceea ce a trecut în același sens ca ceea ce va fi în viitor. Viața

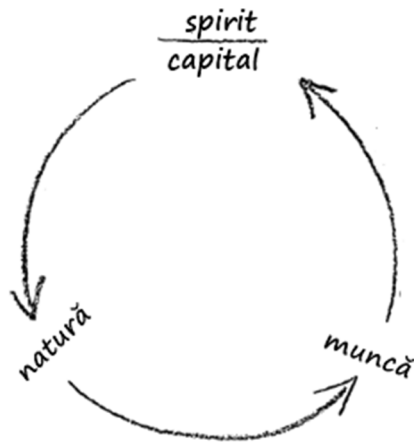
nu merge înspre trecut, nici nu continuă trecutul, ci viața merge în viitor.

De aceea o examinare economică nu este una reală dacă nu ține seama de ceea ce este realizat tocmai prin munca spirituală – dacă vrem să o numim astfel – aceasta înseamnă în definitiv, prin gândire. Dar această muncă spirituală este într-adevăr destul de greu de înțeles; căci această muncă spirituală are caracteristici foarte specifice, care sunt inițial extraordinar de dificil de înțeles din punct de vedere economic. Munca spirituală începe deja prin faptul că munca este organizată, divizată prin intermediul gândirii organizatoare. Ea devine însă din ce în ce mai independentă. Dacă examinați această muncă spirituală la cel care conduce o întreprindere de pe tărâmul culturii materiale, veți vedea că acesta folosește o cantitate mare de muncă spirituală, însă el încă lucrează cu ceea ce îi furnizează procesul economic din trecut. Dar nu poate fi ocolit, nici măcar din interese cu totul practice, faptul că în cadrul activității spirituale – doresc s-o numesc astfel în loc de muncă – a acțiunii spirituale, are loc și acțiunea complet liberă. Când este inventat calculul diferențial, și chiar când doar este pictat un tablou, se manifestă o activitate complet liberă. Cel puțin se poate vorbi în mod relativ despre activitatea spirituală liberă, pentru că ceea ce este utilizat din trecut, culorile și așa mai departe, nu au semnificația, vizavi de ceea ce se realizează, pe care o are să zicem achiziționarea produselor brute în cazul fabricării materiale.

Intrând aici (desenul 4), ajungem în domeniul vieții spirituale complet libere, și în acest domeniu al vieții spirituale libere găsim înaintea de toate învățământul și educația. Acei oameni, care trebuie să înfăptuiască învățământul și educația, se află de fapt înăuntrul vieții spirituale pe deplin liberă. Pentru progresul pur material al procesului economic, îndeosebi acești lucrători spirituali liberi sunt, față de trecut, exclusiv consumatori, consumatori absoluți.

Acum dumneavoastră puteți spune: Ei produc totuși ceva, iar pentru ceea ce ei au produs – dacă sunt de exemplu pictori – primesc

chiar o plată. – Așadar, se desfășoară aparent același proces economic ca atunci când fabric o masă și o vând. Și totuși este un proces esențialmente diferit, de îndată ce nu mai privim cumpărarea și vânzarea făcute de persoane individuale, ci începem să gândim economic, îndreptându-ne atenția asupra întregului organism al economiei naționale – și aceasta trebuie să o facem astăzi la diviziunea muncii atât de avansată.

Desenul 4

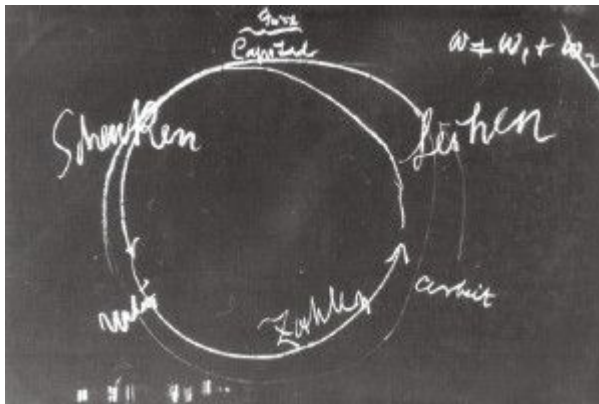

Tabla 5

În afară de aceasta însă, în cadrul unui organism social există și consumatori puri de un alt fel. Aceștia sunt oamenii tineri, copiii și vârstnicii. Copiii și tinerii până la o anumită vârstă sunt consumatori

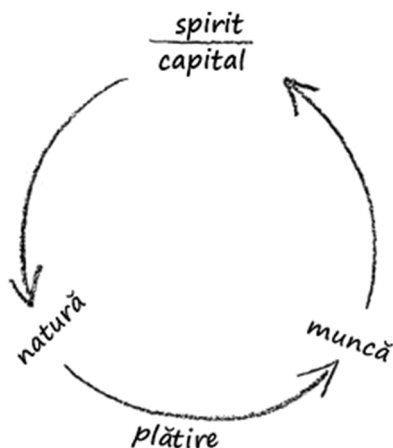
puri. Iar aceia care s-au pensionat sau care au fost pensionați, aceștia sunt iarăși consumatori puri.

Aveți nevoie doar de puțină chibzuire, și vă veți spune foarte curând: Fără ca în procesul economic să existe consumatori puri, care nu sunt producători, procesul economic nu înaintează, căci dacă toți ar produce nu s-ar putea ca tot ce se produce să fie și consumat, dacă este ca procesul economic să meargă mai departe – cel puțin așa cum este în viața umană. Și viața umană nu este doar economie, ci trebuie luată ca întreg. Astfel, progresul procesului economic este posibil numai dacă avem în el consumatori puri.

Acum, faptul că în procesul economic avem consumatori puri, acest lucru trebuie să vi-l luminez acum dintr-o cu totul altă direcție.

Pe acest cerc de aici (desenul 4), care poate fi foarte instructiv, îl putem înzestra cu toate însușirile posibile, și va exista mereu întrebarea cum introducem fenomenele, faptele economice individuale în acest cerc care este pentru noi ciclul procesului economic. – Aici există un fapt care se desfășoară nemijlocit pe piață la vânzare-cumpărare, atunci când plătesc pe loc pentru ceea ce vreau să cumpăr. Nu este vorba de faptul că plătesc pe loc cu bani, ci pot, în cazul în care este vorba de troc, să plătesc și cu marfa corespunzătoare, pe care respectivul vrea să o primească. Este vorba de faptul că plătesc imediat, pe loc, adică plătesc într-adevăr. Iar acum este din nou necesar, în acest punct (desenul 4) să trecem de la examinarea obișnuită, banală la cea economică. În economie noțiunile individuale interacționează neîncetat, iar aspectul global, ansamblul rezultă din acțiunea comună a celor mai diferiți factori. Puteți spune: Este conceptibilă desigur și situația în care, printr-o măsură de reglementare oarecare nimeni să nu mai plătească imediat – atunci nu ar exista plata pe loc. În acest caz întotdeauna plata s-ar face abia după, să zicem, o lună sau după o anumită perioadă de timp. Da, numai că se pune problema că atunci îți formezi noțiuni într-un mod cu totul fals când spui: Astăzi cineva îmi dă un costum iar eu îl plătesc după o lună. După o lună nu mai plătesc acest anume costum, ci în acel

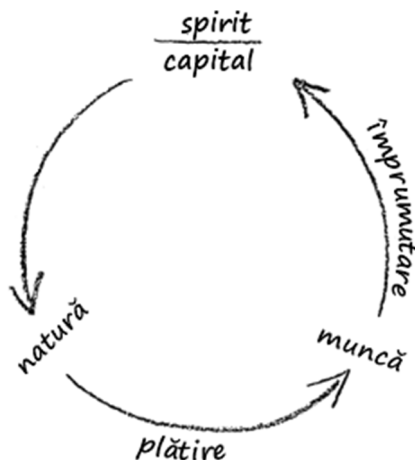
moment plătesc altceva: plătesc ceea ce, printr-o eventuală creștere sau scădere a prețurilor este altceva, adică plătesc ceva imaginar, ceva fără suport real. Deci noțiunea plății pe loc trebuie negreșit să se afle acolo, și ea este acolo la simpla cumpărare. Și ceva devine o marfă a pieței prin faptul că o achit imediat. Așa este în esență cu acele mărfuri care sunt natură prelucrată. Acolo plătesc, acolo plățirea joacă rolul esențial. Această plățire trebuie negreșit să existe; căci plata o fac atunci când îmi deschid portmoneul și dau bani din acesta, iar valoarea este determinată în momentul în care dau banii sau marfa mea în schimbul alteia. Atunci se plătește. Acesta este un aspect, că în procesul economic trebuie să se plătească.

Desenul 4 (Tabla 5)

Al doilea aspect este acela asupra căruia deja am atras atenția ieri, care joacă un rol asemănător plății. Acesta este împrumutul. Așa cum am spus, acesta nu atinge plata ca atare; împrumutul este un cu totul alt fapt, care însă există și el. Când am împrumutat bani îmi pot folosi spiritul asupra acestui capital împrumutat. Devin datornic; dar devin și producător. În acest caz împrumutarea joacă un rol cu adevărat economic. Trebuie să fie posibil ca eu, dacă sunt capabil din punct de vedere spiritual să fac una sau alta, să obțin capital împrumutat, cu totul indiferent de unde; însă trebuie să-l obțin, trebuie pur și simplu

să se dea capital împrumutat. Plătirii trebuie așadar să i se alăture împrumutarea (desenul 4). Iar cu aceasta avem doi factori foarte importanți în cadrul procesului economic: plățirea și împrumutarea.

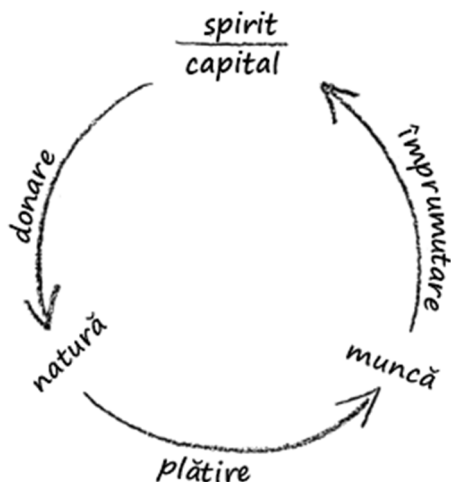

Desenul 4 (Tabla 5)

Iar acum putem într-adevăr găsi printr-o simplă deducție – trebuie doar s-o verificăm aici (desenul 4) – al treilea factor.

Nu vă veți îndoi niciun moment ce este acest al treilea lucru. Plătirea, împrumutarea – iar al treilea lucru este dăruirea, donarea. Plătirea, împrumutarea, donarea: Aceasta este realmente o trinitate de noțiuni care aparține unei economii naționale sănătoase. Există o anumită aversiune de a socoti dăruitul ca aparținând procesului economic; dar, dacă dăruitul nu există undeva, atunci procesul economic nu poate merge deloc mai departe. Căci gândiți-vă totuși o dată ce ar trebui să facem din copii dacă nu le-am dăruit nimic. Dăruim copiilor neconținut, și gândit în cadrul procesului economic dăruitul este acolo atunci când examinăm procesul economic în întregime, când îl privim ca pe un proces neîntrerupt. Astfel că transferul valorilor care înseamnă un cadou, o donație este privit de fapt foarte pe nedrept ca ceva ce nu este permis în procesul economic. Găsiți prin urmare – spre oroarea foarte multor oameni – în *Punctele centrale ale problemei sociale* dezvoltată exact această categorie, în care

valorile sunt transferate, de exemplu mijloacele de producție sunt transferate, în fond printr-un proces care este identic cu dăruitul, celui care este capabil să le administreze mai departe. Trebuie în mod cert avut grijă ca donația să nu se facă în mod confuz; însă în sens economic aceasta este o donație. Aceste donații sunt neapărat necesare.

Desenul 4 (Tabla 5)

Dar gândiți-vă, odată ce veți găsi tot mai mult ca o necesitate economică că trinitatea compusă din plătire, împrumutare și dăruire se află înăuntrul procesului economic, vă veți spune precis: Da, ea trebuie să fie înăuntrul oricărui proces economic – altfel acesta nici nu ar putea exista, altfel ar duce peste tot la absurd.

Oamenii o pot combate temporar; însă cunoștințele economice nu sunt astăzi deloc prea vaste, și tocmai aceia care vor să predea știința economică ar trebui de fapt să-și dea seama clar că în ziua de azi cunoștințele economice nu sunt deloc unele prea vaste, că înainte de toate nu prea există înclinația de a analiza în profunzime corelațiile economice reale. Este chiar palpabil, așa spune. Atât de palpabil, că dumneavoastră, dacă citiți astăzi «Basler Nachrichten» (ziar publicat în Basel – *n.tr.*) veți găsi astăzi acolo în mod curios o expunere despre

aceasta, cum nici la guverne și nici la persoane particulare nu este prezentă azi înclinația de a dezvolta o gândire economică. Da, nu cred că lucrurile care nu sunt palpabile astăzi ar fi dezbătute tocmai în publicația «Basler Nachrichten»! Aceasta este chiar palpabil. Și este oricum interesant că acest lucru este discutat în acest mod; articolul este interesant prin faptul că începe odată să arunce o lumină izbitoare asupra impotenței economice absolute; și prin faptul că spune: aceasta trebuie să se schime, guvernele și persoanele particulare trebuie să înceapă în sfârșit să gândească altfel. – Cu aceasta însă și încheie. Cum trebuie gândit altfel, despre aceasta bineînțeles nu se găsește nimic în «Basler Nachrichten». Acest lucru bineînțeles este de asemenea foarte interesant.

Acum, se poate provoca o perturbație în procesul economic, dacă această trinitate nu este proporționată, dacă cei trei factori nu sunt în raporturi corecte. Există astăzi multă lume care susține cu entuziasm faptul că de exemplu moștenirile, care sunt tot donații, trebuie impozitate mult. Desigur, aceasta nu înseamnă ceva semnificativ din punct de vedere economic; căci de fapt nu reducem valoarea moștenirii dacă, să zicem, ea are o valoare V , iar această valoare V o împărțim în două părți, V_1 și V_2 , și valoarea V_1 îi rămâne cuiva, iar valoarea V_2 este dată altcuiva; în acest caz valoarea V este administrată de către amândoi împreună. Lucrul care contează este dacă acela care are valoarea V_2 o va administra la fel de propice ca acela care eventual ar fi primit laolaltă V_1 și V_2 . Nu-i așa?, fiecare poate hotărî după propriul gust următorul lucru: Dacă o persoană deșteaptă, atunci când aceasta primește întreaga moștenire, o gospodărește mai bine, sau dacă o gospodărește mai bine acela care primește doar o parte a moștenirii, iar cealaltă parte o primește statul, trebuind așadar să o gospodărească împreună cu statul.

Acestea sunt lucrurile care abat categoric de la gândirea economică pură; căci este o gândire a resentimentului, o gândire pornită din sentiment. Oamenii îi invidiază pe moștenitorii bogați. Aceasta poate chiar să fie justificat; dar despre astfel de lucruri nu se poate vorbi

dintr-o perspectivă separată atunci când se dorește să se gândească economic. Important este ce trebuie gândit în sens economic; căci în primul rând la aceasta trebuie să se alinieze orice va fi să intre în considerare. Astfel puteți firește să vă reprezentați un organism social care se îmbolnăvește prin faptul că plătirea cu împrumutarea și cu dăruirea acționează împreună în mod neorganic, oamenii opunându-se unui lucru sau altuia sau promovând una sau alta. Totuși ele conlucrează cumva. Căci, dacă doar eliminați dăruitul de pe o parte, atunci doar îl mutați în altă parte. Iar hotărâtoare nu este întrebarea dacă trebuie mutat în altă parte, ci dacă re poziționarea este întotdeauna avantajoasă. Așadar dacă moștenitorul individual să fie singurul care accede la moștenire, sau dacă să o facă împreună cu statul, aceasta este o întrebare care trebuie decisă mai întâi din punct de vedere economic. Dacă prima variantă este mai avantajoasă, sau dacă a doua este mai avantajoasă, aceasta este ceea ce contează.

Acum însă, cel mai important lucru este acela că stăm în fața faptului că viața spirituală liberă rezultă cu o anumită necesitate din intrarea spiritului în viața economică. Și această viață spirituală liberă – am mai spus-o și înainte – conduce la faptul că acolo există consumatori puri pentru trecut. Dar cum este cu această viață spirituală liberă în privința viitorului? Aici este într-un anume sens productivă în mod indirect, însă extrem de productivă. Dacă vă reprezentați această viață spirituală liberă ca fiind chiar cu adevărat eliberată, în organismul social, astfel încât realmente capacitățile se pot întotdeauna dezvolta pe deplin, atunci tocmai această viață spirituală liberă va putea să exercite o influență extraordinar de rodnică asupra vieții spirituale semilibere, asupra acelei vieți spirituale care intră în creația materială. Și în acest caz, când examinăm aceasta, chestiunea începe să capete o latură întru totul economică.

Cine poate observa imparțial viața își va spune: Nu este nicidecum indiferent dacă într-un domeniu toți aceia care activează în viața spirituală liberă sunt eliminați – poate prin faptul că nu mai pot

obține nimic pentru a consuma și prin faptul că se acordă dreptul de a fi acolo doar acelor care se implică în domeniul material –, sau dacă în cadrul organismului social pot exista intelectuali într-adevăr liberi. Acești intelectuali liberi au anume însușirea că detașează spiritualitatea la ceilalți, că le fac gândirea mai mobilă, și că prin aceasta ceilalți pot interveni mai bine în procesele materiale. Numai că este vorba de faptul că ei sunt oameni. Prin urmare nu aveți dreptul să vreți să contestați ceea ce spun acum, indicând Italia și spunând: În Italia există cu adevărat foarte multă viață spirituală liberă, dar procesele economice care pornesc din spirit nu au fost totuși impulsionate în mod deosebit prin aceasta. – Da, este viață spirituală liberă, însă viață spirituală liberă provenind din trecut. Sunt monumente, muzee, și așa mai departe, dar ele nu fac lucrul de care vorbim. Acest lucru este făcut de ceea ce este viu. Iar aceasta este ceea ce pornește de la intelectualul liber asupra celorlalți producători intelectuali. Aceasta este ceea ce acționează în viitor ca ceva ce produce și din punct de vedere economic. Se poate spune așadar: Este dată pe deplin posibilitatea de a influența curativ procesul economic, dând lucrătorilor intelectuali liberi domeniul lor, eliberându-le domeniul.

Acum gândiți-vă, aveți o viață asociativă sănătoasă într-o comunitate socială. În această viață asociativă sănătoasă este important a organiza procesul de producție astfel încât, dacă undeva într-un domeniu lucrează prea mulți oameni, să poată fi îndrumați înspre alt domeniu. Această tratare însuflețită cu oamenii este importantă, această permitere a rezultării întregii ordini sociale din înțelegerea lucrurilor de către asociații. Iar când aceste asocieri încep într-o bună zi să înțeleagă câte ceva din influența vieții spirituale libere asupra procesului economic, atunci lor li se poate da un mijloc bun – și acest lucru a fost indicat deja în *Punctele centrale ale problemei sociale* – un mijloc bun de a reglementa ciclul economic. Anume aceste asocieri vor găsi că atunci când munca spirituală liberă regresează, atunci se dăruiește prea puțin, și din acest fapt, că se

dăruiește prea puțin, își vor da seama de corelație. Ele își vor da seama de corelația între dăruitul într-o prea mică măsură și lipsa de muncă spirituală. Când este prezentă prea puțină muncă spirituală liberă, ele vor observa că se donează prea puțin. Vor constata că munca spirituală liberă regresează atunci când se dăruiește prea puțin.

Există deci cea mai mare posibilitate de ridicarea ratei dobânzii de-a dreptul la sută la sută pentru posesia de natură, prin faptul că pe cât posibil de mult din proprietatea naturală se transmite ca donații libere producătorilor spirituali. Aici aveți posibilitatea de a aduce problema terenului în legătură nemijlocită cu ceea ce acționează acum cel mai mult înspre viitor, adică cu alte cuvinte: Capitalului, care se vrea a fi investit, care are așadar tendința de a merge masiv în ipotecă, acestuia trebuie să-i fie creată o scurgere înspre instituții spirituale libere. Astfel arată lucrurile în mod practic. Lăsați asociațiile să aibă grijă ca banii care au tendința de a merge în ipotecă, să găsească drumul la instituțiile spirituale libere! Atunci veți avea legătura vieții asociative cu viața generală. Vedeți din aceasta că abia când se încearcă să se pătrundă în realitățile vieții economice, se poate înțelege ce este de făcut acolo, ce trebuie făcut cu una sau alta. Nu vreau să fac agitație, spunând că trebuie făcută aceasta sau cealaltă, ci vreau doar să indic ce este. Și este așa că, la ceea ce nu putem ajunge niciodată prin simple reglementări legislative, anume împiedicarea capitalului excedent de a ajunge în natură, putem ajunge prin caracterul asociativ, deviind capitalul spre instituții spirituale libere. Eu doar spun: Dacă se întâmplă prima, atunci are loc și a doua. – Știința indică, desigur, condițiile în care lucrurile se înlănțuie.

CONFERINȚA a VII-a

Dornach, 30 iulie 1922

Ne-am lămurit acum cum decurge ansamblul economiei naționale, astfel încât în aceasta se află ca factori propulsori, ca factori care pun în mișcare: cumpărarea, respectiv vânzarea, împrumutarea și dăruirea, donarea. Trebuie să ne fie clar că fără această interacțiune dintre împrumutare, dăruire, cumpărare, o economie națională nu poate exista. Ceea ce produce așadar valorile economice, pe care deja le-am caracterizat dintr-un anumit punct de vedere, ceea ce duce așadar la formarea prețului, aceasta va rezulta din acești trei factori, din cumpărare, dăruire, împrumutare. Se pune doar problema cum acționează acești trei factori în formarea prețului. Căci, abia când realizăm cum acționează acești factori în formarea prețului, vom putea ajunge la un fel de formulare a problemei prețului.

Acum este vorba să vedem într-adevăr corect în ce constau problemele economice în parte. În această privință economia noastră este plină de reprezentări foarte neclare, reprezentări care devin neclare mai ales datorită faptului că, așa cum am spus adesea, se dorește înțelegerea a ceea ce se află în mișcare ca și cum ar sta pe loc.

Sub premisa că în mișcarea economică se află donarea, cumpărarea și împrumutarea, să examinăm întâi, așa spune, cei mai importanți factori statici ai economiei noastre naționale. Să privim acel lucru despre care chiar în prezent se vorbește cel mai mult, și prin care de fapt ajung cele mai multe erori în știința economică. Se vorbește despre salariu, numindu-l astfel încât salariul arată ca prețul pentru muncă. Se spune, atunci când un așa-numit salariat trebuie plătit mai mult, că munca s-a scumpit; când unui așa-numit salariat trebuie să i se plătească mai puțin, se spune că munca s-a ieftinit; se vorbești așadar efectiv ca și cum ar avea loc un fel de cumpărare între salariat, care își vinde munca, și acela care i-o cumpără. Însă aceasta nu este decât o cumpărare fictivă. Aceasta nu este deloc o cumpărare

care să aibă loc în realitate. Și tocmai aceasta este lucrul dificil în raporturile noastre economice, că avem pretutindeni raporturi acoperite, mascate, care se desfășoară altfel decât sunt ele de fapt în sens mai profund. Am mai menționat aceste lucruri și înainte.

În economia națională, valoarea poate să ia naștere – am putut deja vedea aceasta – numai în cadrul schimbului de produse, schimbului de mărfuri sau de produse economice în general. Valoarea nu poate lua naștere în alt fel. Dar puteți înțelege ușor: Dacă valoarea poate lua naștere numai în acest fel, și dacă prețul valorii trebuie să ia naștere așa cum am explicat ieri – că trebuie luat în considerare cum pentru cineva care a realizat un produs, să fie posibil de obținut o contravaloare pentru acest produs, astfel încât el să-și satisfacă nevoile pe care le are pentru a realiza din nou un produs similar – dacă aceasta este să fie posibil, atunci produsele trebuie să se evalueze reciproc. Și în final nu este greu de înțeles că în procesul economic produsele se evaluează reciproc. Acest fapt este doar ascuns, prin faptul că banii intervin între produsele care sunt schimbate. Însă banii nu sunt lucrul important în această chestiune. Nu am avea nici cel mai mic interes pentru bani dacă aceștia nu ar facilita schimbul de produse, dacă nu l-ar face mai comod și de asemenea mai ieftin. Nu am avea nevoie de bani, dacă nu era așa, că acela care livrează un produs pe piață – sub influența diviziunii muncii – nu vrea să se forțeze atunci să ia de acolo lucrurile de care are el nevoie, ci ia bani pentru aceasta, pentru ca ulterior să se aprovizioneze și el în modul corespunzător. Putem așadar spune: În realitate tensiunea reciprocă care apare între produse în procesul economic, este cea care trebuie să aibă de-a face cu formarea prețului.

Să examinăm din acest punct de vedere și așa-numitele raporturi de salarizare, raporturile de muncă. Și anume, nu putem să oferim muncă în schimbul a ceva, pentru că între muncă și acest orice ceva nu există de fapt nicio posibilitate de evaluare reciprocă. Putem să ne închipuim – și să și realizăm închipuirea, lăsând condițiile de salarizare să aibă loc – că plătim munca; în realitate nu facem aceasta.

Ce se întâmplă în realitate este de fapt cu totul altceva. Ce se întâmplă în realitate este aceasta: că și în cadrul raporturilor de muncă sau de salarizare are loc un schimb de valori. Muncitorul produce nemijlocit ceva, muncitorul furnizează un produs; iar acest produs este cumpărat în realitate de către patron. Patronul plătește realmente până la ultimul sfanț produsele pe care I le furnizează muncitorii – trebuie să privim lucrurile în modul corect – el cumpără produsele de la muncitori. Iar apoi are sarcina ca acestor produse, în condițiile generale din organismul social, după ce le-a cumpărat să le atribuie o valoare mai înaltă prin spiritul său întreprinzător. Aceasta îi dă apoi în realitate câștigul. Acest spirit întreprinzător este ceea ce face posibil pentru el ca, după ce a cumpărat mărfurile de la muncitorii săi – vom folosi cuvântul cu prost renume – să le sporească valoarea prin conjunctura economică.

Așadar în raporturile de muncă avem de a face cu o cumpărare autentică. Și nu putem spune că în aceste raporturi de muncă ar lua naștere nemijlocit o plusvaloare. Ci putem doar spunem că prețul pe care patronul îl plătește nu este, tocmai datorită situației, cel despre care am vorbit ieri. Însă vom mai găsi și mai departe acest lucru în procesul economic, faptul că deși produsele își determină reciproc valorile, că deși ele își au valoarea lor reală, totuși în circulația mărfurilor nu se plătesc aceste valori. În circulația mărfurilor ele nu sunt plătite. Faptul că în tranzacții nu toate valorile sunt plătite îl puteți observa extraordinar de ușor. Gândiți-vă la următorul lucru: Dacă cineva este fabricant, să zicem, un mic fabricant, și dintr-o dată primește o moștenire mare, iar toată povestea cu fabrica I se pare dintr-o dată neinteresantă, el poate hotărî să vândă mărfurile pe care încă le mai are la un preț incredibil de mic. Mărfurile nu devin din această cauză mai puțin valoroase, numai că nu se plătește prețul real. Prețul este falsificat în circulația mărfurilor. De acest lucru trebuie să ținem seama, că peste tot în circulația mărfurilor prețul poate fi falsificat. Cu toate acestea el se află acolo. Mărfurile pe care le vinde

acest fabricant nu valorează mai puțin decât aceleași mărfuri pe care le fabrică un altul.

Acum, după ce am încercat să ne lămurim că în raporturile de salarizare avem într-adevăr de a face cu o cumpărare, vrem să ne întrebăm cu ce avem de a face în cazul venitului funciar, a prețului proprietății funciare. Prețul proprietății funciare nu își are de fapt originea în circumstanțele care există acolo în final în economie. Pentru a da, aş spune, o circumstanță radicală, trebuie doar să ne referim la cazul când proprietatea funciară, terenul, este trecut în posesia cuiva prin cucerire, deci prin exercitarea puterii. Ceva dintr-un schimb va sta la bază și în acest caz. De exemplu acela care are ajutoare în timpul cuceririi, va ceda părți de teren acestor ajutoare. Deci în punctul de pornire al economiei naționale nu avem așadar nimic de natură propriu-zis economică. Întregul proces nu este de fapt de natură economică. Întregul proces care se desfășoară acolo este astfel, că putem folosi doar cuvântul putere sau drept. Prin putere se obțin drepturi, drepturi asupra pământului. Astfel că avem efectiv domeniul economic învecinându-se pe o parte cu raporturile juridice și de putere.

Dar ce se întâmplă sub influența unor astfel de raporturi juridice și de putere? Ei bine, sub influența unor astfel de raporturi de drept și raporturi de putere se întâmplă neconținut faptul că respectivul, cel care are dreptul de a dispune asupra pământului, se satisface pe sine mai bine decât cel pe care îl pune la muncă, care îi furnizează produsele prin muncă. Nu vorbesc acum despre muncă, ci despre produsele rezultate din muncă. Căci aceste produse ale muncii intră aici în considerare. Cuceritorului trebuie să-I fie furnizat – aceasta nu este firește decât continuarea raporturilor de cucerire, a raporturilor juridice pe care le-a instaurat – trebuie să-I fie livrat mai mult decât dă el celorlalți. Ce este acest lucru, care trebuie să-I fie furnizat mai mult decât dă el celorlalți, lucrul care așadar falsifică prețurile, ce este deci aceasta? Desigur, acest lucru nu este nimic altceva decât o donație forțată. Aveți aici așadar manifestându-se pe deplin relația de

dăruire, numai că respectivul, cel care are de făcut donația, nu o face benevol, ci el este constrâns la aceasta. Are loc o donație forțată. Aceasta este ceea ce se întâmplă în privința pământului, a proprietății funciare. Însă prin donarea forțată, prețul pe care produsele obținute de pe acel pământ ar trebui să îl aibă de fapt ca preț de schimb contra altceva, crește substanțial.

Din această cauză prețurile tuturor produselor care pot fi supuse unor astfel de raporturi juridice sunt împovărate cu tendința de a crește peste valoarea lor adevărată. Când silvicultorii sau vânătorii trăiesc cu agricultorii, silvicultorii ies în câștig față de agricultori. Agricultorii trebuie să plătească, pentru ceea ce le este furnizat de către silvicultori, prețuri mai mari decât ar fi prețurile de schimb pure între produsele silvice și cele agricole, din simplul motiv că silvicultura cel mai mult dintre toate poate fi adusă numai prin raportul juridic la dispoziția celui care stabilește prețurile. În agricultură trebuie deja realizată o muncă reală; în cazul sectorul forestier suntem încă foarte aproape de evaluarea fără muncă, care rezultă exclusiv din raporturile de drept și de putere. Iar dacă printre agricultori trăiesc meșteșugari sau manufacturieri, prețurile au din nou tendința de a crește înspre agricultură mai mult decât este prețul adevărat, iar înspre produsul manufacturier de a scădea mai mult decât este prețul adevărat. Pentru manufacturieri trăind între agricultori viața este mai scumpă; pentru agricultori trăind între manufacturieri – dacă așadar este vorba de minoritate –, viața este relativ mai ieftină. Manufacturierii între agricultorii trăiesc relativ mai scump. Astfel că succesiunea acestei tendințe ca prețurile să urce peste valoarea adevărată respectiv să coboare sub valoarea adevărată, ordinea este următoarea: cel mai mult este în silvicultură, apoi vine agricultura, apoi vin meseriile, manufactura iar apoi activitățile pe deplin libere. Astfel trebuie să cercetăm formarea prețului în cadrul procesului economic.

Silvicultură

Agricultură

Manufactură Activități libere

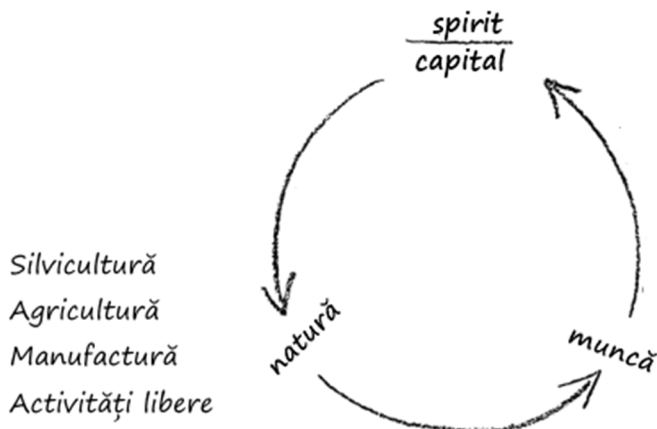
Acum însă, în procesul economic există o tendință, o tendință inerentă, de a produce venituri funciare, oarecum având de la sine înclinația de a se supune acestei constrângeri de a plăti agricultura mai scump decât altele. Această tendință există când este prezentă diviziunea muncii; și toate considerațiile noastre se referă desigur la organismul social în care este prezentă diviziunea muncii. Această tendință este provocată pur și simplu de ceea ce acum câteva zile – așa spune, creând dificultăți conceptuale unui număr mai mare de auditori – a trebuit să spun de două ori: Cel care se întreține singur, autoproducătorul, trăiește realmente mai scump, deci trebuie să ceară mai mult în schimbul produselor sale, propriu-zis să-și evalueze produsele la mai mult decât cel care își cumpără produsele de la alții, în cadrul circulației mărfurilor. În cazul agriculturii nu poate interveni faptul de a-și cumpăra produsele de la alții. În privința manufacturierilor acest fapt are un anumit sens, chiar dacă reușiți să deslușiți acest sens pe deplin abia după o reflecție mai lungă. În privința agriculturii și silviculturii n-are însă niciun sens. Aceasta este tocmai ceea ce ar trebui să se știe în privința realităților, că noțiunile sunt întotdeauna valabile doar pentru un anumit domeniu, iar pentru un alt domeniu ele se modifică. Acesta este cazul și în restul realității. Ceea ce este un remediu pentru cap este un agent vătămător, un agent care cauzează boală pentru stomac, și viceversa. Și exact așa este și în organismul economic. Dacă s-ar putea ca agricultorul să nu fie un autoproducător, atunci ar fi valabile și pentru el regulile care trebuie aplicate în general pentru circulația mărfurilor. Însă el nu poate fi altfel decât să fie autoproducător; căci în procesul economic întreaga agricultură a unui organism social se îmbină de la sine într-o unitate, chiar dacă sunt acolo și proprietari individuali. Și, în orice caz, cel care este agricultor sau fermier trebuie pur și simplu să rețină din totalul produselor sale, produsele cu care se întreține pe sine însuși. Și în cazul în care le ia de la altul, el tot le reține. În realitate el este un

autoproducător, deci trebuie să-și evalueze mai scump bunurile. Iar consecința acestui fapt este că prețurile trebuie să crească pe această parte.

Aceasta înseamnă, în procesul economic există pur și simplu tendința de a genera venit funciar. Se pune doar problema cum să fie făcut inofensiv în procesul economic acest venit funciar. Însă este important să se știe că există tendința de a genera venit funciar. Puteți desființa venitul funciar, dar el va fi generat mereu din nou într-o formă sau alta, din simplul motiv pe care l-am expus acum.

Din același motiv pentru care există în procesul economic o tendință de a genera venitul funciar, din același motiv există pe partea cealaltă tendința manufacturierilor, industriașilor de a devaloriza capitalul, de a-l face tot mai ieftin. Această tendință poate fi înțeleasă cel mai bine dacă ne lămurim că nu se poate cumpăra capital. Sigur, se tranzacționează capital. Se cumpără capital. Însă fiecare cumpărare de capital este iarăși doar un raport mascat. În realitate nu se cumpără capital, ci în realitate doar se împrumută capital; chiar și atunci când aparent are loc un alt raport, veți putea întotdeauna descoperi caracterul de împrumut al capitalului întreprinderii. Spun explicit al capitalului întreprinderii; căci dacă extindeți noțiunea și asupra venitului funciar, atunci nu mai este așa; însă cu siguranță în privința capitalului întreprinderii; și anume acesta este așa din simplul motiv că există permanent tendința de a deprecia, comparativ cu altele, ceea ce depinde de voința umană – vedeți aici (desenul 4) manufactura și activitatea liberă. Capitalul întreprinderii este cu totul întrețesut în activitatea liberă. Este devalorizat continuu, astfel încât putem spune: În procesul economic avem pe această parte (desenul 4) tendința – în timp ce generăm venitul funciar – de a coborî capitalul întreprinderii, de a-l scădea din ce în ce mai mult în valoare, de a-l evalua la tot mai puțin. Așa cum înspre prima latură, spre latura venitului funciar devine din ce în ce mai scump, spre latura capitalului devine mereu mai ieftin. Capitalul are tendința de a scădea continuu în valorarea lui

economică, sau de fapt în preț, venitul funciar are tendința de a crește continuu în preț.

Desenul 4

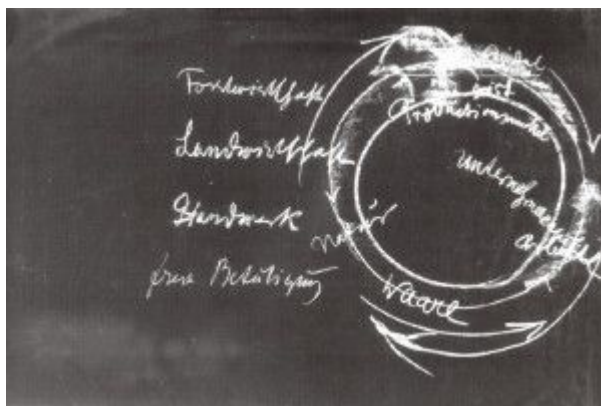

Tabla 6

Mai există încă un motiv pentru care puteți realiza că trebuie să scadă capitalul întreprinderii. Dacă vă lămurii că în agricultură nu poți fi decât autoproducător, și tocmai prin autofurnizare, prin furnizare, aprovizionare proprie este generată această creștere (desenul 4) în evaluarea produselor agricole, atunci puteți vedea: La capitalul întreprinderii, unde domnește principiul împrumutului, acolo nu poți fi autofurnizor. Nu poți să-ți furnizezi ție însuși capital.

Ceea ce îți poți furniza ție însuși trebuie socotit în prezent în bilanț exact la fel ca ceea ce împrumuți, dacă vrei să întocmești un bilanț corect. Deoarece aici (desenul 4) nu te poți întreține singur, nu poți fi autofurnizor, există firește și tendința inversă, tendința de coborâre a prețurilor.

Tocmai vederea în profunzimea acestor raporturi din procesul economic este lucrul important; căci din aceasta vă veți da seama că stabilirea prețurilor corecte nu este ceva atât de ușor. Stabilirea prețurilor corecte este prejudiciată încontinuu prin faptul că pe de o parte apar lucruri pe piață care de fapt vor să aibă un preț prea ridicat, aș spune, și pe de altă parte apar lucruri care vor să aibă un preț prea scăzut. Întrucât prețul este determinat prin schimb, aflându-se la mijloc este expus permanent perturbărilor. Puteți vedea aceasta foarte bine în procesul economic: în aceeași măsură în care produsele agricole și forestiere se scumpesc, produsele realizate prin activități umane libere se ieftinesc. Prin aceasta iau naștere exact acele tensiuni care cauzează tulburările sociale, care generează nemulțumirile sociale. Și de aceea cea mai importantă întrebare referitoare la stabilirea prețului este: Cum ajungem să echilibrăm tensiunea care există în stabilirea prețului, între evaluarea bunurilor rezultate din voința umană liberă și a acelor bunuri la care este implicată natura? Cum soluționăm această tensiune? Cum echilibrăm o tendință cu cealaltă, tendința spre în jos cu tendința spre în sus?

În cadrul diviziunii muncii iau naștere desigur mereu produse din ce în ce mai diferențiate. Trebuie doar să vă amintiți cât de simple sunt produsele care, să zicem, iau naștere în cadrul unei comunități de vânători, care trăiește numai din silvicultură. În acest caz de fapt nu prea putem vorbi de dificultatea formării prețului. Dacă silviculturii i se alătură agricultura, atunci deja încep să apară dificultatea. Și anume, dificultatea se află în diferențiere. Și cu cât se răspândește mai mult și mai mult diviziunea muncii, generând astfel noi nevoi, în aceeași măsură sporește diferențierea produselor și în aceeași măsură se înmulțesc dificultățile în privința stabilirii prețului; căci cu cât sunt

mai diferite produsele unele față de altele, cu atât mai dificilă devine evaluarea reciprocă – și ea poate fi doar una reciprocă. Puteți vedea aceasta din faptul că are loc o evaluare reciprocă chiar și la produsele care nu sunt foarte diferențiate, să zicem grâu, secară și alte produse agricole. Dacă urmăriți chestiunea de-a lungul unui interval mare de timp veți găsi că raportul evaluării reciproce dintre grâu, secară și alte tipuri de cereale rămâne destul de stabil. Dacă valoarea grâului crește, atunci crește și valoarea celorlalte tipuri de cereale; dacă valoarea grâului scade, atunci și valoarea celorlalte scade. Aceasta decurge din faptul că există numai o diferențiere mică între aceste produse. Dacă diferențierea devine mai mare, atunci nu mai este acesta cazul, atunci datorită evenimentelor din cadrul organismului social, se poate ca la un produs, pe care cineva era obișnuit să îl dea în schimbul unui alt produs, prețul să crească brusc, iar la celălalt produs eventual să scadă. Gândiți-vă ce repoziționare a raporturilor economice este pricinuită. Ceea ce este pricinuit, în general, în economia națională, are la bază într-o mult mai mare măsură creșterile și scăderile de preț decât orice altceva. Creșterea și scăderea reciprocă a prețurilor este la baza a ceea ce aduce dificultatea vieții în interiorul economiei naționale. La urma urmei, dacă produsele ar urca sau ar coborî în bloc – dacă ar urca sau ar coborî toate în egală măsură –, aceasta i-ar putea interesa pe oameni în definitiv chiar foarte puțin. Ceea ce îi interesează este faptul că produsele urcă sau coboară într-o măsură diferită. Aceasta este cu siguranță ceva ce, s-ar putea spune, rezultă în mod tragic chiar în prezent din raporturile economice actuale; din faptul că produsele urcă și coboară în diverse moduri – în special urcă și coboară însăși valoarea banilor, în care însă este pur și simplu păstrată valoarea reală anterioară – prin aceasta se realizează în prezent un talmeș-balmeș în societatea umană.

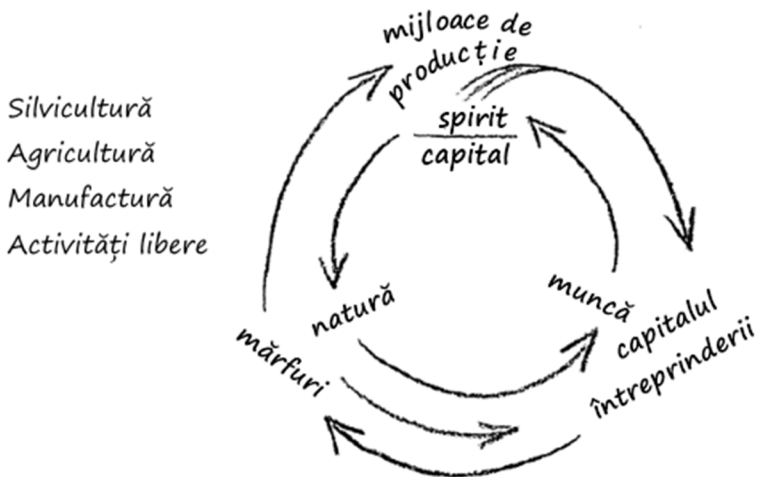
Aceasta însă ne conduce la recunoașterea faptului că mai trebuie să privim și într-un alt mod factorii care sunt activi în organismul social. Am pornit deja de la ceea ce enumeră economia obișnuită atunci când se vorbește despre factorii care există într-un organism

economic, dar am văzut că prin enumerarea naturii, capitalului și muncii nu putem ajunge de fapt la nimic. Căci, exact prin adăugarea celor spuse astăzi la ce a fost deja spus dinainte, veți vedea într-adevăr că stabilirea prețurilor produselor naturale nu se realizează prin raporturi pur economice, ci prin raporturi juridice; și că în evaluarea capitalului întreprinderii acționează voința umană liberă cu tot ceea ce desfășoară ea atunci când este activă în viața publică. Gândiți-vă la ceea ce este necesar pentru a aduna efectiv un capital pentru ceva. Aici intervine voința umană liberă. În împrumut intervine voința umană liberă. Poate că nu direct. Firește, acela care vrea să aibă bani economisiți va vrea și să-i împrumute cuiva; dar dacă cineva economisește sau nu, aceasta este deja o exprimare a voinței. Aici voința umană liberă intervine în mod esențial. Dacă însă luăm în considerare aceasta, vom mai găsi încă o clasificare a factorilor economici, alta decât cea pe care am examinat-o până acum.

V-am dat până acum o clasificare schematică, în care v-am arătat: Natura este acolo, însă valoarea ia naștere abia prin natura prelucrată, atunci când natura pornește spre muncă. Iar valoarea ia naștere prin muncă abia când aceasta se îndreaptă spre capital sau spre spirit. Și prin aceasta ia naștere tendința de reîntoarcere la natură, ceea ce poate într-adevăr fi împiedicat prin faptul că nu se transferă capitalul excedentar în pământ, în proprietatea funciară, unde este fixat, ci în întreprinderi, acțiuni spirituale libere, unde dispare tocmai până la acel rest, care trebuie să rămână oarecum ca sămânță cu care procesul economic poate fi menținut.

Iar în afară de această mișcare, care aici (desenul 4) merge de la stânga la dreapta, și prin care ia naștere natura prelucrată, munca organizată sau divizată, și capitalul emancipat, activ, care figurează numai în cadrul întreprinderilor spirituale libere, în afară de această mișcare mai există încă o mișcare. Anume, este acea mișcare care nu mai conduce la utilizare mai departe, la valorificare – nu conduce astfel încât ceea ce este anterior să fie preluat de ceea ce îi urmează – , ci care merge în sens opus. Prima mișcare merge în sensul invers

acelor de ceas, cea de a doua în sensul acestora. La prima mișcare ceva ia naștere prin faptul că elementul antemergător este într-o cântă angrenat în cel care îi urmează; la cea de a doua mișcare ceva ia naștere prin faptul că ceea ce aici curge înapoi (desenul 5) captează ceea ce curge în direcția cealaltă și oarecum o cuprinde. Veți înțelege îndată ce vreau să spun cu aceasta. Dacă luați în considerare faptul că de fapt capitalul este spirit realizat, înfăptuit în procesul economic, atunci în loc de capital pot scrie desigur și spirit, astfel că avem: natură, muncă și spirit.

Desenul 5 (Tabla 6)

Apoi, când spiritul preia natura prelucrată, când nu doar o conduce în mișcarea progresivă, cu sensul contrar acelor de ceas, în procesul economic, ci când o absoarbe, atunci iau naștere mijloacele de producție. Și anume, mijloacele de producție sunt ceva diferit: ele se află propriu-zis într-o mișcare total opusă față de produsul natural prelucrat pentru consum. Este un produs natural care este luat în primire de către spirit, un produs natural pe care spiritul trebuie să îl aibă. Pornind de la pana de scris, care îmi slujește ca mijloc de producție, și până la cele mai complicate mașini din fabrică, mijloacele de producție sunt într-un fel natură cuprinsă, luată în

stăpânire de spirit. Natura poate fi prelucrată și trimisă în această direcție: atunci ea devine capital; sau poate fi trimisă în cealaltă direcție: atunci ea devine mijloace de producție.

Tot astfel însă, ceea ce se formează aici cu ajutorul mijloacelor de producție se poate mișca mai departe și poate fi luat în primire, la rândul său, de către muncă. Tot așa cum natura este primită aici de către spirit, la fel poate fi primit de către muncă ceea ce sunt în sensul cel mai larg mijloace de producție. Atunci când munca primește mijloacele de producție, așadar atunci când se creează o conexiune între mijloacele de producție și muncă, în această conexiune se află capitalul întreprinderii. Capitalul întreprinderii constă în această conexiune. Astfel că, dacă urmăriți acest proces (desenul 5), observați că rezultă o mișcare care împinge unul în altul mijloacele de producție și capitalul întreprinderii.

Iar acum, dacă această mișcare se continuă astfel că este preluat continuu de către natură – dar de data aceasta de către o altă parte a naturii decât în cazul procesului de consum –, astfel că este preluat continuu de către natură ceea ce este produs cu ajutorul mijloacelor de producție și a capitalului întreprinderii, abia atunci ia naștere în procesul economic ceea ce este propriu-zis marfa. Întrucât marfa este preluată direct de către procesul natural. Ori este mâncată, în acest caz ea fiind preluată foarte puternic de către natură, ori se distruge, fiind consumată sau uzată – pe scurt, ceva devine marfă prin faptul că se întoarce la natură.

Astfel că dumneavoastră puteți să spuneți: Am urmărit acum acea mișcare care este vârată înăuntrul întregului demers economic, și care conține factorii: mijloace de producție, capital al întreprinderii, marfă. Aici (desenul 5), în acest loc diferențierea devine extraordinar de dificilă; căci în procesul schimbului propriu-zis, la vânzare-cumpărare, se poate distinge extraordinar de greu dacă ceea ce trece de aici acolo este în mișcarea înapoi sau cea încolo – dacă este o marfă, sau dacă este ceva ce nu poate fi numit marfă în adevăratul sens al cuvântului. Căci, prin ce devine un bun o marfă? Ar trebui de

fapt ca la mișcarea în această direcție – în sens opus acelor de ceas – dacă vreau să denumesc foarte exact, să scriu bun, iar la mișcarea în sens opus ar trebui să scriu marfă; căci marfă este numai bunul din mâna comerciantului, a negustorului care îl oferă și nu îl folosește el însuși.

Am vrut astăzi în principal să ne însușim noțiuni care se referă la adevăratele raporturi din procesul economic, care prin procesele falsificate ajung neconținut să acționeze într-un astfel de mod încât procesul economic realmente suferă neîncetat perturbări. A echilibra neconținut aceste perturbări, acesta este de fapt ceva esențial în misiunea economiei. Oamenii vorbesc în prezent mult despre faptul că ar trebui eliminate stricăciunile din viața economică, având un pic și gândul ascuns: Atunci totul va fi bine, atunci va fi aproape raiul pe pământ. – Însă aceasta este ca și cum ai spune: Aș dori să mănânc o dată atât de mult încât după aceea să nu mai am nevoie să mănânc deloc. – Nu pot să fac acest lucru, pentru că sunt un organism, pentru că aici trebuie neconținut să se dezvolte procese ascendente și descendente. Aceste procese ascendente și descendente trebuie să fie acolo în economia națională; trebuie să fie acolo pe de o parte tendința de a falsifica prețurile prin formarea venitului funciar, pe de altă parte trebuie să fie acolo tendința de a reduce prețurile în direcția capitalului întreprinderii. Aceste tendințe există permanent acolo și trebuie să fie sesizate pentru ca pe cât posibil să se obțină prețurile astfel încât falsificările să fie mereu minime.

Pentru aceasta este necesar să înțelegem, să stăpânim procesul economic oarecum în status nascendi prin experiență umană nemijlocită, este necesar să ne aflăm întotdeauna în interiorul lui. Acest lucru nu îl poate face niciodată omul individual, acest lucru nu îl poate face niciodată nici o societate care depășește o anumită mărime, de exemplu statul; acest lucru îl pot face numai asociațiile care cresc din însăși viața economică și care de aceea și pot acționa pornind din viața economică vie nemijlocită. Tocmai dacă examinăm procesul economic într-un mod foarte tehnic, suntem conduși la

recunoașterea faptului că din însuși procesul economic trebuie să se formeze instituțiile care să cuprindă oamenii astfel încât ei să se afle în mod asociativ înăuntrul acestui proces viu iminent, și atunci pot observa cum sunt prezente tendințele și cum se pot contracara aceste tendințe.

CONFERINȚA a VIII-a

Dornach, 31 iulie 1922

Astăzi va trebui să ne ocupăm în continuare de corectarea unor noțiuni care sunt prezente și care pur și simplu îl perturbă pe cel care vrea să facă o analiză economică conformă cu realitatea, și care apoi, cu o asemenea analiză, vrea să se și integreze în cursul vieții economice. O știință economică care nu poate și fecunda viața practică nu are de fapt nicio valoare. Iar noțiunile care rezultă dintr-o astfel de știință economică contemplativă vor conduce de fapt mereu la o anumită insuficiență.

Din moment ce, probabil, deja am înțeles că în cadrul examinării economiei naționale cel mai important lucru este problema prețului, este vorba acum să privim prețul în sensul pe care l-am arătat: că el de fapt ne indică, după cum este el în creștere sau în scădere sau dacă este stabil sau dacă pentru unele produse este – în baza unei simțiri – prea mare sau prea mic, că el ne indică dacă lucrurile în cadrul organismului economic sunt în ordine sau nu. Căci aceasta este ceea ce trebuie să revină asociațiilor: de a găsi, în funcție de barometrul nivelurilor de preț, ce este de făcut în restul vieții economice.

Dumneavoastră știți desigur că în multe cercuri este dominantă opinia că în privința prețurilor nu se poate face practic nimic în afară de ceea ce rezultă de la sine ca urmare a așa-numitei cereri și oferte. Ce-i drept, sub presiunea nu a faptelor economice, ci mai mult sub presiunea aspirațiilor sociale din ce în ce mai stringente în epoca modernă, a fost totuși zdruncinată această opinie, pe care nu numai Adam Smith, ci încă mulți alții o afirmă: că prețul se regularizează de la sine în viața economică sub influența cererii și ofertei. Această opinie susține că, dacă este prezentă o ofertă prea mare, atunci această ofertă va trebui să conducă la faptul că va fi redusă, că nu va mai fi păstrată la același nivel. Și prin aceasta intervine de la sine o regularizare a prețurilor. Tot astfel și când cererea este prea mare sau

prea mică, atunci va trebui să intervină o reglementare a ceea ce se produce, pentru ca să nu se producă prea puțin sau prea mult. Și cu aceasta se consideră că oarecum automat, sub influența cererii și ofertei de pe piață, prețul se apropie de un anumit nivel de echilibru.

Acum important este dacă cu o astfel de viziune asupra lucrurilor te miști doar în domeniul teoretic, în sistemul conceptual, sau dacă cu o astfel de viziune te ridici în domeniul realității. Cu această viziune, fără îndoială, nu o faci; căci imediat ce atacați aceste două noțiuni, cerere și ofertă, veți vedea că este cu totul imposibil chiar și numai să le stabiliți în sens economic. În sensul celui care observă contemplativ economia națională le puteți stabili. Puteți trimite oamenii în piață pentru a observa cum funcționează cererea și oferta; însă se ridică întrebarea dacă cu ceea ce observi acolo, poți pătrunde atât de adânc în desfășurarea proceselor economice încât să ai ceva concret în mână cu astfel de noțiuni. Și exact în realitate, cu astfel de noțiuni nu aveți nimic în mână, pentru că omiteți peste tot ceea ce se află în spatele fenomenelor pe care vreți să le prindeți cu aceste noțiuni. Vedeți că pe piață are loc oferta și ceea ce numim cerere; dar acestea nu cuprind și ceea ce se află în spatele a ceea ce mă întâmpină acolo ca ofertă, și ceea ce pe de altă parte precede ceea ce apare ca cerere. Abia acolo se află procesele economice reale care, așa spune, doar se strâng ghemotoc împreună pe piață. Și aceasta vă arată cel mai bine că aceste noțiuni sunt extrem de fărâmicioase.

Dacă vrem să ne formăm noțiuni temeinice, atunci aceste noțiuni pot și trebuie să fie mobile în raport cu viața. Trebuie să fim în stare să avem o asemenea noțiune, să o putem într-o oarecare măsură purta dintr-un domeniu al realității în alt domeniu al realității și ea trebuind să se modifice; însă noțiunea n-are voie să fie astfel încât să se facă pulbere. Iar noțiunea de ofertă precum și cea de cerere se face pulbere. Căci să presupunem că ceva oarecare este o ofertă: Este o ofertă atunci când cineva aduce mărfuri pe piață și le oferă spre vânzare la un anumit preț. Aceasta este o ofertă.

Aceasta o poate afirma oricine. Eu însă afirm: Nu, acesta este o cerere. Dacă cineva aduce mărfuri pe piață și vrea să le vândă, atunci aceasta este pentru el o cerere de bani. Și anume, îndată ce nu ne mai ocupăm de contextul economic, nu este nicio diferență dacă am ofertă de mărfuri și cerere de bani, sau dacă vin cu cererea în sensul obișnuit. Dacă vreau să dezvolt cererea, atunci am nevoie de ofertă de bani.

Deci oferta de mărfuri este cerere de bani, și oferta de bani este cerere de mărfuri. Acestea sunt realități economice. Căci procesul economic, în măsura în care este troc sau negoț, nu se poate realiza altfel decât dacă, atât la cumpărător cât și la vânzător, este prezentă cererea și oferta; căci ceea ce cumpărătorul are ca ofertă a sa de bani, aceasta trebuie de asemenea să se dezvolte mai întâi în spatele său sau în spatele cererii în procesul economic, tot așa cum trebuie să se dezvolte marfa care apare ca ofertă.

Deci nu avem noțiuni reale în fața noastră, atunci când credem că prețul se dezvoltă din raportul reciproc dintre ceea ce numim în mod obișnuit ofertă și cerere:

$$p=f(o,c)$$

Anume, el nu se dezvoltă deloc în felul în care este definit atunci când lucrurile sunt prezentate astfel; căci și asupra formării prețului are cu siguranță influență dacă solicitantul poate deveni un ofertant în bani, sau dacă de exemplu într-o anumită perioadă, în conformitate cu procesul economic, el nu poate deveni aceasta în privința unui produs. Adică, în procesul economic nu este vorba doar de faptul că acolo se află ca ofertă un anumit număr de bunuri, ci că acolo se află și un număr de oameni care pot crea oferta de bani exact pentru aceste bunuri. Aceasta este ceva ce vă va arăta imediat că nu se poate vorbi deloc despre ofertă și cerere ca fiind unilaterale.

Și cu toate acestea, dacă acum nu ne uităm la noțiuni, care desigur pot fi incorect formate, ci dacă ne uităm la faptele concrete, la realitățile pieții sau chiar la realitățile simplului schimb de bunuri și de bani în afara pieții, atunci este indubitabil că între ofertă și cerere

– însă de ambele părți – se formează prețul. Acesta este situația conform realității.

Acum, oferta și cererea și prețul sunt trei factori primari. Nu este astfel, că scriem preț = funcție de ofertă și cerere, adică tratăm, dacă mă exprim matematic: o și c ca mărimi variabile, iar p , prețul, ca fiind o mărime care rezultă din cele două variabile $p=f(o,c)$; ci trebuie să le considerăm în același mod pe o și pe c , oferta și cererea, și p , prețul, ca variabile independente una de alta, și astfel să ajungem la o mărime x – vedeți, ne apropiem de o formulă. Nu trebuie să credem că avem de a face cu variabile independente numai în cazul lui o și c , și că prețul este o funcție de cele două, ci avem de a face cu trei valori independente una de alta, care intră în interacțiune și care dau ceva nou. Prețul este acolo între ofertă și cerere; însă este acolo într-un fel foarte specific.

$$x=f(o,c,p)$$

Acum trebuie să începem întreaga abordare dintr-un alt unghi. Dacă vedem undeva pe piață că pentru acel domeniu oferta și cererea se află în corelația în care le-a văzut de exemplu Adam Smith, atunci acesta este aproximativ așa – dar nu pe deplin – pentru circulația mărfurilor din punctul de vedere al comerciantului. Nu este însă absolut deloc așa din punctul de vedere al consumatorului și nici din punctul de vedere al producătorului. Din punctul de vedere al consumatorului este valabil cu totul altceva. Punctul de vedere al consumatorului este determinat de ceea ce are el. Iar între ceea ce are și ceea ce dă se dezvoltă un raport similar cu cel ce se dezvoltă pentru comerciant între ofertă și cerere: Consumatorul are o interacțiune între preț și cerere. El face o cerere mai mică, dacă prețul este prea mare pentru buzunarul său, și cere mai mult dacă prețul este suficient de scăzut pentru buzunarul său. Ca consumator, el are în vedere în general doar prețul și cererea.

Astfel că spunem: La consumator avem de observat mai mult interacțiunea dintre preț și cerere. La comerciant avem de observat mai mult interacțiunea dintre ofertă și cerere. Iar la producător este

$p = f(o, c) = \text{ecuația comercianului (vezi și Nota 11)}$

$x = f(o, c, p)$

$o = f(p, c) = \text{ecuația consumatorului}$

$c = f(o, p) = \text{ecuația producătorului}$

Însă în orice caz vedeți că mecanismul economic trebuie examinat într-un mod cu mult mai complex decât se face de obicei. Din cauză că, aș spune, se dorește să se intercepteze noțiunile atât de repede, nu există astăzi practic nici o teorie economică ca lumea. Este însă vorba acum că noi, pentru a intra în realități, trebuie să ne întrebăm: Ce trăiește de fapt în această desfășurare economică, ce trăiește de fapt aici înăuntru tuturor acestora?

Putem spune: Ceea ce îmi procur pentru necesitățile mele, trece în acest domeniu al meu – vreau să vorbesc abia mai târziu despre posesie și proprietate, acum vreau să mă exprim pe cât posibil nedeterminat, întrucât chiar și așa acoperă chestiunea –, trece în domeniul meu în condițiile în care trăim în prezent. – Eu dau bani, sau ceva ce am produs pentru bani – așa se întâmplă lucrurile de regulă –, dar cu aceasta chiar am epuizat întreaga realitate a desfășurării economice? Aș putea, cum să nu, să procur bani sau marfă și altfel decât dând o marfă pentru bani sau dând bani pentru o marfă. Să presupunem că le fur. Fur: și în acest caz aș procura ceva. Și dacă aș putea să fur în stil mare, așa cum au făcut câteodată decenii de-a rândul vechile căpetenii ale bandelor de tâlhari, atunci pentru așa ceva ar trebui întemeiată o cu totul altă știință economică decât cea care trebuie întemeiată în general pentru morala noastră. Acum s-ar putea să vi se pară un exemplu foarte grotesc că spun: Da, eu fur. – Dar ce înseamnă de fapt furtul? Furtul înseamnă: A-i lua cuiva ceva fără ca el să se fie capabil să se apere împotriva acestui fapt, și fără ca cel care fură să găsească folositor să ia acel lucru contra unei plăți, a unei compensații. – Acum comparați de exemplu această termen devenit nenobil al furatului, cu ceea ce în limba germană este desemnat printr-un cuvânt străin, prin cuvântul rechiziționare. În anumite condiții se rechiziționează, li se ia oamenilor ceva și nu li se

dă nicio compensație pentru aceasta. Și se întâmplă de altfel și în procesul economic, ca oamenilor să le fie luat ceva fără ca ei să primească vreo compensație pentru aceasta. Acestea sunt lucruri care trebuie doar indicate, altfel oamenii ar crede că dorim să producem agitație. Eu însă nu vreau decât să fac știință aici, nu să agit. Acum să presupunem că aș institui undeva într-o regiune relativ mică o ordine socială în care desființez banii, prin aceea că organizez pur și simplu înlăturarea cu forța armelor, și oamenii care au ceva sunt doborâți și li se ia ceea ce au. Ei bine, ce stă împotriva întâmplării acestui lucru? Împotriva stă faptul că poate ceilalți se vor apăra, și atunci ei trebuie să aibă mijloacele de a se apăra, sau dacă nu, trebuie ca eu să nu găsesc folositor să fac acest lucru. Dacă regiunea mea nu ar fi mare, nu l-aș găsi folositor.

Deci aici trebuie să intre în joc altceva în procesul economic. Nu pot așa pur și simplu să îi iau altcuiva ceva. Dar de ce nu pot face aceasta? Pentru că trebuie să fie recunoscut într-un fel de către semenul meu că am voie să păstrez acel lucru. Și nu se recunoaște în niciun fel faptul că îmi este permis să păstrez ceea ce am obținut ucigându-mi semenul din împrejurimi. Ce intră așadar în joc aici? Aici intră în joc dreptul. Și nu puteți examina deloc procesul economic fără să aveți peste tot intervenind dreptul. Nu se poate gândi deloc din punct de vedere economic, și nici realiza din punct de vedere economic, ceea ce trebuie să se facă, fără ca dreptul să intervină în economie. Iar dacă în loc de schimbul în natură, de troc, luați comerțul bazat pe bani, atunci vedeți nemijlocit că dreptul intervine în economie. Căci altfel, ce modalitate mi-ar mai da posibilitatea ca eu pentru o pereche de pantofi, să nu dau un joben, ci, să zicem de exemplu douăzeci de mărci, cât fac ei – astfel încât eu am pantofii mei, el are însă douăzeci de mărci –, dacă aceste douăzeci de mărci, fie ele chiar din aur, nu ar fi recunoscute de nimeni ca o valoare în schimbul căreia poți primi ceva? Dacă banii nu ar fi integrați în procesul economic, atunci oricât de mulți ai strânge nu ai primi niciodată ceva în schimbul lor. Așadar, în momentul în care apar banii în tranzacțiile

economice vedem foarte concret apariția factorilor juridici. Este extraordinar de important să avem în vedere acest lucru; căci aici vedeți realmente că întregul organism social poate fi examinat numai dacă mutăm treptat ceea ce se întâmplă doar din punct de vedere economic în ceea ce se petrece sub influența dreptului.

Acum însă să presupunem că am cumpărat așadar de la pantofar o pereche de încălțări, plătindu-i douăzeci de mărci. Acest pantofar ar putea desigur chiar acum, imediat ce mi-a vândut mie încălțăminte, să-și aducă aminte că pantofarii au mai fost câteodată și altceva în lume decât pantofari – Hans Sachs, Jakob Böhme; și el ar putea acum, după ce a primit cele douăzeci de mărci, să se gândească să facă cu totul altceva cu banii decât să producă o nouă pereche de cizme. Cu aceștia ar putea să facă ceva în care să-și folosească ingeniozitatea, astfel încât aceste douăzeci de mărci ar avea pentru el dintr-o dată o cu totul altă valoare decât valoarea unei perechi de încălțări. În acel moment, în care va să zică am transformat marfa în bani, așadar de fapt în drept, ori se păstrează dreptul – îmi cumpăr cu cele douăzeci de mărci ceva care are aceeași valoare ca perechea de pantofi –, ori cu ajutorul ingeniozității mele folosesc banii astfel încât produc ceva cu totul nou în procesul economic. Aici intervin capacitățile umane, aceste capacități umane care cresc, se dezvoltă în mod liber printre oameni, și care se integrează în exact același fel în dreptul pe care l-am achiziționat cu banii, precum banii se încorporează ca înfăptuirea dreptului – înfăptuire în acest sens –, acolo afară în marfă. Însă prin aceasta, în ceea ce am examinat până acum în procesul organic astfel încât am spus: natură, natură prelucrată, apoi muncă divizată prin intermediul spiritului –, prin aceasta am introdus în acest întreg proces dreptul și capacitățile oamenilor.

Am găsit așadar înăuntrul procesului economic însuși o structurare, care este o divizare în trei, o tripartiție. Acum se pune problema să și gândim într-un mod corect asupra acestei tripartiții.

Dacă însă examinăm economia națională vedem că, prin însuși faptul că ceea ce tocmai am caracterizat acum sunt realități, că exact

prin aceasta, în cadrul economiei naționale apar anumite imposibilități reale. Căci, la un drept se poate ajunge și prin cucerire și altele asemănătoare, prin faptul că respectivul are puterea să ia acel drept. La un drept cineva nu ajunge întotdeauna prin schimb pur și simplu, ci și prin faptul că are posibilitatea, puterea, de a-și însuși acel drept. Atunci însă avem în acel drept ceva care, în măsura în care este prezent, nu poate fi comparat deloc cu o marfă. Nu există niciun punct de contact cu marfa, între marfă și drept. Dar în procesul nostru economic sunt schimbate neconținut mărfuri, sau valoarea în bani a mărfurilor, cu drepturi. Când, să zicem, plătim terenul, când doar contribuim cu chiria noastră la plata valorii terenului, atât cât are el valoarea astăzi, atunci plătim un drept printr-o marfă, respectiv prin banii pe care i-am primit în schimbul unei mărfi, așadar în orice caz plătim valoarea unui drept cu valoarea unei mărfi. Iar când angajăm un profesor la școală căruia îi plătim un anumit salariu, atunci plătim capacitățile spirituale eventual cu valoarea unei mărfi, sau cu valoarea în bani corespunzătoare. Astfel că în procesul economic au loc neconținut schimburi între drepturi și mărfuri, între capacități și mărfuri și, la rândul lor, între capacități și drepturi.

În procesul economic se face schimb cu lucruri care nu sunt absolut deloc comparabile între ele. Gândiți-vă la cazul în care cineva este plătit pentru o invenție pe care a brevetat-o: în schimbul unei valori pur spirituale el este plătit inițial cu o valoare în marfă. Nu este absolut nimic ce ar putea să figureze aici ca element de comparație. Însă aici atingem un element unde cu atât mai mult intră viața în procesul economic. Iar treaba devine deosebit de complicată atunci când introducem noțiunea de muncă.

Am vorbit deja despre faptul că în realitate salariatul nu primește ceea ce se înțelege în mod obișnuit prin noțiunea de salariu, ci că el de fapt vinde în totalitate rezultatul muncii sale patronului, și este plătit, și abia patronul prin activitatea economică conferă valoarea cuvenită, o valoare mai înaltă celor cumpărate de la muncitor. Profitul, privit din punct de vedere economic, nu este făcut în acest caz ca plusvaloare

din muncă. Pe cale economică nu se poate ajunge la o astfel de judecată, la aceasta se poate ajunge cel mult printr-o judecată morală. Profitul este adus prin faptul că muncitorul se află într-o situație socială mai nefavorabilă, și ca urmare rezultatele muncii sale, pe care el le vinde, în locul unde le vinde el au o valoare mai mică decât atunci când patronul, care se află într-o altă poziție, le vinde mai departe. Acesta cunoaște pur și simplu mai bine situația, poate să vândă mai bine. Este valabil același lucru pentru raportul dintre muncitor și patron ca pentru acela care se duce la piață și cumpără pentru un preț o marfă. El trebuie să o cumpere de acolo. De ce? Din simplul motiv că situația sa nu îi permite, să zicem, să și-o cumpere în altă parte. Un altul poate să cumpere această marfă mult mai ieftin în altă parte. Nu este nicio diferență; privit din punct de vedere economic, ceea ce există între patron și salariat este un fel de piață.

Dar există realmente o anumită diferență dacă sunt pe deplin conștient că acesta este cazul, sau dacă cred că îi plătesc muncitorului munca. Ați putea vedea aceasta poate ca pe o simplă diferență teoretică; însă dacă lăsați un astfel de punct de vedere sau două astfel de puncte de vedere – primul punct de vedere și al doilea – să devină reale, atunci veți vedea cum se modifică raporturile economice reale sub primul și sub al doilea punct de vedere; căci ceea ce se petrece între oameni este exact rezultatul modurilor lor de a vedea lucrurile. Modurile de a gândi modifică ceea ce se petrece, după cum se modifică ele însele. În prezent întregul proletariat își construiește agitația pe faptul că munca trebuie plătită corespunzător; însă nicăieri nu se plătește munca, ci mereu sunt plătite doar rezultatele muncii. Iar acest lucru, dacă ar fi înțeles în modul corect, și-ar găsi expresia și în realitatea prețurilor. Nu poți spune: Este indiferent dacă dumești ceva preț al mărfii sau salariu. Căci în momentul când vorbești despre salariu crezi că în realitate plătești munca. Și atunci ajungi la toate celelalte noțiuni secundare, care aduc munca ca atare în corelație cu alte procese economice care sunt creatoare de valoare, și iau naștere tulburările sociale într-un mod greșit. Tulburările sociale iau naștere

în mod corect în măsura în care iau naștere din simțire, din sentimente. Sentimentele și simțirea sunt întotdeauna îndreptățite într-un anumit sens; însă nu putem corecta ceea ce trebuie corectat, dacă nu avem noțiunile corecte. Și aceasta este în viața socială lucrul fatal, faptul că adesea iau naștere discrepanțe într-un mod cu totul corect, însă corecturile se realizează pe baza unor noțiuni false. Iar oamenii dezvoltă astfel de noțiuni false în toate detaliile, care apoi sunt și aduse în întreaga concepție economică, producând un rezultat devastator.

Luăm de pildă un exemplu foarte simplu: Un domn – aș vrea să povestesc acest exemplu din viață – mi-a spus odată: Da, îmi place foarte mult să scriu cărți poștale prietenilor, cât mai multe cărți poștale. Eu i-am răspuns: Mie nu-mi place deloc să scriu cărți poștale, și anume – era încă într-o perioadă când încă nu aveam atâtea de făcut ca în prezent – și anume, i-am spus, din motive economice. – De ce? – a întrebat el. Am răspuns: La fiecare carte poștală pe care o scriu nu pot să nu mă gândesc involuntar că poate un poștaș fuge cu ea până sus la etajul patru. Pe scurt, cauzez o redistribuire a procesului economic. Nu este vorba de munca poștașului, însă la poștaș este greu să faci diferența între îndeplinirea sarcinii și munca depusă pentru aceasta. Iar îndeplinirea sarcinii trebuie evaluată. Așa că sporesc în mod neeconomic volumul de muncă pe care poștașii trebuie să-l aibă, dacă îmi place să scriu multe cărți poștale prietenilor. – El a răspuns: Acest fapt nu este gândit din punct de vedere economic; căci dacă se stipulează: un poștaș trebuie să aibă numai atât sau atât de mult de îndeplinit, atunci desigur pentru multele cărți poștale pe care le scriu oamenii, corespunzător sunt angajați mulți poștași noi, și atât sau atât de mulți poștași își primesc leafa, remunerația. Eu sunt așadar, a spus el, un binefăcător al oamenilor care sunt angajați. – Am putut să replic doar: Da, dar din toate acestea produceți și ceea ce au nevoie să mănânce acești oameni, care sunt angajați? Dumneavoastră nu sporiți obiectele de consum; dumneavoastră doar cauzați o redistri-

buire. Prin faptul că sunt angajați mai mulți poștași nu se sporesc obiectele de consum.

Aceasta este ce generează adesea în cazuri particulare cele mai crase erori. Căci dacă o întrunire a unor astfel de domni este un consiliu orășenesc de undeva – acest lucru se poate firește întâmpla, astfel de domni pot deveni chiar miniștri, atunci această adunare ar putea deveni un consiliu de miniștri – atunci s-ar putea spune pur și simplu: Acolo este un cutare număr de șomeri, deci se execută clădiri noi, apoi oamenii au unde să locuiască. Da, pentru următorii cinci pași am scăpat de problemă, însă cu toate astea nu s-a produs nimic nou. Toți muncitorii luați laolaltă nu au mai mult de mâncare acum decât aveau înainte. Dacă pe de o parte las talerul balanței să se încline, atunci pe cealaltă parte se va ridica. Așadar prin faptul că pricinuiesc ceva nu printr-un proces economic coerent, ci printr-o simplă reglementare punctuală, trebuie ca de cealaltă parte să intervină o calamitate economică. Și s-ar putea calcula, dacă s-ar ști cum să se observe: dacă vreau să fac reformă socială în felul acesta, că doar le dau un minim de subzistență celor care nu au, prin construirea de noi clădiri, atunci voi scumpi un articol sau altul pentru un alt număr de oameni. Se poate astfel vedea că în special în domeniul economic nu este permis să se gândească pe termen scurt, ci că toate trebuie gândite în corelație. Astfel, trebuie să-ți spui: Important este ca lucrurile să fie gândite în corelație unele cu altele.

Nu este absolut deloc așa ușor să gândești lucrurile în corelație în procesul economic, pur și simplu pentru că procesul economic este altceva decât un sistem științific. Sistemul științific poate fi gândit în totalitatea sa într-un singur om – poate doar în mod schematic, însă poate fi gândit într-un singur om –; procesul economic nu se poate desfășura însă niciodată în totalitatea sa într-un singur om, ci acesta se poate oglindi numai acolo unde conlucrează judecățile oamenilor care se află în cele mai diferite domenii.

În privința acestor lucruri pe care vi le-am prezentat acum, nu există nicio altă posibilitate de a ajunge la o judecată reală, decât în

mod asociativ – nu la o judecată teoretică, ci la o judecată reală. Cu alte cuvinte: Dacă aveți aceste trei ecuații (vezi ecuațiile mai sus), atunci acela care cunoaște numai și numai uzanțele comerciantului va avea întotdeauna în cap prima ecuație, va acționa sub influența acestei ecuații și va putea așadar să știe ce se află sub influența acestei ecuații. Tot la fel și consumatorul, care urmărește cu rațiunea sa consumul, va ști tot ce se află sub influența celei de a doua ecuații. Iar producătorul va ști tot ce se află sub influența celei de a treia ecuații. Însă dumneavoastră veți spune: Oamenii nu sunt totuși atât de înguști la minte încât să nu poată gândi și dincolo de orizontul lor; se poate totuși ca cineva, care este doar consumator sau doar comerciant, să gândească dincolo de orizontul lui. – Acest lucru chiar trebuie făcut, în măsura în care este vorba de concepția asupra lumii, filosofia de viață. Însă nu există nicio cale de a ști, să zicem, ceea ce se petrece în comerț, de a ști ceva în mod competent, decât să fii în comerț și să faci comerț. Nu există nicio altă cale. Despre aceasta nu există teorii. Teoriile pot fi interesante – însă nu este vorba ca dumneavoastră să știți cum se face comerț în general, ci ca dumneavoastră să știți cum circulă produsele înapoi și încolo în Basel și împrejurimi. Iar atunci când știți aceasta, cu aceasta nu știți încă cum circulă produsele în regiunea Lugano. Deci, nu este vorba de a ști ceva în general despre aceasta chestiune, ci de a ști ceva într-o regiune precisă. Și tot așa, atunci când vă puteți forma o judecată competentă despre prețul mai ridicat sau mai scăzut la care se pot fabrica coase sau alte mașini agricole, dumneavoastră nu știți nici pe departe despre prețurile la care se pot fabrica șuruburi sau altele asemenea.

Judecățile care trebuie formate în viața economică, trebuie să fie formate din concretețea nemijlocită. Iar aceasta nu se poate întâmpla în niciun alt chip decât ca pentru anumite domenii, a căror mărime – așa cum am văzut – rezultă din procesul economic, să se formeze asociațiile în care să se afle, în măsură egală din ramurile cele mai diferite, toate cele trei categorii de reprezentanți a ceea ce apare în viața economică: producția, consumul și distribuția.

Este de fapt, aş spune, extraordinar de trist faptul că în epoca noastră nu se găseşte înţelegere pentru ceva ce în definitiv este atât de simplu şi atât de adecvat. Căci în momentul în care se găseşte cu adevărat înţelegere, atunci chestiunea poate fi realizată nu abia până poimăine, ci chiar până mâine. Căci desigur, nu este vorba de a face transformări radicale, ci de a căuta în fiecare caz reunirea asociativă. Pentru aceasta este nevoie doar de aportul de voinţă şi de înţelegere. Aceasta este ceea ce realmente atinge atât de dureros, acolo unde gândirea economică coincide în fapt cu gândirea morală şi, aş spune, cu cea religioasă într-un anumit fel; căci mie, de exemplu, îmi este cu totul de neînţeles cum a putut trece o asemenea examinare economică pe lângă aceia care, să zicem, trebuie să se îngrijească oficial de nevoile religioase ale lumii. Căci este totuşi indubitabil faptul că în decursul timpurilor mai noi s-a dovedit că raporturile noastre economice au ieşit de sub control, că faptele au trecut dincolo de cele la care oamenii puteau face faţă, astfel că ne aflăm înaintea de toate în faţa întrebării: Cum o scoatem la capăt? Cum poate fi stăpânită această situaţie? – Trebuie însă să fie stăpânită prin oameni şi să fie stăpânită prin oameni în asociaţii.

Nu aş dori să fac o glumă la încheierea unei examinări mai degrabă foarte serioasă, ci aş dori să spun: Ştiinţa noastră economică s-a dezvoltat astfel că ea nu a luat parte în concepţiile ei, la ceea ce s-a petrecut prin trecerea de la economia bazată pe troc, barter la economia bazată pe bani şi la economia bazată pe capacităţi. Ea încă tândăleşte în noţiunile ei în economia bazată pe troc şi încă consideră banii ca şi cum aceştia ar fi doar un fel de înlocuitor pentru schimb. Oamenii nu recunosc aceasta; dar este vârată în teoriile reale. Şi aşa s-a întâmplat, că în sistemele economice mai vechi, chiar dacă acestea nu mai pot fi atractive pentru noi în prezent, se făcea troc, apoi au apărut banii, iar atunci – nu doresc, aşa cum am spus, să fac o glumă, spiritul limbii acţionează aici – atunci din schimb [*Tauschen*] s-a născut numai umlautul, totul a devenit neclar: ne înşelăm [*täuschen*] astăzi în toate procesele economice posibile. Schimbul [*Tauschen*] a

devenit o înșelare [*Täuschen*]. Nu o înșelare intenționată, ci o neclaritate, întregul proces a devenit nedeslușit. Și trebuie mai întâi să descoperim din nou cum se desfășoară în interior procesele economice.

CONFERINȚA a IX-a

Dornach, 1 august 1922

Formulele pe care am încercat să le prezint ieri nu sunt firește niște formule matematice, ci ele sunt formule ca acelea despre care am vorbit deja mai înainte, care trebuie propriu-zis să fie verificate în viață. Și nu numai asta, ci ele trebuie concepute astfel încât să trăiască cu adevărat înăuntrul economiei naționale.

Astăzi trebuie să vă spun câte ceva, care ne poate conduce treptat să înțelegem cum trăiesc aceste lucruri din punct de vedere economic. Dacă privim pur și simplu faptul că în întregul proces economic, tot ceea ce circulă trebuie să aibă o valoare, atunci pe de altă parte va trebui va trebui totuși să ne fie la fel de clar că în organismul economic se pot petrece multe lucruri care nu-și exprimă imediat valoarea lor în procesele economice.

Aș dori să vă lămuresc aceasta cu ajutorul unui exemplu, care ne va conduce apoi la prezentarea unor alte noțiuni economice. Astfel de lucruri, care explică într-o oarecare măsură corelații economice ascunse, a prezentat într-adevăr foarte frumos *Unruh* [12] în cărțile sale economice. Dar eu redau aici numai ceea ce am cercetat eu însumi, și despre care pot spune cu siguranță că sunt conform observației pure, căci deși Unruh este cu totul pătruns de economia politică, totuși prin aceea că el de fapt nu gândește economic, ci politic, nu știe nici să aducă lucrurile în corelația corespunzătoare.

Ceea ce ne poate atrage atenția cât de complicat se desfășoară lucrurile în procesul economic este de exemplu, în anumite regiuni ale Europei Centrale, prețul secarei. Când ascultăm ce spun marii fermieri, îi vom auzi foarte des spunând: Cu prețul secarei nu se câștigă nimic; dimpotrivă, se pierde prin prețul secarei. – Ce înseamnă de fapt aceasta? Aceasta înseamnă în primul rând că pentru acești oameni secara nu poate fi vândută așa cum trebuie vândut ceea ce de exemplu – cel puțin în principiu – își compune prețul de regulă

din costurile pentru produsele brute, din costurile de fabricație, și un anumit câștig. Dacă s-ar lua prețurile secarei în acest fel, atunci s-ar descoperi simplu că ele nu corespund costurilor de producție plus un câștig. Sunt mult sub acest nivel. Și dacă s-ar face un bilanț în acest fel pentru o agricultură, introducând pur și simplu prețurile secarei cu valorile care sunt pe piață, atunci s-ar introduce valori care cu siguranță ar influența bilanțul în sens negativ. După cum s-a spus, se poate urmări această chestiune, și este absolut corect că – așa cum s-ar putea spune – se vinde sub preț. Ei bine, aceasta nu poate fi totuși în realitate. Este imposibil să se întâmple aceasta în realitate. Pe dinafară însă acest lucru se întâmplă. Ce se petrece aici, este aceasta: Secara nu furnizează numai rodul, ci și paiele. Paiele sunt vândute numai într-o foarte mică măsură de către acei agricultori, care dau secara sub preț. Ei le utilizează în propria fermă. Anume, cu acestea hrănesc vitele. Iar apoi ei își fac bilanțul astfel, că ceea ce pierd la secară compensează cu îngrășământul pe care îl obțin de la animale. Acum, acest îngrășământ este într-adevăr cel mai bun îngrășământ care poate fi obținut pentru a fi folosit în agricultură. Este extraordinar de bogat în bacterii. Și în acest fel de fapt ei capătă în schimb îngrășământul pe gratis, dăruit – dăruit din perspectiva bilanțului. Astfel că se poate într-adevăr face o echilibrare corectă a bilanțului în acest fel.

Vedeți, aici are loc ceva ce ne obligă să stabilim o noțiune economică, care este extraordinar de importantă, dar de care veți găsi că puțin se ține seama în literatura economică. Această noțiune, pe care aș dori să o stabilesc aici este aceea a economiei interne în cadrul economiei naționale. Așadar, când o entitate economică face economie în ea însăși, deci când face schimb de produse în cadrul ei înseși, astfel că produsele nu sunt vândute în afară și nu sunt cumpărate din afară, ci ele circulă numai în cadrul acestei entități economice – aceasta aș dori să numesc economie internă prin comparație cu economia națională generală. Acolo unde se face economie internă avem acum de a face pe de-a-ntregul cu posibili-

tatea de a vinde produse chiar sub prețul care altfel ar fi necesar din punct de vedere economic. Prin aceasta desigur formarea prețului în cadrul unei regiuni economice devine un șir de fapte extraordinar de complicat.

Acum însă noi putem, pornind de la aceste corelații care, așa cum am spus, au fost remarcate ca realități deja și de economiști, să trecem la un alt șir de realități, pe care le-am tratat deja dintr-un anumit punct de vedere, care acum trebuie însă considerate și dintr-un alt punct de vedere. Cu câteva zile în urmă v-am spus că nu cuprindem ușor cu privirea corelațiile economice. Spuneam că dacă ne gândim la faptul că un cizmar se îmbolnăvește și dă de un medic nepriceput, atunci el rămâne bolnav trei săptămâni, el nu mai poate fabrica încălțăminte; așadar din circulația economică va lipsi încălțăminte pe care acesta ar fi fabricat-o în trei săptămâni. Și eu v-am spus că dacă ar da peste un medic priceput, care îl face sănătos în opt zile, el putând așadar să fabrice încălțăminte timp de paisprezece zile, atunci se poate pune întrebarea: Din punct de vedere economic, cine a fabricat deci încălțăminte? – Din punct de vedere economic, indubitabil medicul este cel care a fabricat-o în acest moment al procesului economic. Nu te poți îndoi deloc de acest lucru.

Însă acum aici se mai petrece și altceva, anume se pune întrebarea dacă medicul a fost de asemenea plătit pentru această încălțăminte. Pentru aceasta medicul nu a fost plătit. Căci ați putea acum face următoarea socoteală: Ați putea calcula cât face conform pieței această încălțăminte pe care medicul a fabricat-o. Și dacă ați întocmi o situație de venituri și cheltuieli ceva mai lungă, ați putea înscrie această sumă și pe de altă parte cheltuielile pe care le-a făcut pentru educația sa. Și atunci ați vedea că aceste cheltuieli pentru educația sa nu ar fi probabil prea diferite ca valoare de toată încălțăminte pe care a fabricat-o, de toți cerbii pe care i-a împușcat – deși după cum se știe medicii nu au întotdeauna particularitatea de a retrage numai pentru opt zile pe cineva care altfel ar fi fost retras din viață timp de trei săptămâni. Însă în orice caz, oricum s-ar prezenta bilanțul general, nu

am întocmi corect socoteala dacă am face-o într-un asemenea mod încât nu am compensa educația sa cu încălțăminte pe care o fabrică, cerbii pe care îi împușcă în cazul în care vindecă mai devreme un vânător, grânele pe care le recoltează și așa mai departe. Numai că firește procesul economic este atunci unul foarte complicat, iar plata se dovedește și ea a fi una extraordinar de complicată.

Puteți așadar să deduceți din aceasta că nu poți deloc să spui cu siguranță într-un loc de unde se plătește efectiv un anumit lucru în procesul economic. Câteodată trebuie mers până departe pentru a descoperi de unde se plătește un lucru. Cine caută o simplitate fără nicio dificultate în procesul economic, acela nu va ajunge niciodată la concepții economice care să fie cumva congruente cu realitatea. El nu se va duce niciodată la ceea ce am spus eu că se află de fapt în spatele formulelor: preț, ofertă, cerere și așa mai departe. El nu se va duce la acestea. Însă la acestea trebuie mers. Acum însă, prin aceasta procesul economic devine deosebit de dificil de estimat în mod corect, deoarece exact din motivul că de multe ori cheltuielile și încasările aferente se află foarte departe unele de altele, nu se ajunge ușor în situația de a vedea cu precizie în totalitatea procesului economic ce se plătește, ce este cumpărat, ce este împrumutat și ce este donat. Căci, presupunând acum că se realizează ceea ce am spus acum câteva zile, că acele capitaluri care se formează într-un fel oarecare, sunt scoase din starea de stagnare din cadrul proprietății funciare și sunt împinse în cultură, atunci aceasta se poate întâmpla de exemplu sub forma înființării unor burse și fundații. Aveți în acest caz donații. Și deci acum puteți vedea pe de o parte în marea dumneavoastră contabilitate, care cuprinde însă și economia reală, că în ceea ce medicul a fabricat ca pantofi de-a lungul unei perioade de două săptămâni, există poate un post pe care trebuie să-l căutați pe de altă parte la rubrica donații de exemplu, dacă a avut o bursă, dacă a fost implicat într-o fundație.

Pe scurt, dumneavoastră puteți, pornind de aici, să puneți întrebarea esențială: Care sunt de fapt cele mai productive redistri-

buii de capital în procesul economic, cele mai productive dintre toate? – Iar dacă urmăriți aceste corelații mai departe, așa cum le-am prezentat eu aici, când urmăriți așadar capitalurile disponibile ce pot fi introduse în fundații, în burse școlare, în alte bunuri culturale spirituale, care acționează apoi din nou în mod fecund asupra întregului patronat, asupra întregii producții spirituale, atunci veți găsi că cel mai rodnic lucru din cadrul procesului economic sunt tocmai donațiile, și că se poate ajunge de fapt la un proces economic cu adevărat sănătos, numai dacă în primul rând există posibilitatea ca oamenii să aibă ceva de dăruit, de donat, și în al doilea rând ca ei să aibă buna voință de a face donarea în mod judicios. Astfel că ajungem aici la ceva ce se încorporează în viața economică într-un mod specific.

Iar lucrul surprinzător aici, este ceva ce nu poate ieși la iveală din noțiuni, ci îl poate da numai o experiență vastă; însă o experiență vastă vi-l va da cu cât cercetați mai mult acest lucru – și eu chiar v-aș sugera să încercați să orientați cât mai mult temele de disertație tocmai în sensul întrebării: Ce iese din donații în procesul economic? Ce se face din ele? – Veți găsi atunci că donațiile sunt lucrul cel mai productiv, astfel încât capitalurile donate sunt așadar cele mai productive lucruri în procesul economic. Mai puțin productive în procesul economic sunt capitalurile împrumutate, și cel mai puțin productiv în procesul economic este ceea ce este supus nemijlocit cumpărării și vânzării. Ce se plătește nemijlocit prin cumpărare și vânzare este cel mai nerodnic lucru din procesul economic. Ceea ce se bazează pe împrumut, deci ceea ce este introdus în procesul economic prin funcția capitalului împrumutat este, s-ar putea spune, de productivitate medie. Ceea ce este introdus prin donații este de cea mai mare productivitate, chiar și numai din motivul că este într-adevăr scutită acea muncă, adică sunt scutite realizările acelei munci care altfel ar trebui îndeplinită pentru a câștiga respectivul lucru, care în acest caz este donat. Este donat disponibilul rezultat din procesul economic și care ar dăuna procesului economic dacă ar stagna în proprietatea funciară.

Putem vedea astfel că într-un moment al evoluției, procesul economic nu dă nicio lămurire despre sine însuși, ci trebuie să fie luat în considerare neapărat ceea ce este înainte și ceea ce este după. Dar aceste înainte și după, cu certitudine nu pot fi luate în considerare dacă nu sunt supuse judecății oamenilor care se unesc asociativ, și care așadar pot avea și o înțelegere corespunzătoare asupra trecutului și viitorului. Dumneavoastră vedeți că procesul economic trebuie construit pe priceperea celor care se află în interiorul economiei naționale. Aceasta rezultă și din aceste lucruri. Este greu în general să se cântărească așa imediat cum sunt implicați în întreaga viață umană, în măsura în care acesta este materială, factorii individuali din procesul economic.

Dintr-un anumit punct de vedere putem vorbi în procesul economic de capital comercial, de capital împrumutat, și de capital industrial. Capitalul circulant este aproximativ epuizat prin împărțirea lui în capital comercial, capital împrumutat și capital industrial. Acum, în modul cel mai variat sunt conținute aceste trei lucruri în procesul economic: capital comercial, capital împrumutat, și capital industrial. Este cu adevărat extraordinar de dificil – întrucât pretutindeni în procesul economic sunt răspândite astfel de economii interne, așa cum am discutat astăzi pe baza unui exemplu –, este extraordinar de dificil de spus, într-un proces economic care se desfășoară înăuntrul unui întreg mai mare, care este participația – vorbind din punct de vedere cantitativ – capitalului împrumutat, capitalului industrial și capitalului comercial la prosperitatea economică. Însă treptat putem ajunge totuși la noțiuni durabile, dacă examinăm aceste lucruri la dimensiunile unui orizont mai larg.

Să privim mai întâi economii naționale în întregul lor, economii statale, așa cum trebuie să spunem în conformitate cu viața economică mai nouă. Să luăm de exemplu Franța. Evidențiez Franța doar ca exemplu. La Franța, în întregul ei context economic mondial, așa cum era mai ales înainte de război, și cum s-a arătat apoi în efectele sale în timpul războiului, se poate observa cum în procesul

economic privit în mare acționează capitalul împrumutat. Franța a avut de fapt mereu, am putea spune, o anumită înclinație de a investi cu adevărat capitalul în împrumuturi, deci de a trata capitalul de împrumut ca atare. Firește, dumneavoastră știți că în cele din urmă tot ceea ce a pătruns atunci în sfera politică, putându-se vedea atât de clar pagubele produse prin cuplarea vieții economice cu viața juridică, deci de fapt cu viața politică, s-a petrecut la acordarea împrumuturilor de către Franța atât Rusiei cât și Turciei. Franța a exportat extraordinar de mult capital de împrumut Rusiei și Turciei. Chiar și Germaniei, deși altfel în toată Franța nu se vorbea de fapt niciodată prea bine de Germania, i s-a exportat capital de împrumut, de exemplu la începutul construcției căii ferate Bagdad, când Anglia se retrăsese; însă Franța a dat cu împrumut capital oamenilor care se aflau la vârful întreprinderii, de exemplu lui *Siemens* și *Gwinner* [13]. Deci Franța era de fapt în esență o țară creditoare, astfel că se putea vedea cum capitalul împrumutat era de fapt amestecat în întregul proces economic.

Nu vreau să vorbesc acum deloc pentru ceva sau împotriva a ceva, ci doar să prezint obiectiv. Într-un fenomen istoric exterior puteți vedea în mod real ce interese are de fapt capitalul împrumutat. Dacă ne îndreptăm privirea asupra unor unități economice private, atunci la acestea fără excepție vom găsi pretutindeni: întreprinzătorul privat va fi un om iubitor de pace; căci el știe negreșit că încasarea dobânzilor sale se dă peste cap dacă și-a distribuit capitalul de împrumut iar războiul mătură relațiile economice. În acest fel și socotesc toți economiștii, că cei care acordă împrumuturi sunt oameni pașnici. Acesta este și motivul pentru care este mereu posibil să se spună, în legătură cu Franța, că ea nu are nicio vină în privința războiului. Poți spune aceasta din simplul motiv că, dacă vrei să dovedești că în Franța nu s-a vrut războiul, ai nevoie doar să indici interesele micilor rentieri, nu interesele acelor care au incitat la război. În Franța avem mereu în fundal oameni care nu au dorit deloc războiul. Tocmai această realitate istorică ne poate arăta în mare ceea ce este prezent pe deplin

și în mic: Cel care împrumută, deci cel care se bucură de capitalul de împrumut, care poate da capital de împrumut, este de fapt un om care ar dori să se preîntâmpine pe cât posibil ca economia să fie perturbată atât prin evenimente care nu aparțin ele însele economiei, cât și prin astfel de evenimente din cadrul economiei înseși, care provoacă în viața economică zguduiri deosebit de puternice. Acela care are de distribuit capital de împrumut va agree cu atât mai mult o desfășurare liniștită lucrurilor cu cât ar dori să se scutească în mod substanțial de a judeca el însuși, de a-și forma propria opinie, și ar aprecia mai mult ca cineva să-i spună: Acolo și acolo este investit bine. – În timpul nostru, în care opinia publică este foarte plină de ea, dar cu toate acestea este în esență foarte puțin prezentă, în același timp al nostru, am putea spune, probabilitatea de a da capital de împrumut este legată de o credință în autoritate extraordinar de puternică, în viața economică și în viață în general. Și aceasta tulbură la rândul său extraordinar de puternic judecata economică. Primesc ușor bani cu împrumut acei oameni care sunt însemnați într-un fel sau altul. Creditul personal este dat cu predilecție aceluia care este însemnat într-un fel oarecare. În raport cu aceasta se decide chestiunea. Și după cum acest principiu autoritar este în general cultivat sau nu, în funcție de aceasta vedem și că ori persoanele care sunt personal mai capabile se pot implica productiv în viața economică, ori aceia care nu prin capacitățile lor, ci prin alte corelații – trebuie firește să existe și acestea – devin consilieri comerciali, de exemplu. Dacă acești oameni pot să intervină în viața economică, atunci aceasta va merge altfel decât dacă oamenii depind de faptul că lucrurile sunt puse la cale numai prin remarcarea capacităților personale în opinia publică pură. Aici intervine din nou în viața economică ceva ce nu este foarte tangibil. A devenit chiar prea obișnuit într-o anumită comunitate, în ultima vreme, să se folosească un cuvânt oriunde nu se mai ajunge prea ușor cu noțiunile, și de aceea în ultima vreme mi-a răsunat mult prea des în urechi, în cele mai diferite locuri, cuvântul „imponderabile”. Aș dori să subliniez în mod expres că vreau să evit aici acest

cuvânt. Aș vrea să indic modul în care ceea ce este mai mult liniar se ramifică în ceea ce va trebui să urmărim pe căi ceva mai întortocheate; însă nu este necesar ca imediat peste tot să trebuiască să apară termenul imponderabile, așa cum a trebuit el auzit în ultimul timp într-un loc sau altul, până la saturație. Deci, a fost mai întâi o mică perspectivă asupra capitalului de împrumut.

Dacă mergem mai departe, la capitalul industrial, atunci, dacă vrem să studiem capitalul industrial în esența sa – chiar dacă acest capital industrial a suferit o soartă foarte puțin înălțătoare – vom putea să studiem foarte de bine funcția capitalului industrial, în special în avântul industriei din Germania în deceniile de dinainte de război. Putea studia deosebit de bine din motivul că în fapt capitalul industrial a apărut direct din capitalul împrumutat, prin transformarea acestuia sub influența spiritului întreprinzător – în Germania ultimilor decenii de dinainte de război mai mult decât în orice altă regiune a lumii. Este chiar pe deplin adevărat ceea ce am menționat deja în prima conferință, că de exemplu în Anglia capitalul comercial s-a transformat treptat în capital industrial, pentru că industrialismul din Anglia, pornind de la comerț, s-a dezvoltat într-un mod mai lent decât în Germania unde industrialismul a țâșnit în sus cu o rapiditate uriașă. Astfel că în fapt ceea ce, așa spune, înfățișează industrialismul în formă pură – și el este în formă pură atunci când nu transformă capitalul comercial în capital industrial, ci când transformă capitalul împrumutat în capital industrial –, atunci când vrei să studiezi aceasta, o poți studia îndeosebi în economia germană.

Acum, capitalul industrial este practic introdus între ceea ce aș dori să numesc două tampoane. Primul tampon este produsul brut, celălalt sunt piețele. Capitalul industrial este dependent de a căuta pe cât posibil sursele de produse brute și de a organiza pe cât posibil piețele. Acest lucru nu este așa de ușor de studiat în industria germană. În industrialismul german puteți studia mai mult pur economic cum, așa spune, lucrează în sine capitalul industrial; însă puteți totuși, pentru că apariția industrialismului în toate țările în cursul secolului XIX și

XX este desigur semnificativă în viața economică, să studiați pretutindeni această aflare între cele două tampoane. Trebuie doar să căutați faptele corespunzătoare ale vieții economice. Atunci vă va rezulta – și, așa cum s-a spus, este bine să stăpânim direcția, orientarea necesară pentru noțiunile noastre, menținându-ne la lucruri ușor de cuprins cu privirea –, dacă examinați regiuni economice mai mici, că pentru determinarea noțiunilor, pentru caracteristicile noțiunilor trebuie să mergeți pe căi extraordinar de dificile. Vă înlesniți aceste căi dacă priviți economiile la scară mare, dacă la economiile pe scară mare dezvoltați viziuni asupra modului cum de regulă noțiunile de putere, și noțiunile de putere mascate uneori în noțiuni juridice, se concretizează cel mai puternic îndeosebi atunci când este vorba de a deschide sursele de produse brute. Putem desigur studia aceasta la scară mare, să zicem în cazul Războiului Burilor, unde a fost în esență vorba de a scoate metale prețioase. Acesta a fost un război al produselor brute în toată regula. Bineînțeles, s-a înfățișat mereu într-o anumită deghizare, dar a fost un autentic război al produselor brute. Apoi aveți un exemplu despre cum se desfășoară viața economică într-un mod politic, jucând un rol în politică, în puterea politică, să zicem în ceea ce Belgia a întreprins prin forța militară pentru a obține fildeș și cauciuc în Congo. Puteți vedea aici cum se desfășoară în economia deschiderea surselor de produse brute. Sau luați modul în care America de Nord și-a anexat posesiunile spaniole din Indiile de vest, deoarece căuta acolo surse de zahăr brut. Deci putem vedea peste tot cum căutarea produsului brut împinge cu ușurință dintr-o parte economicul pur în domeniul politic, spre o extindere a puterii prin folosirea forței. Aceasta este o latură, un tampon, așa spune.

Altfel este cu căutarea piețelor. Și, prin intermediul istoriei se poate dovedi lesne cum căutarea piețelor nu duce la intrarea în viața politică în același mod. Pur și simplu nu este în natura umană tendința înspre folosirea forței în acest caz. Un exemplu evident trebuie căutat în secolul XIX, pe vremea când Anglia cucerea piața de opiu chineză prin

așa-numitul Război al opiului. Însă chiar și acolo nu a mers așa ușor, cu războiul, ci acolo, așa zice, și-a spus cuvântul și politica pașnică prin faptul că atunci când chestiunea s-a încins, s-au găsit o sută patruzeci și unu de medici care au emis o opinie a experților în sensul că consumul de opiu nu are efect mai nociv decât consumul de tabac sau de ceai. Deci în acest caz a intervenit politica, politica pașnică; însă politica este întotdeauna dificil de ținut la distanță. Cunoașteți afirmația lui Clausewitz [14], că războiul este continuarea politicii prin alte mijloace. Ei bine, astfel de definiții se pot da mereu: căci cu acest fel de definiție suntem îndreptățiți de exemplu și să facem afirmația că divorțul este continuarea căsătoriei prin alte mijloace. Da, tot felul de contexte ale vieții se pot pune într-o lumină sau alta mergând pe această logică, iar apoi oamenii admiră aceasta. În mod ciudat, oricui îi bate la ochi când spun: Divorțul este continuarea căsniciei prin alte mijloace. Atunci toată lumea observă cum stau lucrurile. Însă când peste tot se declamă: Războiul este continuarea politicii prin alte mijloace – atunci oamenii nu observă ciudătenia logicii, ci admiră aceasta. Dacă o astfel de logică este utilizată mai ales în economie – aceasta așa spune-o din punct de vedere metodologic – atunci nu se va înainta niciodată, dacă se alcătuiesc astfel de definiții. Dacă examinăm acest al doilea tampon, căutarea piețelor, atunci trebuie fără îndoială să ne spunem: La căutarea piețelor joacă un rol semnificativ mai mare deșteptăciunea umană aflată între polii violențe, șiretenie și conducere economică înțeleaptă. Este foarte mult din toate cele trei categorii în organizarea piețelor, așa cum au fost ele organizate mai ales din marile regiuni economice, care au devenit însăși statele atunci când politica s-a unit cu economia; în acest proces s-a procedat foarte mult de către statele însele, atât prin conducere înțeleaptă, cât și prin șiretenie, violențe și așa mai departe. Astfel că, pentru noțiunile pe care vrem să ni le formăm acum pentru regiunile economice mai mici, privind corelația dintre fiecare întreprindere industrială și raportul ei cu sursele de

materie primă și cu piața, se pot forma noțiuni clare de fapt abia atunci când aceste lucruri sunt examinate la scară mare.

Dacă vrem să studiem funcția capitalului comercial este bine să studiem Anglia, și anume mai ales în acea perioadă în care Anglia a făcut marele progres economic prin comerț, prin care capitalul comercial a fost mereu sporit, astfel că propriu-zis Anglia a intrat foarte lin și treptat în industrialismul modern. În perioada în care industrialismul transforma totul, Anglia avea deja capitalul său comercial, astfel că pentru această perioadă mai timpurie putem studia capitalul comercial în economia Angliei. Pentru timpurile mai recente, îndeosebi Marx a vrut să studieze funcția economică a industrialismului în Anglia; însă pentru timpurile anterioare, care sunt direct premergătoare creării industrialismului modern, în ultimele decenii ale secolului XVIII, dacă ne întoarcem la acestea, atunci vom găsi în special funcția capitalului comercial în destinele economice ale Angliei. Și fără îndoială trebuie spus că acolo totuși esențialul este întotdeauna, fie manifestându-se mai mult sau mai puțin fătîș fie ascuns, atât în marea economie națională, când aceasta este axată în principal pe comerț, cât și în cadrul comerțului în sine, concurența. Sigur, prin faptul că sunt introduse tot felul de noțiuni de conduită etică, aceasta poate fi una foarte corectă. Însă ea rămâne totuși concurență. Căci acel lucru pe care se bazează tocmai productivitatea în comerț, prin care capitalul comercial poate fi tratat în procesul economic astfel încât să devină apoi activ, de exemplu sub formă de capital industrial, acest lucru se bazează pe faptul că capitalul comercial conduce la acumulare, iar această acumulare nu este realizabilă fără concurență. Astfel că funcția capitalului comercial va putea fi studiată foarte bine dacă se are în vedere funcția concurenței în viața economică.

În același timp însă, aceste lucruri se află în conexiune și cu transformările istorice. Este pe deplin astfel încât putem spune că aproximativ până în prima treime a secolului XIX, dacă examinăm economia mondială ce lua naștere treptat ca un întreg – înainte de

război era în mare măsură un întreg –, putem spune că până atunci rolul cel mai proeminent în viața economică îl jucaseră procesele economice ale comerțului și industriei.

Perioada de înflorire, aş spune, epoca clasică a capitalului împrumutat a început de fapt abia în secolul XIX, și anume de fapt abia către a doua treime a secolului XIX. Iar cu aceasta se poate consemna în evoluția istorică apariția acelor instituții care servesc în special împrumutării, apariția sistemului bancar. Astfel că epoca clasică a capitalului de împrumut și cu aceasta a dezvoltării sistemului bancar se situează în ultimele două treimi ale secolului XIX și în primele decenii ale secolului XX. Odată cu dezvoltarea sistemului bancar s-a dezvoltat din ce în ce mai mult împrumutarea ca cea care, aş spune, acum intră ca un prim factor în procesul economic. Însă cu aceasta s-a arătat în același timp ceva cu totul deosebit, exact la împrumutare, anume faptul că acum prin împrumutarea în stil mare odată cu răspândirea sistemului bancar, oamenilor le-a fost propriu-zis retrasă dominația asupra circulației monetare, că treptat procesul circulației banilor a devenit un proces – nu găsesc nicio altă expresie – care se desfășoară impersonal; astfel că – ceea ce am menționat deja în prima conferință – practic s-a apropiat timpul în care banii fac ei înșiși economie, iar omul se află ba deasupra, ba dedesubt, după cum este atras în acest întreg curent al economiei financiare. El va fi atras, va să zică, mult mai mult decât crede el; căci circulația monetară s-a obiectivizat exact în cursul ultimelor decenii ale secolului XIX, a devenit impersonală. Cu aceasta ajung – și pentru că în știința economică este important să se judece imparțial întreaga viață, trebuie date perspective asupra întregii vieți – cu aceasta ajung la un fenomen specific secolului XIX, mai ales sfârșitului secolului, la un fenomen care se prezintă la început psihologic, dar care apoi joacă un important rol economic. Și anume, acele fenomene ale vieții care sunt inaugurate din forțe care sunt pe deplin forțe reale în contextul vieții, aceste fenomene ale vieții continuă să se rostogolească apoi ca printr-un fel de inerție, se rostogolesc mai departe ca o bilă căreia i-am dat

un impuls. Rostogolirea mai departe are loc apoi chiar fără ca impulsurile inițiale să mai fie active în interior. Astfel, am avut pe de-a-ntregul impulsuri economice în sistemul de creditare deja până în prima treime a secolului XIX. Atunci, prin sistemul bancar, aceste impulsuri economice încep să devină impulsuri pur financiare. Cu aceasta întregul nu numai că devine impersonal, ci chiar nenatural; totul este aspirat în curentul banilor care se mișcă singur. Economie financiară fără subiect natural și personal, spre aceasta a tins către sfârșitul secolului XIX ceea ce la origine era purtat pe de-a-ntregul de subiectul personal și natural.

Și este caracteristic că această economie fără subiect, această circulație monetară fără subiect a fost însoțită de un alt fenomen. Și anume: statele au început desigur să facă afaceri pornind de la impulsuri economice, de exemplu pornind de la impulsuri economice au încercat să colonizeze. Vom vedea mâine ce fel de influență are această colonizare asupra vieții economice; de asemenea și decolonizarea trebuie examinată odată cu aceasta. Putem de exemplu observa foarte bine într-un proces economic real ce semnificație are colonizarea pentru Anglia; în esență Anglia nu a trecut aproape niciodată dincolo de colonizare, deci să spunem dincolo de imperialismul cu substanță obiectivă. – Adică procurarea, obținerea de conținuturi economice reale prin imperializare. Când însă examinați de exemplu colonizarea germană – trebuie doar să luați o dată bilanțurile coloniale –, atunci veți vedea că la început colonizarea germană era împovărată cu totul de un bilanț negativ. Existau numai foarte mici localități cu bilanț pozitiv. Însă și la alte state s-a strecurat treptat cel puțin tendința pur și simplu să se extindă prin intermediul coloniilor. Acest fapt a fost apoi denumit de anumiți oameni precum *Hilferding* [15] în cartea sa „Finanzkapital”, care a apărut în 1910 la Viena, „imperialism fără obiect”.

Așadar putem vorbi de aceste două fenomene ca fiind fenomene extraordinar de instructive din epoca modernă: pe de o parte despre circulația monetară fără subiect atât în privința naturală cât și perso-

nală, iar pe de cealaltă parte despre imperialismul fără obiect în marea economie. Acestea sunt două fenomene pe deplin prezente în epoca modernă, ca și cum primul l-ar fi condiționat pe al doilea în întregul context. Se poate spune: Este pur psihologic lucrul de la care se pornește; însă în desfășurarea ulterioară el devine economic; căci dacă coloniile sunt neproductive, atunci acest lucru trebuie plătit. Deci el intervine ulterior în viața economică.

Acum, acestea sunt lucrurile pe care le-am avut de discutat astăzi.

CONFERINȚA a X-a

Dornach, 2 august 1922

Este necesar ca astăzi să fie discutat aici ceva ce ieri a fost deja indicat unora dintre dumneavoastră. Este vorba despre raportul dintre munca din economie și ceea ce se află la bază atunci când natura este transformată prin prelucrare într-un obiect cu valoare economică. Apoi mai departe are loc faptul că munca organizată sau divizată este captată într-un anumit sens de capital, și capitalul apoi se emancipează și, s-ar putea spune, trece complet în spiritualitatea liberă. Astfel că dumneavoastră puteți deduce din aceasta faptul că în muncă nu avem ceva dintr-o valoare economică nemijlocită – acest lucru l-am explicat deja –, în schimb în muncă avem ceea ce pune în mișcare valoarea economică. Produsul natural ca atare intră în circulația economică prin faptul că este prelucrat. Și prelucrarea, care îi dă valoare, aceasta este de fapt motivul pentru care bunul economic se mișcă inițial, cel puțin într-o anumită zonă. Ulterior spiritul uman care acționează în capital este cel care continuă mișcarea. În primul rând avem de a face cu mișcarea; căci imediat ce intrăm în sfera capitalului avem de a face cu mișcarea care a luat naștere prin intermediul capitalului comercial, apoi prin capitalul împrumutat, iar apoi prin capitalul de producție propriu-zis: prin capitalul industrial.

Când vorbim acum de această mișcare, trebuie mai presus de toate să ne fie clar că acolo trebuie să fie ceva care introduce valorile în circulația economică. Iar pentru a ne descurca în această chestiune, astăzi trebuie să ne ocupăm de un aspect economic dificil, așa spune, care nu este ușor de înțeles dacă nu încercăm să căutăm tot mereu în experiența economică ceea ce poate fi spus despre aceasta și într-un fel să verificăm lucrurile.

Mai întâi să examinăm ceea ce poate fi numit profit economic. Problema profitului însă este una extraordinar de dificilă. Căci, să presupunem că are loc o cumpărare. A cumpără de la B. Acum, în

gândirea profană se folosește în mod obișnuit noțiunea câștigului doar în privința vânzătorului. Vânzătorul trebuie să câștige. Avem propriu-zis doar schimbul între ceea ce dă cumpărătorul și ceea ce dă vânzătorul. Însă, dacă chibzuiți la această problemă, nu veți putea în niciun fel admite că la o cumpărare sau de asemenea la un barter câștigă exclusiv vânzătorul; căci dacă ar câștiga numai vânzătorul în contextul economic, atunci cumpărătorul ar trebui desigur să fie mereu cel dezavantajat când ar avea loc un schimb. Cumpărătorul ar trebui mereu să fie cel dezavantajat. Veți admite însă din capul locului că nu acesta este cazul. Altfel ar însema că la fiecare cumpărare cumpărătorul este jupuit de bani; însă în mod clar, nu acesta este cazul. Căci noi știm desigur că acela care cumpără vrea să cumpere avantajos, nu dezavantajos. Neapărat. Deci și cumpărătorul poate cumpăra astfel încât să aibă și el un câștig. Avem așadar fenomenul remarcabil, că doi oameni fac schimb și fiecare din ei trebuie de fapt – cel puțin în cazul cumpărării și vânzării obișnuite – să câștige. În economia practică este cu mult mai important să se ia în considerare acest lucru decât se crede de obicei.

Să presupunem așadar că eu vând un lucru oarecare, primind bani în schimbul acestuia; astfel, trebuie să câștig prin aceea că dau marfa pe care o am, și primesc bani în schimbul ei. Trebuie să doresc mai mult banii decât marfa. Cumpărătorul trebuie să dorească mai mult marfa decât banii. Astfel că la schimbul reciproc are loc faptul că ceea ce a fost schimbat, atât ceea ce merge într-o parte, cât și ceea ce merge în partea cealaltă, devine mai valoros. Deci prin simplul schimb ceea ce este schimbat devine mai valoros, atât de o parte cât și de cealaltă parte. Ei bine, cum este de fapt posibil acest lucru?

Acest lucru este posibil doar prin faptul că, atunci când vând ceva și primesc bani pentru aceasta, banii mie îmi oferă posibilitatea de a face mai mult cu ei decât cel care îmi dă banii; iar celălalt, care primește marfa trebuie să facă mai mult cu marfa decât pot eu face cu marfa. Avem așadar faptul că noi – fiecare, cumpărătorul și vânzătorul – trebuie să ne aflăm într-un alt context economic. Această

prețuire mai înaltă poate lua naștere numai prin ceea ce se află în spatele vânzării și cumpărării. Deci eu trebuie, când vând, să mă aflu într-un asemenea context economic, încât prin acest context economic banii să aibă la mine o valoare mai mare decât la celălalt, iar la el marfa să aibă o valoare mai mare decât la mine, prin contextul economic.

Din aceasta, pentru dumneavoastră rezultă deja că în economie nu poate fi relevant numai dacă se cumpără sau dacă se vinde în general, ci important este în ce context economic se află cumpărătorul și vânzătorul. Așadar, dacă privim problema cu exactitate, suntem conduși de la ceea ce se desfășoară nemijlocit într-un loc, din nou, așa cum am fost deja conduși adesea, la întregul context economic. Acest context economic ni se mai dezvăluie însă și cu o altă ocazie.

Aceasta se poate observa dacă se pornește mai întâi de la troc. În definitiv, tocmai o astfel de examinare, precum cea pe care tocmai v-am prezentat-o, poate să vă spună: De fapt, chiar și prin faptul că se introduc bani într-o economie, trocul nu este depășit complet; căci doar se face schimb între mărfuri și bani. Iar tocmai prin faptul că fiecare câștigă vom vedea că important este cu totul altceva decât faptul că unul are marfa, iar celălalt banii. Cel mai important este ce poate face fiecare cu ceea ce primește, prin contextul său economic.

Însă, pentru a înțelege această problemă mai exact, să ne îndreptăm atenția în urmă, spre cel mai primitiv troc. Acesta ne va lumina atunci ceea ce se află într-un context economic complicat. Presupuneți că eu cumpăr mazăre. Ei bine, dacă cumpăr mazăre, cu această mazăre pot apoi face tot felul de lucruri. Pot să o mănânc. Să presupunem așadar că dacă fac troc iau mazăre în schimbul a ceva ce am fabricat, ceva ce este așadar o marfă. Deci dau ceva în schimbul mazării. Eu pot să o mănânc; dar pot și să iau la schimb chiar foarte, foarte multă mazăre, atât de multă mazăre încât apoi nu o voi putea mânca, chiar având o familie numeroasă nu o voi putea mânca. Acum mă adresez cuiva care poate folosi această mazăre și îmi dă în schimbul ei ceva ce îmi poate folosi. Îi dau mazăre pentru acel lucru

pe care îl pot folosi. Mazărea a rămas substanțial același lucru; din punct de vedere economic ea nu a rămas însă deloc același lucru. Din punct de vedere economic ea s-a schimbat prin faptul că nu am consumat eu însumi această mazăre, ci am pus-o mai departe în circulație, și la mine doar am creat trecerea în cadrul procesului economic. Ce a devenit oare această mazăre la mine, din punct de vedere economic, printr-un astfel de proces? Vedeți dumneavoastră, este nevoie, să zicem, doar de anumite premise, și în afară de acestea de stabilirea prin lege că totul trebuie dat la schimb contra mazăre – ar trebui atunci să fie produsă destulă mazăre și ar trebui să existe dispoziția legală că totul poate fi dat în schimbul mazării –, atunci mazărea ar fi banii. Așadar, în procesul economic mazărea a devenit bani, în adevăratul sens al cuvântului mazărea a devenit ban. Așadar, ceva nu devine bani prin faptul că, să zicem, este altceva decât celelalte lucruri care sunt în procesul economic, ci prin faptul că într-un anumit loc din cadrul procesului economic suferă o transformare din marfă în bani. Și prin această transformare au trecut toți banii. Toți banii s-au transformat la un moment dat din marfă în bani.

Și din aceasta putem vedea din nou că ajungem cu procesul economic la om, că așadar nu putem deloc altfel decât să-l plasăm pe om în procesul economic. Acum, desigur chiar și fără acest lucru omul este deja plasat în procesul economic drept consumator. Prin aceasta el se află deja acolo de la bun început. Iar atunci când este activ din punct de vedere economic în ceva ce nu se află în domeniul consumului, atunci el se plasează într-un cu totul alt raport prin contextul său economic decât o face în calitate de pur consumator. Aceste lucruri trebuie toate luate în considerare dacă se dorește să se ajungă la o judecată economică. Iar judecățile economice trebuie să fie formate în ceea ce eu numesc asociații. Trebuie așadar ca în asociații să fie neapărat oameni care pornind de la practică își formează judecățile conform acestor principii.

Este vorba acum de faptul că, dacă avem natură prelucrată sau muncă divizată în procesul economic, noi trebuie să cercetăm ce

anume pune în mișcare aceste elemente economice, ce le pune în circulație. S-a pus în discuție ieri într-un alt loc [*A doua discuție de seminar*] că în gândirea economică ar trebui tratată munca, care este activă în procesul economic, tot așa cum de exemplu fizicianul tratează munca în gândirea sa asupra fizicii. Atunci trebuie spus: Da, fizicianul tratează în gândirea sa munca stabilind o formulă în care sunt cuprinse masa și viteza. – Nu-i așa?, masa noi o determinăm cu ajutorul cântarului. Avem așadar o posibilitate de a determina masa cu ajutorul cântarului. Dacă nu am putea determina masa cu ajutorul cântarului, atunci nu am avea nimic care înaintează acolo, în procesul fizic de muncă. Pentru noi trebuie să se nască întrebarea: Există acum ceva asemănător și în procesul economic, astfel încât munca să dea valoare lucrurilor și de asemenea mai târziu intervenția spirituală să dea din nou valoare lucrurilor? Este în procesul economic ceva ce poate fi comparat oarecum cu greutatea pe care o are un obiect, dacă vrem să vorbim în privința lui de munca în sensul fizicii? Acum, dacă desenez schematic progresul proceselor economice individuale, aceasta îmi arată că acolo trebuie să fie ceva care pune în mișcare întregul ansamblu, care oarecum presează elementele economice de aici (desenul 6), înspre aici.

Iar chestiunea ar fi încă și mai definită dacă nu doar s-ar presa de aici încoace, ci dacă separat de aceasta, din partea opusă ar avea loc o aspirare, deci dacă întregul ar fi mânat mai departe printr-o forță existentă în procesul economic. Atunci, în acest proces economic ar trebui să existe ceva ce mână mai departe.

Desenul 6

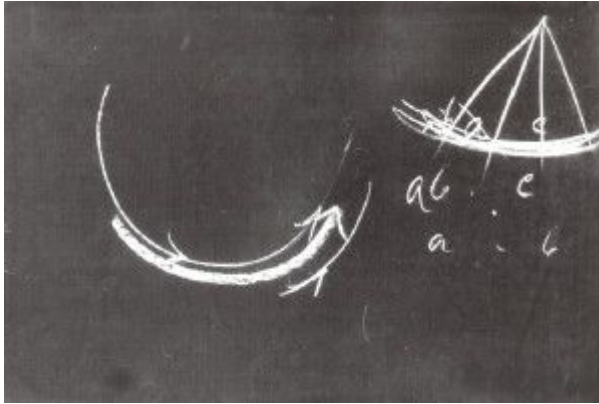

Tabla 8

Ei bine, ce este acest lucru, care conduce mai departe? Tocmai v-am arătat mai devreme că în permanență iau naștere anumite forțe, atât la cumpărător cât și la vânzător; la fiecare din ei care are ceva de a face cu celălalt în procesul economic, deloc în sens moral, ci în sens pur economic, apare avantaj și câștig. Astfel că nu există niciun loc în procesul economic, unde să nu trebuiască să se vorbească despre avantaj și câștig. Și acest câștig nu este ceva pur abstract; de acest câștig este atașată dorința economică nemijlocită a omului, și ea trebuie să fie atașată de el. Indiferent dacă respectivul este cumpărător sau vânzător, dorința sa economică atârână de acest profit, de acest avantaj. Iar această atârănare de acest avantaj este ceea ce generează de fapt întregul proces economic, ceea ce este forța din el. Este ceea ce înseamnă masa în procesul de muncă în sensul fizicii.

Gândiți-vă că prin aceasta s-a scos de fapt în evidență ceva extraordinar de important în procesul economic, am spune ceva care are o mare greutate. Nu-i așa?, greutatea se evidențiază cel mai mult la produsele pur materiale, la produsele pe care le dorește stomacul. Prin urmare stomacul explică faptul că, cel puțin pentru cumpărător, să zicem, fructele sunt mai avantajoase decât banii, în momentul în care are loc schimbul. Avem așadar pe deplin în omul însuși acest motor, care pune lucrurile în mișcare acolo. Însă noi avem acest motor și pentru altele decât cele care reprezintă doar bunuri materiale. Gândiți-vă doar că această stare de spirit de a avea un avantaj, un

câștig, este prezentă și atunci când vând, când primesc bani: eu știu acum că prin capacitățile mele pot face mai mult cu acești bani decât cu mărfurile pe care le am. Aici deja intervin cu capacitățile mele de spirituale.

Dacă transpuneți acum aceasta asupra întregii sume a capitalului împrumutat dintr-un organism economic, atunci veți putea vedea foarte repede că aceia care vor să întreprindă sau să realizeze ceva și care pentru aceasta au nevoie de capital împrumutat, chiar în nevoia de capital împrumutat au exact același forță motrice care se află și în urmărirea profitului. Doar că, dacă consider profitul ca pe o forță de împingere, capitalul împrumutat acționează de fapt ca și cum ar aspira; el acționează aspirând, însă tot în aceeași direcție în care presează și câștigurile. Astfel că, în câștiguri și în capitalul împrumutat avem pe deplin forțele care presează și aspiră în procesul economic.

Dobândim prin aceasta o viziune clară a faptului că, în măsura în care procesul economic constă de fapt exclusiv în mișcare, și prin mișcare în procesul economic trebuie generat de fapt tot ceea ce poate fi generat prin el, că peste tot în acest proces economic trebuie să introducem omul, să integrăm omul.

Firește, pentru economia obiectivă aceasta poate fi cam incomod, pentru că omul este un fel de mărime incommensurabilă, pentru că el este schimbător, pentru că trebuie ținut cont de el în diferite moduri; însă așa stau lucrurile și trebuie ținut cont de el în diferite feluri.

Acum însă am văzut că la creditare are loc un fel de efect de aspirare în cadrul procesului economic. Dumneavoastră știți desigur că au existat timpuri în care a lua dobândă pentru împrumut era considerat ca fiind imoral. Iar moral era considerat doar a oferi împrumut fără dobândă. În cazul acesta nu era niciun avantaj în a da cu împrumut. Într-adevăr: la origine, împrumutul nu a pornit de fapt de la avantajul, beneficiul pe care îl are cineva dând cu împrumut, de la dobândă; ci împrumutul a pornit, în condițiile mai primitive decât sunt cele de astăzi, de la premisa că, atunci când eu împrumut cuiva

ceva și el poate face astfel ceva ce eu nu pot face – să zicem doar: el este la ananghie și poate remedia situația dacă eu sunt în stare să-i împrumut ceva –, el nu-mi plătește o dobândă mare ci că, dacă pe de altă parte eu am nevoie de ceva, el mă va ajuta la rândul său. Oriunde vă uitați înapoi în istorie veți vedea că premisa împrumutului este aceea că celălalt mă împrumută și el la rândul său, atunci când este necesar.

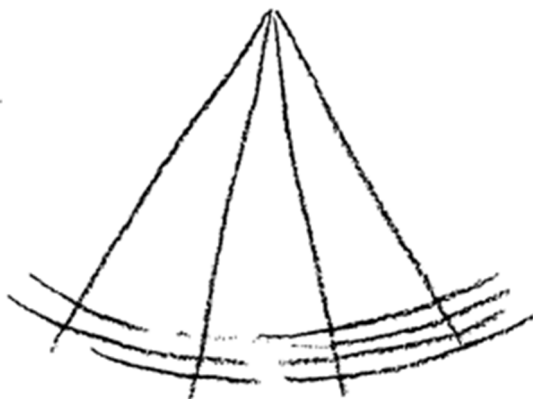
Aceasta se aplică chiar și în cazul raporturilor sociale mai complexe. Aveți aceasta de exemplu atunci când, să zicem, cineva face un împrumut la o instituție de creditare, și are nevoie pentru aceasta de doi garanți, care vin acolo trebuind să garanteze pentru el. – Instituțiile de creditare au avut mereu experiența specifică a faptului că reciprocitatea joacă un rol extraordinar de însemnat chiar și pentru acest serviciu. Căci, atunci când A vine la o instituție de creditare și îi aduce cu el și pe B și pe C, care sunt garanți, care își înregistrează așadar numele ca garanți, atunci instituțiile de creditare se bazează mereu pe faptul că ulterior va veni B împreună cu A și cu C, iar dacă B a plătit, va veni apoi C, aducându-i cu el pe A și C ca garanți. Și pentru anumiți oameni acest lucru este ceva de la sine înțeles. Astfel că economiștii susțin că o astfel de legitate se poate afirma cu aceeași îndreptățire ca ceva care se stabilește printr-o formulă matematică. Firește, aceste lucruri trebuie tratate cu circumspecție, trebuie înțelese păstrând mereu o rezervă. Însă și faptul că se poate ține cont de aceasta face parte de fapt din mobilitatea procesului economic.

Astfel că se poate spune: La origine răsplata pentru împrumut era pur și simplu premisa că cel împrumutat ne va împrumuta și el la rândul său, sau atunci când nu ne împrumută și el, cel puțin să ne ajute la împrumut nostru, dacă noi l-am ajutat la împrumutul lui. Când este vorba de împrumutare, tocmai reciprocitatea umană este cea care intră într-un mod eclatant în procesul economic.

Atunci, dacă lucrurile stau așa, ce este oare dobânda? Dobânda este – de altfel acest lucru a fost observat deja de către anumiți economiști –, dobânda este ceea ce eu primesc atunci când renunț la

reciprocitate, așadar când îi dau cuiva un împrumut, și stabilesc cu el că nu este necesar ca el să-mi împrumute vreodată ceva; atunci, dacă eu renunț deci la această reciprocitate, el îmi plătește în schimb dobânda. Dobânda este într-adevăr achitarea a ceva ce are loc între om și om, este răsplata pentru ceea ce se petrece în procesul economic ca reciprocitate umană.

Acum vedem apărând aici ceva ce trebuie doar să integrăm în modul potrivit în întregul proces economic. Trebuie firește să avem mereu în vedere că în prezent are sens numai examinarea unor astfel de procese economice, care stau pe deplin sub semnul diviziunii muncii; căci cu astfel de procese avem de a face în esență. Când munca este divizată, atunci se întâmplă faptul că oamenii depind într-o mult mai mare măsură de reciprocitate decât atunci când fiecare nu numai că își cultivă varza pentru sine, ci își și fabrică propriile cizme și pălării. Odată cu diviziunea muncii vine și dependența de reciprocitate. Și vedem astfel în diviziunea muncii un proces care se desfășoară de fapt așa încât curenții individuali se desprind unul de altul.

Desenul 7 (Tabla 8)

Însă, în întregul proces economic vedem pe de altă parte manifestându-se faptul că toți acești curenți vor să se unească, numai că în

alt fel, prin schimbul corespunzător, care se petrece va să zică, în complicatul proces economic, cu ajutorul banilor. Într-o anumită etapă diviziunea muncii face așadar necesară reciprocitatea, adică același lucru în relațiile umane ca ceea ce găsim de exemplu în cazul împrumutării. Acolo unde se fac multe împrumuturi, acolo avem înăuntru acest principiu al reciprocității, care poate însă fi înlocuit acum prin dobândă. Atunci, în dobândă avem reciprocitatea realizată, îndeplinită. Numai că noi am transformat-o în forma abstractă a banilor. Însă forțele reciprocității sunt exact dobânda, sunt metamorfozate, au devenit altceva. Ceea ce vedem aici foarte clar în plata dobânzii, acest lucru se petrece pretutindeni în procesul economic.

De aici vine marea dificultate care există la formarea reprezentărilor economice; căci nu vă puteți forma reprezentări economice în niciun alt fel decât concepând ceva în imagini, plastic. Noțiunile nu vă permit deloc să cuprindeți procesul economic, trebuie să-l cuprindeți în imagini. Acesta fapt este perceput de către întreaga știință în ziua de azi ca fiind extraordinar de incomod, dacă undeva se cere ca ceva să treacă de la pura abstracțiune a noțiunilor la caracterul imagistic. Ce toate acestea, nu vom putea întemeia niciodată o știință a economiei adevărată fără să trecem la reprezentări plastice, fără să ajungem așadar în situația de a ne reprezenta în mod plastic procesele economice în detaliu, și să ni le reprezentăm astfel încât să avem în imaginea însăși ceva dinamic și să știm cum acționează un asemenea proces economic detaliat, atunci când este constituit într-o formă sau alta.

Veți înțelege corect ceea ce este luat în discuție aici, atunci când veți ajunge să vă spuneți că, da, la urma urmelor în procesul economic – chiar dacă în stadii mai primitive –, se află oameni care de fapt nu pot gândi în sensul în care ați învățat, sau cel puțin se pune problema să învățați pe parcursul studiilor dumneavoastră. Acești oameni pot fi câteodată economiști excelenți, pot simți câteodată în mod admirabil dacă un lucru mai poate fi cumpărat sau nu poate fi cumpărat, dacă există sau nu un avantaj, atunci când cumpăr un lucru oarecare.

Astfel, se poate întâmpla ca un fermier, care n-are nici cea mai vagă idee în ceea ce privește noțiunile economice, dar care atunci când a atins o anumită vârstă, și doar a privit situația pieții din apropierea sa, să știe foarte precis – desigur, el se poate și înșela, însă te poți înșela și atunci când te folosești de logica economică, se pune problema doar ca erorile să nu fie predominante, – să știe cert, fără să se bazeze pe noțiuni, ce semnifică imaginea dacă el dă o anumită sumă de bani pe un cal sau pe un plug. Aceasta imagine care i se formează – o anumită sumă de bani și un plug –, aceasta generează nemijlocit în el simțământul: el poate da cutare sumă de bani sau nu o mai poate da. El își dă seama de aceasta în mod nemijlocit din experiența pe care o are prin intermediul simțirii. Firește, chiar și în cel mai complicat proces economic, această experiență prin intermediul simțirii nu trebuie eliminată. Ea este însă reprezentare plastică, gândire în imagini.

Reprezentarea abstractă ar fi rodnică dacă am putea spune: Ceva este marfă, ceva este bani, iar noi facem schimb de marfă contra bani și de bani contra marfă. – Dacă am putea spune acesta, lucrurile ar fi simple; însă tocmai v-am arătat mai devreme: chiar mazărea ar putea fi folosită ca bani. Nu este deloc adevărat că ne alegem cu ceva, că înțelegem procesul economic dacă introducem noțiuni în el. Ne alegem cu ceva abia atunci când introducem viziuni în el. Dacă avem de exemplu viziunea: aici mazărea migrează de pe tarabele din piață numai în gurile oamenilor, atunci avem o anumită imagine. Dacă avem cealaltă viziune: aici mazărea este folosită ca bani, atunci avem o altă imagine.

Și în vederea unor astfel de imagini – imagini din ceea ce este observabil nemijlocit – trebuie lucrat, chiar și în economie. Aceasta înseamnă cu alte cuvinte: Dacă vrem să facem economie în mod corect, trebuie să consimțim să intrăm cu mintea în mod plastic în evenimentele legate de producție, comerț și consum. Noi trebuie să intrăm cu mintea pe deplin în procesul real, și atunci dobândim reprezentări aproximative – numai reprezentări aproximative, dar

totuși astfel de reprezentări aproximative, care ne sunt de un folos dacă trebuie să acționăm noi înșine în viața economică, și care ne sunt de folos mai ales dacă acele lucruri pe care nu știm să le simțim noi înșine, din care nu ne-am făcut noi înșine imagini care țin de simțire, dacă acele lucruri ne sunt corectate prin ceilalți, care sunt uniți cu noi în asociații. Nu există nicio altă posibilitate, decât ca judecata economică să nu o construim pe teorie, ci să o construim pe asociațiile vii, unde judecățile simțitoare ale oamenilor sunt eficiente în mod real, unde, pornind de la asociații se poate fixa, din experiențele nemijlocite, care poate fi valoarea unui produs.

Chiar dacă sună ciudat, nu poți spune: Se poate determina în mod teoretic în ce poate consta valoarea unui produs – ci spui: Un produs intră prin operațiunile economice în procesul economic și cât valorează el într-un anumit loc trebuie să evalueze asociația.

Pe ce se bazează oare faptul că se pot forma astfel de judecăți, care, dacă iau naștere în mod corect în procesul economic ajung la ceea ce este potrivit, pe ce se bazează oare acest fapt? Acel lucru pe care se bazează îl puteți înțelege cel mai bine printr-o analogie cu un organism uman sau animal. Acest organism uman sau animal prelucurează hrana pe care o ingerează. Dacă este să aduc în atenția dumneavoastră ca exemplu ceva ce este științific în acest domeniu, atunci aș spune: Omul asimilează hrana, o îmbibă cu ptialină, pepsină, conducând-o prin stomacul său, conducând-o prin intestinele sale. Ceea ce este necesar aici, indiferent dacă alimentele sunt carne sau plante, ceea ce este mânat înăuntru, trebuie mai întâi omorât, paralizat. Viața trebuie eliminată din ceea ce avem în intestinele noastre. Atunci, ceea ce avem în intestine este absorbit prin ganglionii limfatici și vitalizat din nou în noi înșine, astfel că ceea ce apoi de la ganglionii limfatici prin vasele limfatice intră în sânge, sunt produsele naturale animale sau vegetale, omorâte și revitalizate. Dacă ați vrea să determinați doar teoretic cât trebuie să preia un ganglion limfatic pentru revitalizare, nu ați putea să o faceți; căci la un om un ganglion limfatic trebuie să absoarbă mai mult, la alt om

mai puțin. Însă nu numai aceasta, ci la același om un ganglion limfatic dintr-un anumit loc trebuie să absoarbă mai mult, un alt ganglion, situat în alt loc trebuie să absoarbă mai puțin. Digestia este un proces extraordinar de complicat. Nicio știință umană nu ar putea ține pasul cu această înțelepciune a ganglionilor limfatici, care își împart munca așa de bine. Aici avem de a face nu cu judecăți formale, ci cu judecăți care funcționează în mod real. Realmente între intestinalele noastre și vasele noastre sanguine se desfășoară o sumă atât de mare de rațiune, încât nu veți găsi în știința umană încă multă vreme ceva ce poate fi comparat cu aceasta.

Numai astfel este posibil, dacă se manifestă în acest mod rațiunea autoactivă în procesul economic, ca el să aibă o constituție sănătoasă. Aceasta nu se poate întâmpla însă altfel decât ca oamenii să fie uniți, oamenii care dețin atunci într-adevăr în imagini, bucată cu bucată, procesul economic, și prin faptul că sunt uniți în asociații, se completează reciproc, se corectează reciproc, astfel încât să se poată desfășura circulația așa cum trebuie în cadrul procesului economic.

Firește, este vorba acum de faptul că pentru o asemenea chestiune este nevoie de atitudinea corespunzătoare, însă atitudinea singură nu este suficientă. Puteți înființa să zicem asociații care au pricepere economică foarte puternică; dacă în aceste asociații nu este un anume lucru, atunci nici priceperea nu va ajuta prea mult. În aceste asocieri trebuie să fie ceea ce chiar vom avea în ele, dacă astfel de asociații vor fi recunoscute ca fiind necesare; în aceste asociații va trebui să existe simț al comunității, simț pentru binele public, simț adevărat pentru întregul mers al întregului proces economic. Căci omul individual, care consumă nemijlocit ceea ce cumpără, nu poate decât să-și satisfacă simțul său egoist. De fapt lui i-ar merge foarte rău dacă nu și-ar satisface egoismul. Lui îi este desigur imposibil, aflându-se ca om individual în economie, să spună, atunci când cineva îi oferă o haină, să zicem pentru patruzeci de franci: Nu mi se pare potrivit, îți dau șaizeci de franci. – Acest lucru nu se poate. Este un lucru în privința căruia omul individual nu poate face nimic în procesul economic.

Dimpotrivă, în momentul în care se introduce caracterul asociativ în procesul economic, în acest moment interesul personal nemijlocit nu va mai fi prezent, ci va fi activă privirea de ansamblu asupra procesului economic; interesul celuilalt va fi și el inclus în judecata economică. Și fără aceasta nu poate lua naștere o judecată economică, astfel că suntem împinși în sus, din operațiunile economice în reciprocitatea dintre om și om, și în ceea ce se dezvoltă apoi mai departe din reciprocitatea dintre oameni: aceasta este simțul comun obiectiv ce acționează în asocieri – simț comun ce rezultă nu din predică moralizatoare, ci din recunoașterea necesităților procesului economic.

Aceasta este ceea ce aș dori să se remarce la astfel de dezbateri, cum sunt ele expuse de exemplu în *Punctele centrale ale problemei sociale*. În prezent nu lipsesc oameni care umblă de colo colo și spun: Economia noastră națională va fi bună, teribil de bună atunci când voi oamenii o să deveniți buni. Voi oamenii trebuie să deveniți buni! – Reprezentați-vă un moment oameni ca Foerster și alții de același gen [16], care umblă peste tot și predică faptul că, dacă oamenii doar vor deveni altruști, dacă vor îndeplini imperativul categoric al altruismului, atunci economia va fi deveni bună! Însă astfel de judecăți nu au de fapt mai multă valoare decât are faptul: Dacă soacra mea ar avea patru roți și în față o oiște, atunci ar fi un tramcar, – căci practic premisa nu se află într-o legătură mai bună cu consecința decât aici, numai că aici este exprimată ceva mai radical.

Ceea ce stă la baza *Punctelor centrale ale problemei sociale* nu este această predică moralizatoare, care poate desigur juca rolul său important în alte domenii; ci, la bază stă faptul că trebuie arătat din chestiunea economică însăși cum altruismul trebuie să se afle în circulația elementelor economice. Aceste este cazul chiar și în exemple. Așadar, când cineva este în situația de a primi capital pe credit, putând prin aceasta să înființeze o întreprindere, o instituție cu care să producă, atunci el produce atâta vreme cât propriile sale capacități sunt implicate în această instituție. După aceea, printr-o

donatie care este făcută nu de la om la om, ci care se înfăptuiește în desfășurarea economică în modul cel mai rațional, ceea ce a funcționat acolo trece asupra celui care are capacitățile necesare pentru aceasta. Și este doar de reflectat cum, printr-o tripartiție a organismului social exact rațiunea poate intra în această donație. Aici economicul se învecinează cu ceea în general, în sensul cel mai cuprinzător, este social în om, ceea ce trebuie gândit pentru întregul organism social.

Și acest fapt îl puteți confrunța desigur și din partea opusă. V-am arătat că la simplul schimb, prin faptul că este vorba din ce în ce mai mult despre bani, sau prin faptul că schimbul este acceptat în general, economia intră în mod nemijlocit în domeniul juridicului. În momentul în care rațiunea trebuie să intre în economie este vorba de faptul de a putea lăsa să curgă din nou în economia națională ceea ce figurează în viața spirituală liberă. Pentru aceasta trebuie tocmai ca cele trei mădulare ale organismului social să se afle în relația corectă, ca ele să acționeze unul asupra altuia în modul corect. Acesta este propriu-zis înțelesul tripartiției; nu scindarea în cele trei membre! Scindarea este de fapt mereu prezentă; este vorba numai de a găsi modul în care cele trei membre pot fi aduse laolaltă, astfel ca ele să lucreze efectiv în organismul social cu o asemenea rațiune interioară, precum, să zicem, lucrează în organismul uman natural sistemul neurosenzorial, sistemul cardiopulmonar, și sistemul metabolic. Despre aceasta este vorba. Măine vom vorbi mai departe despre aceasta.

CONFERINȚA a XI-a

Dornach, 3 august 1922

Poate că știți că după părerea unui număr de economiști era imposibil ca războiul mondial să dureze atât de mult pe cât a durat; căci acești economiști au explicat, din cunoașterea raporturilor economice pe care o aveau ei, că viața economică așa cum este ea, nu permite ca un război atât de extins precum acest război mondial, să dureze mai mult de câteva luni. Realitatea, după cum bine știți, a contrazis foarte clar acest lucru, iar dacă în prezent s-ar reflecta într-un mod corespunzător, atunci dintr-un astfel de fapt ar trebui să se deducă necesitatea de a revizui teoria economică, exact pentru acest motiv. Însă dacă vă veți da azi osteneala de analiza motivele pe care cel puțin anumiți economiști le-au avut la baza acestei afirmații a lor, nu veți putea să ajungeți peste tot, să zicem, la afirmația că toți aceștia au fost proști. Pentru că ei nu au fost deloc proști. Ci veți vedea că motivele lor de fapt nu erau deloc rele, și că forța de convingere care a rezultat din aceste motive nu era deloc una rea. Cu toate acestea, realitatea a contrazis afirmația. Rezultatul realității a fost că s-a putut duce un război mai lung decât era posibil din pronosticurile economice. Așadar, în mod vădit, teoria economică nu a cuprins realitatea, ci această realitate a fost alta decât a crezut teoria economică.

O astfel de chestiune poate fi înțeleasă numai dacă este clar care este evoluția vieții economice pe pământ în general. Căci această evoluție a vieții economice constă de fapt continuu din diferitele ei stadii succesive, care de asemenea sunt încă prezente continuu și unele lângă altele. Tot astfel cum se poate spune: Formele organice inferioare din prezent au o anumită asemănare cu primele ființe din evoluția pământului, ele existând însă și astăzi – chiar dacă într-o formă puțin diferită, însă ele sunt asemănătoarea și există alături de cele complet dezvoltate –, tot astfel și fenomenele stadiilor economice mai primitive există în viața economică din prezent alături de cele care

au ajuns la o treaptă superioară. – Numai că aici mai intervine ceva specific. În timp ce în regnul animal, să zicem, formele mai primitive pot trăi chiar și spațial alături de cele mai evolute, în economie procesele mai primitive intervin încontinuu în cele mai evolute. Acest fapt îl putem compara cel mult cu cazurile unde, să zicem, bacteriile intervin în organisme mai desăvârșite. Însă în economia națională este infinit mai complicat; cu toate acestea putem, așa spune, să ținem sub ochi o anumită structură de bază a lor, și pornind de la ea să obținem în schimb contribuții importante la ceea ce vrem să încununeze întreaga noastră expunere așa cum am spus de mai multe ori.

Economia națională în formele ei primitive trebuie desigur să ne-o reprezentăm ca economie privată rurală de o anumită mărime. Această mărime este relativă; însă trebuie să ne fie clar următorul fapt: Dacă această economie agricolă privată este una închisă, atunci ea conține în sine și celelalte membre ale organismului social, atunci ea are propria sa administrație, eventual propria apărare, propria armată, propria poliție, și atunci ea are propria sa viață spirituală. O astfel de economie privată, care crescuse aproape gigantic, dar care păstrase totuși în esență caracterul unei economii agricole private, a fost cea a regatului merovingian [17]. Regatul merovingian este un regat numai dacă considerăm această noțiune într-un mod foarte exterior, însă în mod cert acesta nu a fost un stat. A fost de fapt o mare moșie, care cuprindea o suprafață foarte mare. Și întreaga structură socială a regatului merovingian nu era nimic altceva decât că economicul stătea oarecum la bază, că și-a construit un aparat administrativ conform legilor de atunci, pe care a trebuit să le și implementeze, și că exact atunci s-a instaurat o viață spirituală extraordinar de liberă în raport cu condițiile de atunci. Căci marea lipsă de libertate a vieții spirituale am văzut-o conturându-se în civilizația mai nouă abia sub influența liberalismului. Abia când a venit acest liberalism, viața spirituală a devenit de fapt din ce în ce mai neliberă, iar punctul culminant al lipsei de libertate, viața

spirituală vi-l va arăta în îndeplinirea tuturor fericirilor statale, în Uniunea Republicilor Sovietice din Rusia. Acolo pot fi vândute numai cărțile care sunt aprobate de guvernul sovietic. Cel puțin Papa doar interzice cărți; guvernul Uniunii Sovietice din Rusia nu reglementează însă numai interdicțiile, ci acestea se reglementează de la sine, deoarece nu pot apărea deloc alte cărți decât cele care sunt permise.

Dacă urmărim mai departe evoluția istorică, vom vedea cum în decursul evoluției economia privată se transformă treptat în economie națională, care apoi, la un anumit moment de la începutul istoriei moderne devine economie de stat. Aceasta se întâmplă în mod foarte caracteristic, economia privată, inițiativa economiei private transformându-se treptat în organele de administrație, în timp ce ceea ce ține de administrarea finanțelor crește devenind economie. Vedem astfel cum ceea ce este de natură economică se transformă în viața a statului, cum viața spirituală este absorbită de viața statală, și vedem apoi luând naștere noul organism economic și spiritual al statului, care a devenit tot mai puternic și mai puternic ca organism al statului, și în privința căruia ne este clar că el trebuie să sufere din nou o anumită divizare, dacă este ca viața economică să meargă mai departe.

Acum însă, din toate acestea ne interesează aici nu această tripartiție, ci îmbinarea economiilor private, așa cum s-a petrecut în cele mai multe cazuri această îmbinare într-un complex mai mare, astfel încât practic din economia privată a rezultat așa ceva ca o economie într-un complex mai larg: economie națională, deci acel lucru care creează o nouă structură socială, dar care cuprinde în continuare economia privată, care așadar încă include ceea ce este mai primitiv. Ce ia naștere aici în sens economic propriu-zis? Aici ia naștere schimbul între economiile private separate, schimb care este reglementat în cele mai diverse moduri. Însă această reglementare plutește ca un nor deasupra întregului. Dar este astfel că schimbul, cu alte cuvinte comerțul dintre economiile private este ceea ce intră în esență în economia națională prin această contopire a economiilor.

Acum, acest fapt are următoarea consecință. Așa cum am văzut ieri, la schimbul economic fiecare are un avantaj, sau cel puțin îl poate avea. Prin urmare consecința este că economiile individuale, care se realizează pentru a face schimb între ele, ceea ce este firește lucrul esențial din punct de vedere economic, au un avantaj. Vedem așadar că economiile individuale au un avantaj prin această împreunare, pur și simplu pentru că pot face schimb între ele. Și se poate calcula totul sub formă de bilanț, cât de mult câștigă una din economiile private prin relația cu celelalte economii private cu care este unită într-o asociație economică. Fiecare dintre acestea câștigă ceva, care are pe de altă parte o importanță în sens economic.

Atunci când teoria economică modernă a fost fondată în cele mai diverse moduri, în economie se ajunsese în esență atât de departe încât organismele economice naționale se formaseră ieșind din cele ale economiei private. Și dacă vrem să înțelegem de exemplu concepțiile economice ale lui *Ricardo* [18], ale lui *Adam Smith*, atunci gândurile pe care acești oameni și le-au format asupra economiei naționale trebuie înțelese pornind de la faptul că viziunea lor a constat în această interacțiune a economiilor private. La Adam Smith puteți vedea peste tot cum el în mod frecvent gândește pornind de la economiile private și trăgând apoi concluziile. Iar cealaltă imagine era împreunarea într-o economie națională. Însă despre această asociere ei au gândit astfel că le-a rămas o bună parte din gândirea economiei private, și astfel ei și-au format în general păreri care tratează economia națională în mod similar economiei private, considerând că rodnicia economiei naționale constă în faptul că tot așa, o economie națională face schimb cu cealaltă economie națională, intră în interacțiune și prin aceasta câștigă un avantaj, un profit. Sistemul mercantil de exemplu, a constat în faptul că a fost construit din beneficiile care au rezultat din aceste schimburi. [19]

Acum însă, la unirea economiilor private individuale într-o economie națională mare va rezulta ceva ca un fel de conducere, pe care ar avea-o pur și simplu cea mai puternică economie privată care

s-a încorporat într-un astfel de complex. Acest fapt, care ar fi intervenit fără îndoială la trecerea la economia națională, a fost mascat, ascuns, nu s-a manifestat pe deplin din cauză că statul a preluat această conducere. Altfel doar una, și anume cea mai puternică dintre economiile private, ar fi devenit cea conducătoare. Așa că, așa spune, ceea ce aveau economiile private s-a scurs treptat în economia de stat.

Dar atunci când, în decursul epocii moderne, schimbul, interacțiunea dintre economiile naționale, adică comerțul mondial a devenit din ce în ce mai amplu, s-a dovedit într-adevăr că a apărut această conducere. Și această conducere a apărut, ca ceva de la sine înțeles, prin faptul că în progresul economic, Anglia cu economia ei a devenit economia dominantă în timpurile mai recente. Și dacă v-am atras deja atenția dintr-un alt punct de vedere asupra faptului că Anglia a avut o dezvoltare continuă de la comerț la industrie, trebuie spus pe de cealaltă parte și că Anglia, pe parcursul dobândirii coloniilor sale, devenise țara care dădea tonul în privința stabilirii etalonului monetar. Coloniile Angliei, așa cum a fost și cazul economiilor private, s-au alăturat într-un complex economic mai cuprinzător. Prin aceasta au luat naștere mai întâi avantajele interne, care iau naștere întotdeauna în cazul schimbului comercial. Însă a intervenit și acea puternică conducere economică, căreia i-a fost apoi posibil prin aceasta să-și exercite poziția dominantă în viața economică mondială, în dezvoltarea comerțului mondial. Anglia a devenit țara dăătoare de ton în privința stabilirii etalonului monetar ca urmare a faptului că numai prin Anglia s-a impus etalonul aur în lume, acolo unde a fost el implementat, pentru că, așa cum se poate deduce foarte ușor, față de o țară bogată având etalonul aur, o altă țară, care nu are etalonul aur, este dezavantajată tocmai datorită acestui fapt. Astfel, putem spune: Sub influența comerțului mondial, Anglia a devenit prima putere economică.

Se poate de fapt spune: Atâta vreme cât acesta a fost cazul, concepțiile economice puteau fi gândite, poate cu o anumită modificare și

îmbunătățire, în continuarea liniară a ceea ce au dezvoltat *Hume* [20], Adam Smith, Ricardo, și de fapt în continuarea a ceea ce a dezvoltat apoi, numai că cu susul în jos, *Karl Marx*. Căci toate acestea le poți înțelege numai dacă din gândurile pe care acești oameni și le-au făcut, ai imaginile acelei vieți economice care a luat naștere sub influența dominantă a puterii economice engleze.

Acum, odată cu ultima treime a secolului trecut, comerțul mondial s-a transformat în economie mondială, iar aceasta este o tranziție extraordinară, această tranziție de la comerț mondial la economie mondială. Dacă dăm definiții, atunci firește că acestea nu sunt exacte, pentru că lucrurile trebuie să treacă treptat dintr-unul într-altul. Însă trebuie să spunem: La comerțul mondial, economia lumii constă în faptul că avem economii naționale individuale, care fac schimb unele cu celelalte. Iar acest trafic potențează schimbul, promovează schimbul și prin aceasta modifică în esență toate prețurile, întreaga structură a economiei naționale. Însă este așa numai pentru că: activitatea economică în toate celelalte privințe se desfășoară în cadrul teritoriului individual. Economia mondială există atunci când entitățile economice individuale nu doar fac schimb de produse între ele, ci atunci când și desfășoară împreună activități economice, de exemplu atunci când semifabricatele dintr-o țară sunt prelucrate mai departe în altă țară. Avem aici un exemplu radical de conlucrare în economie. Atât timp cât este vorba doar despre produse brute, va rămâne întotdeauna în ceea ce privește bilanțul, pur comerț. Aceasta nu poate încă fi numită conlucrare în activitatea economică. Când însă toți factorii vieții umane, în măsura în care sunt atinși, afectați de domeniul economic, așadar întreaga producție, întreaga circulație, întregul consum, sunt alimentați din toată lumea, nu numai producția sau consumul, ci totul este alimentat în mod întrepătruns din întreaga lume, atunci ia naștere economia mondială. Atunci însă, prin apariția economiei mondiale, anumite avantaje, care erau prezente înainte în economiile naționale, dispar.

Să privim încă o dată înapoi: când economiile private se unesc într-o economie națională, atunci este astfel că ele în întreg realizează un câștig, au avantaje fiecare în parte. Însă pe lângă aceasta ce anume mai îndeamnă la unire? Nu este desigur mereu înțelegerea care le împinge să realizeze această unire. Este astfel că unirea nu este determinată de fapt prin perspicacitate economică, pentru că de cele mai multe ori sentimentul de libertate este unul mult prea mare. Pentru întreprinzătorii privați nu este așa de important să adune beneficiile care apar. Din punct de vedere economic aceste beneficii sunt acolo; însă chestiunea este totuși mai complicată. Economii individuale au particularitatea oricărui organism, și anume în timp viața lor devine din ce în ce mai slabă. Aceasta este pur și simplu o lege generală a lumii, valabilă și pentru viața economică. O viață economică care nu are parte de îmbunătățiri decade. Iar asocierile au apărut în esență nu deoarece au vrut să unească economii private – aflate inițial la un anumit nivel –, în scopul unei fructificări și mai mari, ci deoarece au vrut să le ferească de decădere. Astfel că se poate spune: Avantajul unirii este prezent atunci când ele se unesc. – Desigur, aceasta decurge în mod diferit pentru fiecare unire în parte. Astfel că se poate spune: Ceea ce economii individuale pierd ca valoare intrinsecă este în orice caz compensat din plin, de obicei există un excedent prin unirea economiilor private pentru a forma economii naționale. – Ceea ce economii naționale pierd treptat din valorile lor intrinseci, este compensat din plin prin circulația mondială și prin trecerea la economia mondială. Dar odată ce economia mondială există, cu cine trebuie aceasta să facă schimb? Și am văzut realmente întreaga viață economică de pe pământ înglobându-se treptat în economia mondială. Posibilitatea de a mai obține avantaje prin uniri se termină aici.

Acei oameni care au spus că războiul mondial nu poate dura atât de mult pe cât a durat de fapt, aceștia au gândit din punctul de vedere al economiei naționale, nu din punctul de vedere al economiei mondiale; căci dacă economia mondială ar fi fost o economie

națională, atunci ar fi fost adevărat. Însă prin faptul că practic războiul mondial a avut de la început tendința de a se extinde din ce în ce mai mult, el a avut o viață mai lungă. Dacă în economia mondială se gândește în continuare din punctul de vedere al economiei naționale, atunci economia mondială trebuie să se prăbușească într-un anumit punct. Ea tot s-ar fi prăbușit dacă s-ar fi gândit mai departe din punctul de vedere al economiei naționale, chiar și dacă nu ar fi fost deja adusă în avans, prin tot soiul de forțe întunecate, această prăbușire.

Astfel acționează în viața economică anumite raporturi care pot fi văzute clar, dar desigur mai puțin pot fi cuprinse clar în cifre. Iar aceasta va însemna pentru dumneavoastră că este pur și simplu imposibil să se continue în linie dreaptă cu noțiunile economice anterioare, că ne aflăm pur și simplu în fața necesității de a spune: Avem nevoie în prezent de o teorie economică care vorbește din prezentul nemijlocit, și care de asemenea înțelege că toate acele categorii economice care au fost formate cu aproximativ un secol în urmă nu mai pot fi valabile în prezent. Avem nevoie în prezent în mod real de o știință a economiei – trebuie să spunem acum –, care poate gândi în termeni de economie mondială. Iar aici vedeți una din problemele noastre istorice cele mai mari.

Personalitățile conducătoare din prezent se reunesc la Versailles, la Geneva, la Haga, însă știința le-a dat până în prezent numai gândire în termeni de economie națională. Deci ele nu pot face nimic altceva decât ceea ce – înainte de a se implementa gândirea în termeni de economie mondială – conduce în mod necesar la declin. Puteți oare nega faptul că aceste personalități rup în bucăți și mai mult economia, că ele construiesc mai multe bariere, astfel că este târăgănată această tranziție la economia mondială pură? De aici tendința din ultima perioadă de a sfârâma lumea pe cât posibil și din punct de vedere economic, vârand această sfârâmare în măști politice și naționale. Însă trebuie să se treacă la o economie mondială, la o știință a economiei mondiale, căci altfel se creează o configurație a Pământului

imposibilă în privința economică, care poate trăi doar când o parte își procură avantaje economice în paguba alteia prin diferențe de curs valutar. Aici efectiv priviți din plin exact pe cale economică înăuntrul a ce se întâmplă de fapt în prezent.

Acum este vorba de faptul că, dacă ne reprezentăm economia mondială, trebuie să ne fie clar că, așa zicând, la marginile regiunii economice mondiale, intervin alte condiții decât în cazul unei regiuni economice care se învecinează cu altele. Și regiunea economică mondială este mai mult sau mai puțin prezent în ziua de azi, însă într-un asemenea mod încât și știința economiei mondiale trebuie să urmeze corespunzător. Regiunea economică mondială nu se învecinează cu nimic, și aceasta face necesar să fie privite cu încă și mai multă exactitate anumite fenomene economice, care se dovedesc a fi independente de granițe în cadrul regiunii economice închise. În prezent este de rezolvat ca problemă cardinală a științei economice, cea a regiunii economice închise, a regiunii economice uriașe. Căci cea mai mică problemă, de exemplu chiar și problema prețului cafelei pe care o bem dimineața este ceva ce în ziua de azi se află sub influența întregii vieți economice a pământului. Iar dacă acest lucru încă nu este așa, atunci înseamnă că lucrurile nu au avansat pe deplin; însă ele sunt pe cale, iar gândirea noastră trebuie să se țină după ele.

Însă pentru a studia raporturile economice din regiunea economică închisă, trebuie să ne fie clar că în cadrul regiunii economice, în interacțiunea dintre producție, consum și comerț – de fapt circulație – avem marfă de consum, poate în sens relativ chiar marfă durabilă, și bani. Este firește o diferență esențială în privința formei de economie căreia îi sunt supuse lucrurile, dacă avem în vedere de exemplu domeniul alimentară: acesta sunt produse cu viață scurtă, sau avem în vedere domeniul îmbrăcăminte: acestea sunt produse cu viață mai lungă, sau să zicem domeniul mobilierului: acesta are o viață și mai lungă. Deci în privința folosinței avem diferențe de timp importante între produse. Un produs de lungă durată al vieții economice ar fi de exemplu, să zicem, piatra din coroana Angliei –

care v-a fost deja prezentată din alte puncte de vedere –, sau pietre din alte coroane, sau Madona Sixtină și așa mai departe; în aceasta ar trebui să vedem într-un anumit sens un fel de produse de lungă durată; mai ales în domeniul artistic ar trebui să vedem în multe cazuri un fel de produse de lungă durată. Acum însă în organismul social, care este supus diviziunii muncii, care din acest motiv are și o circulație mai extinsă, trebuie să existe un echivalent pentru fiecare produs. Valoarea în bani, care este prețul, trebuie să existe. Însă printr-o foarte simplă privire de ansamblu asupra domeniului economic puteți vedea că această echivalență dintre valoarea mărfii și valoarea banilor este variabilă, este fluctuantă. Un produs are o anumită valoare într-un loc, o altă valoare în alt loc. Un produs poate avea o anumită valoare atunci când este prelucrat într-un anumit mod, sau poate avea o valoare mai mare atunci când este prelucrat într-un alt mod. Însă în orice caz dumneavoastră puteți deduce din aceasta că în întreaga viață economică, făcând abstracție de unele mărfuri cu o durată de viață relativ foarte lungă, avem de a face cu produse perisabile, cu lucruri care se strică, se devalorizează, care în orice caz după un timp nu mai sunt.

Numai banii sunt ceva ce, în cadrul vieții economice, în ciuda faptului că sunt pe deplin echivalenți cu celelalte elemente economice, în mod curios nu se uzează. Puteți să vă reprezentați aceasta în mod radical gândind de exemplu: Am să zicem, cartofi de cinci sute de franci. Dacă am cartofi pentru acești cinci sute de franci, atunci trebuie să am grijă să scap de ei, adică trebuie să fac ceva astfel încât să îi epuizez. Și după un anumit timp ei nu mai sunt acolo, s-au consumat, au dispărut. Dacă banii se află într-un raport de echivalență cu bunurile, cu bunurile prelucrate, atunci ar trebui ca ei să se uzeze, să se consume. Banii ar trebui, exact la fel ca celelalte bunuri, să se uzeze. Aceasta înseamnă că, dacă avem bani nedeteriorabili în organismul economiei naționale, creăm banilor un avantaj în raport cu bunurile deteriorabile.

Acest lucru este extraordinar de important. Și devine foarte important abia când reflectăm la următorul lucru: Când ne gândim la tot ce trebuie să fac pentru ca, să zicem, după cincisprezece ani, să ajung atât de departe prin întreaga mea muncă încât, dacă astăzi am o cantitate de cartofi, atunci să am o cantitate dublă de cartofi; și când ne gândim cât de puțin trebuie să facă cineva ca persoană individuală, dacă astăzi are în bani cinci sute de franci, pentru a avea dublu în cincisprezece ani! Este suficient să nu facă nimic, dacă își retrage întreaga lui forță de muncă din organismul social lăsându-i pe ceilalți să lucreze, el acordând împrumuturi și lăsându-i pe ceilalți să lucreze. Chiar dacă între timp nu se îngrijește el însuși de consum: banii nu au nevoie să se deterioreze.

Prin aceasta însă este introdus în organismul social foarte mult din ceea ce apoi este resimțit ca, să zicem, incorectitudine socială. În esență prin aceste restratificări și repoziționări, nu ale raporturilor de proprietate – despre acestea nu vreau să vorbesc – ci ale raporturilor de muncă și ale raporturilor de activitate în general, sunt produse modificări imense și sub aspect economic în corpul social, astfel că se poate pune întrebarea: Aceste transformări, aceste restratificări care sunt produse, în ce raport se află cu un alt lucru, pe baza căruia pot fi înțelese încă și mai bine? Încă este ceva nedefinit când vă descriu așa empiric ceea ce există acolo ca diferență dintre bani și lucrurile reale în organismul economiei naționale. Cum se poate cuprinde aceasta detaliat în imagine?

Puteți cuprinde aceasta în imagine atunci când vă reprezentați în primul rând cât de fundamental trebuie să fie pentru întreaga economie națională a unei regiuni închise, consumul realizat de către toți oamenii care se află în cuprinsul acestei regiuni. Aceasta este prima premisă, consumul realizat de către toți oamenii care se află în această regiune.

Acum, mai este încă ceva ce are o anumită semnificație fundamentală. Această semnificație fundamentală a fost înțeleasă foarte greșit, de exemplu la fiziocrați [21]. Ceva este totuși aici, faptul că acest

altceva, anume proprietatea funciară – chiar dacă s-a dovedit că trebuie mereu devalorizată – are o semnificație fundamentală. Tocmai de aceea trebuie devalorizată, pentru că are o semnificație fundamentală. Fiziocrații au făcut următoarea greșeală: Ei au trăit într-o epocă în care, așa cum încă este cazul și în ziua de azi, exact pământul avea valoare de capital. Ei au gândit sub influența acestui fapt, ei de asemenea au urmărit raporturile economice chiar într-un mod foarte plastic – dintre toți economiștii, ei erau cei mai raționali – și au ajuns să spună, din punctul lor de vedere: Valoarea economică intrinsecă a unei regiuni economice stă de fapt în cultura pământului, dacă prin denumirea de cultură a pământului însumăm tot ceea ce avem de considerat ca producție a unor astfel de bunuri care în esență servesc hrănirii omenirii. Atâta vreme cât rămânem în cadrul domeniului hranei trebuie realmente să vedem în pământ baza, să vedem baza mai mult sau mai puțin stabilă pentru ceea ce constituie valoarea intrinsecă a unei regiuni economice. Căci gândiți-vă numai că aceia care cultivă pământul, așadar unesc nemijlocit munca cu acele produse naturale care slujesc apoi ca hrană a omenirii, că acești lucrători îi întrețin din punct de vedere al hranei pe toți ceilalți oameni; ceilalți oameni sunt dependenți de aceștia; toți ceilalți sunt hrăniți de către aceștia. Sigur, ceilalți își procură mijloace materiale pentru a plăti aceasta, însă în esență putem înțelege această chestiune concepând-o într-un mod foarte primitiv. Putem să ne reprezentăm: este prezent acolo un număr A de consumatori de alimente. Acest număr A cuprinde toți lucrătorii agricoli, muncitorii din industrie, bancherii, comercianții, lucrătorii spirituali până sus în domeniul cel mai liber al vieții spirituale: aceștia sunt cei care caută hrană. Și acolo sunt cei care oferă hrană, B , cei care așadar prin munca lor oferă într-adevăr ceva care trece în hrana nemijlocită, adică în acea parte a consumului, care este cea a consumului de alimente. Dacă A crește devenind A_1 iar B rămâne la fel, atunci trebuie pur și simplu împărțit la mai mult, trebuie pur și simplu ca ceea ce B produce să fie împărțit la mai mulți. Iar dacă B realmente nu poate fi sporit și el prin ceva în

valoarea sa, atunci trebuie să imigreze oameni și să sporească capacitatea de producție în agricultură.

Așadar nu puteți să înmulțiți în mod arbitrar în cadrul unei regiuni economice, de exemplu, pe cei care lucrează cu spiritul, fără să înmulțiți și ceea ce se află pe de cealaltă parte, pe cei care în esență asigură producția hranei. Sau altfel, se crește capacitatea de producție în agricultură. Aceasta poate atunci porni de la cei care lucrează spiritual. În acest caz însă trebuie ca lucrătorii spirituali ai epocii în care capacitatea de producție este sporită, să fie mai deștepți decât cei de dinainte, trebuie să aibă capacități mai înalte decât cei de dinainte. Deci în această privință creșterea muncii agricole este într-un anumit sens echivalentă cu ridicarea pe o altă treaptă a cunoașterii privind prelucrarea a ceea ce provine de la natură. Aceasta poate avea loc firește în cele mai diferite moduri. Prin faptul că cineva organizează o creștere a păsărilor eficientă, prin aceasta el poate, după împrejurări, să crească nivelul agriculturii. Acest lucru se poate petrece în cele mai diferite moduri; noi discutăm aceasta numai în mod principal.

Atâta vreme cât se gândește doar din punctul de vedere al economiei naționale, este clar că pot interveni aceste situații. Se poate ca într-o țară în care oamenii au o cunoaștere mai scăzută să imigreze cei care sunt deja mai deștepți într-o altă țară. Aceștia pot atunci sprijini dezvoltarea mai departe a culturii pământului. Sau dacă nu, atunci când un număr mai mare de oameni se ridică în clasele sociale care nu aparțin clasei producătoare de hrană, se poate să fie chemați oameni în țară, să fie chemați lucrători în acea țară. Toate aceste lucruri se petrec în economiile naționale ale regiunilor care se învecinează cu altele sau chiar dincolo de vecinătate.

Acestea toate, pe care le putem gândi despre astfel de lucruri, pot fi exprimate în întrebarea: Cum se remediază dacă pe partea A apare un consum mai mare decât poate B să producă? – Ce se poate gândi despre aceasta din punctul de vedere al economiei naționale, încetează să mai poată fi gândit atunci când se conturează economia mondială și condițiile s-au pregătit deja într-un anumit sens pentru

economia mondială. Și trebuie pur și simplu să ne facem reprezentări despre ce trebuie să fie altfel atunci când acolo este o regiune economică închisă.

Aceasta se poate de fapt studia mai întâi empiric, dacă se ia în considerare mica economie, la care se poate aproape ignora – au existat oricum asemenea economii – exportul și importul. Se poate studia în mod empiric ce fel de condiții există de fapt într-un sistem economic închis. La sistemele economice închise este așa: Luăm baza, pământul. Atunci ceea ce provine de la pământ este supus muncii, este prelucrat și prin aceasta dobândește o valoare. Munca este apoi organizată: aici intrăm deja în sfera umană care acum nu mai este clasă producătoare de hrană, ci care, desigur, consumă alimente însă nu mai produce. Și în special când ajungem la cei care muncesc cu spiritul, atunci avem consumatori, nu producători relativ la alimente. Astfel că, în regiunea economică închisă, în privința hranei trebuie să diferențiem o sferă producătoare, care aș spune, se și încapățânează foarte tare să rămână o sferă pur producătoare, și o sferă consumatoare. Desigur, aceste lucruri sunt foarte relative. Trecerea de la una la alta este treptată.

Dar dacă vă reprezentați întreaga viață umană într-o astfel de regiune economică închisă, atunci categoric trebuie să existe acolo ceea ce v-am explicat cu câteva zile în urmă: Pentru ca să nu stagneze capitalul, să nu se producă o congestionare, în acel loc – firește acest lucru este răspândit în întreaga regiune economică – în care viața spirituală este cea mai dezvoltată în formarea de capital, trebuie ca excedentele dobândite, câștigate prin muncă, să nu se scurgă în proprietatea funciară – acolo ele s-ar acumula și ar stagna. Trebuie luate măsurile ca acolo să nu mai existe excedente, ca acolo capitalul să nu se mai concentreze în proprietatea funciară, aceasta înseamnă că deja dinainte – prin donarea către instituțiile spirituale a excedentului dobândit – a fost împiedicată apariția unei asemenea stagnări, cu excepția a ceea ce eu am numit sămânță. Da, aici ne

întâmpină așadar noțiunea de donație în întreaga sa necesitate. Această donație trebuie să existe acolo.

Studiați astfel de regiuni economice închise, care au existat în cursul istoriei, și veți vedea: aceste donații chiar sunt acolo pretutindeni. În esență sunt donații de care viața spirituală este dependentă – donații în sens economic. Aceste donații sunt prezente, de la forma simplă când Carol cel Pleșuv [22] din ceea ce a putut el da și-a ținut până și filosoful său de curte – care în unele împrejurări putea fi considerat o piesă de mobilier superfluu – Scotus Eriugena [23], până la Obolul Sfântului Petru, la care catolicii din toată lumea oferă donația lor, în doze foarte mici, bisericii. Pretutindeni unde economia, chiar dacă în anumite domenii devine o economie uriașă, reprezintă un spațiu economic închis, aveți transformarea capitalului care a fost realizat prin muncă, în capital de donații, acolo unde este vorba de întreținerea instituțiilor spirituale.

Cu alte cuvinte: În momentul în care există în mod necesar o regiune economică închisă, așa cum este economia mondială, ar trebui să se gândească că nu s-ar putea întâmpla nimic altceva în sens economic decât ca tot ceea ce altfel stagnează în proprietatea funciară să dispară în instituțiile spirituale. Ar trebui să dispară în instituțiile spirituale, ar trebui să funcționeze la fel ca un cadou. Aceasta înseamnă că pentru adevărata știință economică actuală este necesar să căutăm răspunsul la întrebarea: Cum trebuie să cumpărăm și să vindem în sens economic, pentru ca acele valori care sunt create în cadrul domeniului pur material ca valori în domeniul hranei, să dispară în cadrul domeniului spiritual? – Aceasta este marea întrebare. O mai formulez o dată: Ce fel de plată trebuie să ne străduim să obținem în circulația economică, pentru ca mereu să dispară în cadrul instituțiilor spirituale, ceea ce este creat prin intermediul naturii prelucrate acolo unde producția lucrează pentru hrănirea omenirii? – Aceasta este marea întrebare economică, la care dorim să găsim un răspuns mâine.

CONFERINȚA a XII-a

Dornach, 4 august 1922

Ieri v-am formulat o întrebare foarte importantă, care a apărut atunci când economia națională se pregătea să se transforme din ce în ce mai mult în economie mondială. Acum, tocmai prin aceasta, problemei prețului îi revine o semnificație substanțial diferită de cea pe care o avea mai înainte în viața economică. Și mai trebuie să ne ocupăm de încă câteva lucruri înainte de a ne putea face o reprezentare despre factorii care determină de fapt prețul; căci ceea ce apare la urmă pe piață, sau în general ca preț în circulația bunurilor – ca preț vizibil, aș spune – aceasta este de fapt de o importanță economică mult mai mică decât ceea ce se află în spatele formării prețului, care conduce abia în final la stabilirea prețului și care se află și la baza fluctuațiilor prețului.

Acum desigur că aceste lucruri care preced formarea prețului, atât de partea cumpărătorului cât și de partea vânzătorului, sunt plasate în contexte sociale de care depinde în ce situație este în general cumpărătorul, dacă unei anumite sume de bani el trebuie să atribuie o valoare mai mare sau mai mică – valoare nu numai în sens subiectiv. Din punctul de vedere al economiei, ceea ce este subiectiv este luat în considerare numai în măsura în care are temei real în procese obiective, în măsura în care se bazează pe o evaluare corectă a proceselor obiective. Însă valoarea banilor intră în considerare mai presus de toate și din punct de vedere obiectiv. Căci în prezent problema economică nu poate fi privită separat de problema socială. Numai dacă se are în vedere în mod real interacțiunea celor două se poate ajunge la o judecată valabilă. Și astfel trebuie să se țină seama de faptul că nemulțumirea, nemulțumirea socială care stă la baza tulburărilor sociale este legată mai presus de toate de ceea ce se există înainte de formarea prețului și care în cele din urmă se desfășoară în formarea prețului. Pentru că v-am arătat că și în remunerare – așadar

în acea formare a prețului care, în cadrul economiei actuale, se exprimă în final ca nivel al salariului – are loc de fapt o cumpărare și o vânzare, veți înțelege că tot ceea ce conduce la luptele salariale, practic are la bază raporturile sociale în interiorul cărora se află atât angajatul cât patronul, și concluzionarea acestor raporturi se află tocmai în stabilirea prețului care formează remunerația, plata. Astfel că trebuie să știm înainte de toate: În ce mod acționează ceea ce joacă deja azi rolul major, atât la cumpărare și vânzare, cât și la remunerare, precum și în restul economiei, în ce măsură influențează banii ca atare formarea prețului, în cadrul procesului economic? – Trebuie să diferențiem între ceea ce rezultă în final ca preț în termen de bani și ceea ce reprezintă de fapt valoarea banilor în mână cuiva, aș spune, – atât în mâna vânzătorului cât și în cea a cumpărătorului. De aceea astăzi trebuie să examinăm un pic banii.

Firește, puteți găsi tot felul de lucruri frumoase în dezbaterile economice despre esența banilor. Astfel, despre esența banilor găsiți de exemplu în expunerile economice enunțate exact caracteristicile pe care banii trebuie să le aibă, dacă este ca aceștia să poată fi folosiți în general ca bani. Acum, aceste caracteristici care sunt enumerate acolo trebuie totuși să le examinăm puțin în mod critic, pentru că aceasta vă va ajuta să înțelegeți cât de necesar este să ne îndepărtăm de multe din aceste idei economice actuale pentru a ne îndrepta înspre o direcție de gândire cumva diferită. Acolo se menționează că banii trebuie în primul rând să aibă o valoare universal recunoscută. Ei bine, atunci se pune problema este cine este cel care face recunoașterea în acest caz, cel îndreptățit să o facă. Căci prin faptul că se spune că banii ar trebui să aibă o valoare universal recunoscută, nu s-a spus încă nimic, ci prin aceasta doar s-a indicat că ei ar trebui să aibă o caracteristică; nu s-a spus însă cum pot obține banii această caracteristică. A doua caracteristică este încă și mai ciudată. Se spune de exemplu: Banii trebuie să poată să aibă o dimensiune mică, un volum mic și cu toate acestea, în timp ce ei sunt în cantitate foarte mică, la volum mic să poată să aibă o valoare mare. Acesta este cel mai

bun mijloc – acest lucru l-a văzut *Licurg* [24], care a introdus o monedă voluminoasă ca mijloc împotriva îmbogățirii ilegite – , această caracteristică a banilor este foarte potrivită pentru a-i păstra ușor, și deja din acest motiv constituie oarecum o stimulare de a te îmbogăți; căci dacă monedele de douăzeci de mărci ar avea mărimea unei mese ar fi mai greu să strângi bani. Nu ar fi atât de comod să te îmbogățești ca acum; îmbogățirea s-ar observa mai ușor și așa mai departe. Deci este vorba deja de faptul că la urma urmelor acest lucru poate fi spus numai din motive exterioare. Apoi se spune că banii ar trebui să fie divizabili după bunul plac. Acesta este tot unul din lucrurile pe care le-am găsit într-un manual de economie națională. Însă aceasta nu se poate îndeplini altfel decât printr-o acțiune de recunoaștere, prin ceva ce este mai întâi făcut să fie așa. Aceasta așadar este ceva destul de nebulos. Apoi se spune că banii trebuie să fie ușor de păstrat. Ei bine, această caracteristică de a fi ușor de păstrat, tocmai aceasta este ceea ce ne ni se va prezenta în întreaga sa semnificație chiar în cursul expunerilor noastre de astăzi.

Anume, nu trebuie să ne fie clar numai că ceea ce este natură capătă valoare economică abia când intră în circulația economică, când este luat în stăpânire prin muncă, nu trebuie să ne fie clar numai că și munca dobândește o valoare economică prin modul în care este organizată, în care este structurată, și că și capitalul capătă o valoare numai prin faptul că este folosit de spiritul uman și introdus în procesul economic, ci trebuie de asemenea să ne fie clar că și banii ca atare dobândesc o valoare prin însăși procesul circulației. Acum trebuie să ne gândim la modul în care banii se modifică în decursul circulației. Pentru aceasta există deja premisele în ceea ce v-am prezentat.

În privința banilor avem de-a face în primul rând cu banii obișnuiți folosiți la cumpărare, deci acei bani pe care îi folosim pentru a ne cumpăra ceva ce vrem să consumăm. Însă mai avem de-a face apoi și cu bani de împrumut, creditul – am văzut deja și acest lucru. Acum întrebarea este dacă banii de împrumut sunt prin contextul lor

economic același lucru ca banii de achiziții. Dacă examinați banii de achiziții, trebuie să vă întrebați: Cum iau naștere banii de achiziții printre celelalte elemente ale cumpărării și vânzării? Iau naștere prin faptul că cel care se folosește de bani, nu numai că el dând banii dă ceva care are ca efect un schimb nemijlocit, ci ceva care mijlocește un schimb, care se introduce în acest schimb. Astfel că tot ceea ce – așa cum am explicat deja în cursul acestor zile – este introdus mijlocitor în schimb, reprezintă bani. V-am spus că din acest punct de vedere mazărea ar putea fi bani. Dacă nu produc numai atâta mazăre pe cât pot mânca de unul singur, ci produc mazăre pentru a-mi achiziționa în schimbul ei și un alt obiect de consum, atunci prin acțiunea de mijlocire pur și simplu transform în bani un lucru care altfel poate fi pe de-a-ntregul un obiect de consum. Este foarte ingenios ce spune în această privință *Spengler* [25] – care folosește toate lucrurile ducând ideile într-o direcție inutilizabilă, însă care face anumite constatări pe deplin corecte –, că în special într-o anumită perioadă a dezvoltării romane, privind din punct de vedere economic, oamenii deveniseră bani, și anume sclavii. Atâta timp cât folosesc eu însumi sclavul, adică cât timp eu, ca roman antic, am numai atâția sclavi pe cât folosesc în gospodăria mea, atâta timp sclavul este, firește, mijloc de producție; însă în clipa în care sclavul este și închiriat, când cineva – așa cum a fost cazul într-o anumită perioadă a dominației romane –, avea o asemenea armată de sclavi încât putea să-i închirieze, încât puteau fi folosiți la tot soiul de lucruri profitabile, care deci puteau fi obținute cu ajutorul sclavilor, atunci sclavul devenea bani, astfel că se poate spune pentru acea perioadă: Oamenii au devenit bani. Aceasta este o remarcă întru totul corectă a lui Spengler. Din aceasta putem deduce cum ceea ce funcționează ca bani de achiziții se formează din ceea ce altfel este supus numai schimbului. Și se mai pune problema că ceea ce se utilizează apoi ca bani va fi cel mai folositor ca bani, atunci când nu oscilează între a fi mâncat și a fi dat mai departe – așa cum ar fi mazărea, fapt prin care în procesul de circulație valoarea ar fluctua și ea foarte mult –, ci atunci când banii – și pentru aceasta este nevoie

de o anumită înțelegere, chiar și tacită, a celor care se folosesc de bani – sunt ceva ce nu se folosește pentru nimic altceva decât pentru schimb, pentru intermediere. Aceasta este esențialul, ca banii să se utilizeze numai pentru mijlocire, pentru schimb, nu pentru consum, nu pentru a fi mâncați.

Acum vedeți însă că acești bani de achiziții se deosebesc în mod esențial de banii de împrumut; căci la banii de achiziții nu aveți nici o altă bază pentru valoarea acestora, pentru estimarea valorii, deci pentru evaluarea lor, nu aveți nicio altă necesitate de a estima valoarea decât cât de mult primiți în schimb. Iar pe aceasta nici timpul nu o modifică în esență; căci dumneavoastră trebuie, dacă doriți să vă cumpărați astăzi o jumătate de kilogram de carne sau dacă vreți să vă cumpărați peste un anumit timp o jumătate de kilogram de carne, să evaluați jumătatea de kilogram de carne conform valorii sale de consum; și este într-adevăr posibil ca în raport cu această jumătate de kilogram de carne banii să fi căpătat o altă valoare, însă pentru omul flămând jumătatea de kilogram de carne nu poate de fapt să capete o altă valoare în decursul timpului. Numai că este esențial că jumătatea de kilogram de carne este mâncabilă doar o anumită perioadă de timp, că deci poate avea o valoare doar pe o anumită perioadă de timp, întrucât se strică. Acesta este tot un aspect economic, faptul că toate lucrurile, care sunt acum obiecte de consum reale, se strică, se degradează.

Dacă utilizăm acum banii ca un echivalent în schimbul pur, atunci avem firește în bani comparativ cu obiectele perisabile, un concurent nereal, un adevărat concurent necinstit, întrucât în condiții obișnuite banii nu par a se strica – spun aceasta în mod precis: nu par a se strica. Da, aici vedem ce element nesănătos se introduce în domeniul economiei, atunci când se face uz de alte raporturi în economia decât cele care se manifestă în realitate. Avem pe de o parte de a face cu astfel de instituiri că în orice situație banii au valoarea lor numerică, indiferent în ce poziție socială se află – banii au această valoare numerică și păstrează în aparență această valoare numerică. În

realitate însă nu o păstrează. Toate celelalte lucruri sunt oneste. Carnea începe să miroasă în momentul în care, tocmai conform calităților ei, poate începe să miroasă; banii nu fac acest lucru, în acea calitate în care se și înfățișează ei. Banii nu fac aceasta în mod vădit. Și cu toate acestea trebuie să ne spunem: Când un articol oarecare, datorită unor motive oarecare devine mai scump sau mai ieftin după un anumit timp, atunci articolul în sine, prin calitățile sale în viața umană, trebuie să păstreze aceeași valoare – el trebuie să și le păstreze prin conjunctură, prin faptul că trebuie să fie consumat la timpul potrivit și să apară noi produse. Banii însă nu fac acest lucru. Astfel, banii ca atare, ca simplu mijloc de schimb, sunt un concurent necinstit pentru că nu dau la iveală în niciun fel faptul că și ei sunt supuși schimbărilor. Dacă astăzi trebuie să îmi cumpăr o jumătate de kilogram de carne pentru o sumă de bani, iar în paisprezece zile pentru aceeași cantitate de jumătate de kilogram de carne trebuie să plătesc o altă sumă, atunci nu din cauza jumătății de kilogram de carne trebuie să plătesc data viitoare mai mulți bani, ci din cauza banilor. Este exclusiv din cauza banilor. Iar dacă banii au în continuare aceeași valoare nominală, atunci banii încep de fapt să mintă; căci ei valorează mai puțin. Dacă trebuie să plătesc mai mult în schimbul unei jumătăți de kilogram de carne, atunci banii au scăzut în valoare. Acest lucru este de la sine înțeles. Așadar, prin aceasta introduc ceva în proces prin circulația banilor, care practic din punct de vedere economic nici nu se află acolo. Din punct de vedere economic chestiunea stă cu totul altfel. Din punctul de vedere economic lucrurile se petrec astfel că banii, pur și simplu prin procesul economic în sine, suferă modificări.

Și noi trebuie să căutăm acum ocaziile în care banii suferă modificări. În afară de banii de achiziții obișnuiți avem bani de împrumut, banii pe credit pe care cineva îi primește așadar pentru a înființa o întreprindere oarecare, care pentru el nu sunt bani pentru achiziții, ci care devin pentru el bani ai întreprinzătorului. Acești bani ai întreprinzătorului, acești bani de împrumut au o valoare

esențialmente diferită, o proprietate esențialmente diferită. Acești bani de împrumut sunt în fond ceva cu totul diferit de banii de achiziții. Nu rămân multe din proprietățile lor atunci când banii de achiziții devin bani de împrumut, decât, să zicem, că aurul sau argintul sau hârtia din care sunt făcuți sunt transferate în celălalt domeniu al vieții. Chestiunea capătă valoare prin cu totul alte lucruri. Căci acum, dacă banii de împrumut intră în circulație, intervine spiritul omului, intervine gândirea omului, și abia prin această intervenție a gândirii umane banii de împrumut își dobândesc valoarea propriu-zisă. Ar fi mult mai important ca pe bancnota care este împrumutată cuiva care întreprinde ceva, în momentul în care această bancnotă este introdusă în circulație, să se scrie dacă omul este un geniu sau un idiot în privința chestiunilor economice; căci de modul în care acționează el cu banii de împrumut depinde valoarea acestor bani în contextul economic.

Și dacă trecem acum de la banii de împrumut la ceea ce v-am caracterizat ca fiind un al treilea fel de bani, despre care în prezent nu se discută de obicei, dar care joacă cel mai mare rol posibil în procesul economic, dacă trecem de la banii de împrumut la banii pentru sau din donații – bani din donații sunt în definitiv toți banii care se cheltuie pentru educație, care joacă un rol enorm în viața economică; bani pentru donații sunt și acei bani care se dau pentru fondări și finanțări, și tot ceea ce face să nu stagneze capitalul într-un mod perturbator în proprietatea funciară, ruinând economia – , dacă privim acești bani din donații trebuie să ne spunem: Pentru acela care este dependent pentru viața sa de bani de achiziții, banii din donații sunt pur și simplu fără valoare. Își pierde valoarea. Banii din donații sunt opusul banilor de achiziții, ceea ce desigur reiese din faptul că acela care primește donații poate cumpăra cu acești bani, în timp ce acela care nu primește donații nu poate cumpăra cu acești bani.

Aveți așadar trei tipuri de bani care sunt cu totul diferiți calitativ, bani de achiziții, bani de creditare, bani din donații. Acum, relația dintre banii de achiziție, banii de împrumut și banii din donații poate

fi judecată numai dacă examinăm contexte economice cărora să le zicem economii private, așa cum am considerat ieri în mod ipotetic, că ele reprezintă într-un anumit sens un fel de domeniu închis. Atunci vom găsi că după un anumit timp tot ceea ce reprezenta bani de împrumut trece în bani donați. Nici nu poate fi altfel în privința domeniului economic închis, care este economia mondială. Banii de împrumut trebuie treptat să treacă în întregime în banii donați. Banii de împrumut nu au voie să se congestioneze înapoi în bani de achiziții, perturbându-i. Banii de împrumut merg în banii donați. Așa trebuie să se înfățișeze lucrurile în circuitul economic închis. Ce fac banii în domeniul unde lucrează banii din donații? Acolo ei se devalorizează. Astfel că putem spune: În timp ce avem domeniul banilor de achiziții, banii vor reprezenta o anumită valoare. În domeniul donațiilor, pentru tot ce există în domeniul cumpărării, banii au o valoare negativă, lasă să dispară această valoare de cumpărare. Iar între acestea, tranziția este produsă de banii de împrumut. Banii de împrumut dispar treptat în banii donați.

Poate că veți spune: Acest lucru este greu de observat. – Și chiar așa și este; însă este păcat că nu putem aici da informații timp de luni de zile despre cazuri individuale, la care se poate observa că lucrurile stau realmente așa cum am spus, în ceea ce privește evaluarea și deprecierea banilor. Însă tocmai aceasta ar fi sarcina, ca dumneavoastră să considerați ceea ce se poate spune în acest curs foarte scurt ca o bază pentru lucrul mai departe în studiile economice. Firește, în paisprezece zile se pot da doar imbolduri în acest sens. Veți descoperi însă că afirmațiile economice făcute aici se transformă pretutindeni, prin cercetări detaliate, în adevăruri economice, care apoi pot fi valorificate atât științific cât și practic.

Aceasta se întâmplă în realitate, că în procesul economic banii se metamorfozează pur și simplu, că dobândesc diferite calități prin faptul că devin bani de împrumut sau bani donați. Însă noi mascăm acest lucru atunci când lăsăm banii să fie bani pur și simplu și luăm valoarea înscrisă pe ei ca unitate de măsură și așa mai departe – noi

mascăm aceasta. Realitatea se răzbună, manifestând această răzbunare în fluctuațiile prețurilor, care pur și simplu sunt acolo în procesul economic, pe care nu le putem ajunge din urmă cu rațiunea noastră, dar pe care tocmai că ar trebui să le prindem cu rațiunea. Ar trebui, aş spune, ca banii să nu fie lăsați pur și simplu să curgă puhoi în circulație dându-li-se întreaga libertate de a face ce vor să facă; căci prin acesta, în economia națională facem de fapt ceva cu totul aparte. Nu-i așa? – dacă, să zicem, avem nevoie de animale pentru o anumită muncă, atunci le domesticim și le folosim apoi ca animale domesticate. Gândiți-vă de cât timp este nevoie pentru a dresa un cal de călărie până să poată fi folosit și așa mai departe. Gândiți-vă numai ce ar fi dacă nu am dresa animalele, ci dacă le-am folosi sălbatic, dacă nu ne-am osteni câtuși de puțin să le domesticim! Banii îi lăsăm să circule în mod foarte sălbatic în procesul economic. Îi lăsăm după voia lor să capete acea valoare pe care o au ca bani de împrumut sau pe care o au ca bani donați, iar apoi așteptăm să vedem ce se întâmplă. Dar atunci când un om oarecare, care este un industriaș, are de undeva o sumă de bani care s-au transformat într-un mod incorect din banii săi de împrumut în bani pentru donații, dacă acesta își plătește apoi muncitorii, atunci aceasta este altceva decât dacă și-ar plăti muncitorii, să zicem, din bani pentru achiziții puri. Cu cât trebuie cineva să se bazeze mai mult pe a-și plăti muncitorii din banii pentru achiziții puri, cu atât mai puțin le poate da, adică cu atât mai ieftin trebuie să-și vândă ei produsele; cu cât este mai mult în stare să plătească din bani deja transformați, care au trecut deja în sfera banilor de împrumut sau a banilor pentru donații, cu atât mai multă leafă le poate da, cu atât mai scump se pot aduce produsele lor pe piață. Este așadar vorba să înțelegem această chestiune în mod rațional.

În felul în care stau lucrurile acum, funcția banilor a trebuit să fie mereu corectată. Luați de exemplu o economie națională care se învecinează cu o altă economie națională, care poate foarte ușor, prin faptul că lasă banii să funcționeze aidoma unui sălbatic, fără a introduce rațiunea în aceasta, să ajungă la calamități cu prețul pentru

un bun, pentru ceva ce este de necesitate. Atâta vreme cât economia națională se află între alte economii naționale și nu se fac represalii împotriva sa, se importă pur și simplu acel articol, crește importul. Prin aceasta lucrurile se corectează. În economia mondială nu există nicio corecție, deoarece nu se poate introduce vreun articol provenind de pe lună. Altfel economia mondială n-ar fi nici ea decât tot o economie națională, dacă s-ar putea importa de pe Lună sau de pe Venus și exporta acolo și așa mai departe; însă tocmai în aceasta constă marea întrebare, ce se întâmplă cu teoria economică prin aceea că Pământul este exact o regiune economică închisă.

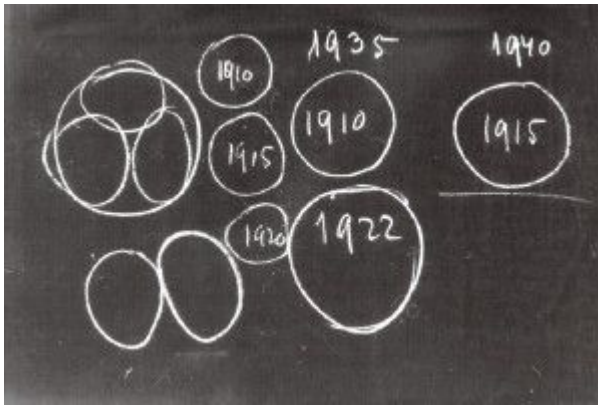

Tabla 10

Acum, presupuneți că lăsați banii să învechească. Aveți așadar o monedă oarecare, indiferent din ce metal este și când este datată, să zicem 1910, și luați o altă monedă din 1915 (Tabla 10); presupuneți că moneda pe care scrie anul 1915, deci care a apărut atunci ca monedă a economiei naționale, ar suferi, prin tratament rațional, același proces ca și produsele de schimb: acești bani s-ar devaloriza după un anumit timp. Cifrele pe care le dau acum sunt fără importanță, sunt doar ilustrative; ceea ce trebuie să se manifeste în realitate ar fi mai întâi obiectul unui număr imens – dar posibil – de calcule, după cum vom vedea. Să presupunem deci că această monedă și-ar pierde valoarea pentru circulația economică în 1940. Această monedă ar avea așadar o anumită valoare numai între 1915 și 1940. În această

perioadă ar avea o valoare, care, așa cum vom vedea imediat, este determinabilă. Deci dacă după douăzeci și cinci de ani banii își pierd valoarea în procesul economic, atunci această monedă, care a fost turnată în anul 1910, își va fi pierdut valoarea în anul 1935. Este astfel că acum, când am bani la mine, atribui banilor prin aceasta o anumită proprietate, atribui banilor un fel de vârstă. Acești bani de aici, din 1910, aceștia sunt mai bătrâni, aceștia vor muri înainte de ceilalți bani de aici, cei din 1915. Puteți spune acum: Acesta este un program. – Nu, acesta nu este deloc un program, ci ceea ce v-am prezentat acum aici, aceasta este realitatea. Și așa o și vrea procesul economic. El însuși face ca banii să îmbătrânească. Și faptul că nu par să îmbătrânească, faptul că aparent încă poți cumpăra în anul 1940 cu bani din anul 1910, este doar o mască. De fapt, în realitate nu se cumpără cu acești bani, ci numai cu o valoare fictivă a banilor.

Dacă banii, în acest mod în care anul apariției lor înseamnă ceva, îmbătrânesc în portofelul meu – numesc îmbătrânire apropierea continuă de moarte – , atunci tocmai prin aceasta, prin îmbătrânirea lor li se imprimă banilor o valoare, tot așa cum și omului prin îmbătrânire i se imprimă o valoare. Fiecărei făpturi vii i se imprimă o valoare; banii devin dintr-o dată vii, li se imprimă o valoare. De ce? Să luăm de exemplu: Banii tineri, așadar pentru anul în curs, bani de anul acesta, deci bani apăruiți în 1922, acești bani din 1922 vor fi desigur bani buni pentru achiziții. Însă acum, dacă cineva este industriaș și se întreabă: Cum îmi voi procura bani pentru întreprinderea mea? Pentru întreprinderea mea, care după calculul meu trebuie planificată poate pe o perioadă de douăzeci de ani să zicem, îmi voi procura bani bătrâni sau bani tineri? Dacă voi lua bani bătrâni, atunci ei se vor devaloriza eventual în cinci sau în doi ani; deci nu mă pot baza pe utilizarea unor bani bătrâni, ci am nevoie, dacă trebuie să am un calcul pe o perioadă lungă, de bani tineri. – Așadar, sub influența întreprinderilor pe termen lung, banii tineri capătă o valoare economică deosebită, o valoare economică mult mai mare decât banii bătrâni. Această valoare economică este acum acolo, aceasta este

valoarea lor acum. Iar acum să presupunem că am de înființat o întreprindere care implică să calculez în prealabil ceea ce am de calculat doar pe o perioadă de trei ani. Atunci aș fi un prost economist dacă acum aș lua bani foarte tineri; căci banii tineri, prin faptul că sunt tineri, sunt cei mai valoroși și cei mai scumpi. Deci voi face rost de bani mai ieftini, dacă am nevoie de ei o perioadă mai scurtă. Și vedeți astfel că în acest fel, pentru acela care e obligat să-și folosească spiritul în privința banilor, vârsta banilor va începe să joace un rol, de care el va deveni conștient.

Vă rog gândiți-vă bine că aceasta nu este ceva ce nu există în mod obișnuit. El este prezent, numai că este prezent în sălbăticie, și lucrurile se perturbă reciproc, generând situații economice nesănătoase. În schimb, dacă îmblânziți banii, dacă introduceți faptul de a da banilor o vârstă, și lăsați banii tineri să fie ca bani de împrumut mai valoroși decât banii bătrâni, atunci imprimați banilor acea valoare reală pe care ei o revendică, pe care ei o au prin poziția lor în procesul economic. Această valoare este esențială numai acolo, în timp ce sunt bani de împrumut; căci, chiar dacă banii sunt bani de împrumut, ca bani de achiziții își păstrează valoarea lor anterioară. Nici nu este necesar să chibzuiți așa mult acum dacă pentru ceea ce consumați ca întreprindere ar trebui să mai faceți rost de alți bani și alte lucruri de acest fel, aceasta se corectează de la sine.

Acum însă gândiți-vă că se fac acele donații, care au și ele semnificația lor deplină în procesul economic, acele donații despre care am vorbit deja în multe privințe. Donații sunt de exemplu tot ceea ce este introdus în sistemul educațional, anume atunci când este vorba de viața spirituală liberă. Însă deja în prezent așa și este, numai că oamenii nu își dau seama. Când faci în mod direct o donație, atunci este rațiunea îți este în treabă. Și în prezent faceți donații, doar că prin intermediul impozitelor și așa mai departe, acolo dispar în ceața generală a economiei și nu se observă treaba aceasta. Însă tocmai prin acest fapt chestiunea se sălbăticește, altfel rațiunea ar intra acolo. Însă gândiți-vă ce fel de bani veți folosi atunci când este vorba de donații,

dacă ați gândi acum cu adevărat din punctul de vedere al economiei? Atunci când este vorba de donații veți folosi bani bătrâni, care își pierd valoarea cât de curând posibil după momentul donării – să mai fie doar atâta timp cât cel care primește donația să mai poată cumpăra.

După aceea este vorba firește de faptul că în procesul economic trebuie să fie introdusă întinerirea, că banii trebuie să aibă urmași. Dar vă veți da seama ușor că nu se poate proceda într-un mod arbitrar sau prin haosul economic general, pe care statul economic îl extinde peste toate – care exact prin aceasta aduce totul în confuzia valorii, că el amestecă în mod haotic banii de împrumut, banii de achiziții și așa mai departe, în timp ce în realitate ei se separă. Veți înțelege ușor că, dacă problema nu este lăsată în voia bunului-plac, ci introduceți rațiune în această chestiune, trebuie pur și simplu să realizați uniunile asociative necesare, între banii de achiziții, banii de împrumut, banii pentru sau din donații și înnoirea banilor. Trebuie pur și simplu, să zicem, să nu îl lăsăm pe cel care împrumută bani să împrumute bani în mod lipsit de sens, ci el să comunice cu asociația sa. Aceasta îi mijlocește cel mai rațional mod în care el poate împrumuta, și îi mijlocește cel mai rațional mod în care el poate dona. Când se donează – în acest caz fiind la latitudinea fiecăruia dacă să doneze sau nu – , atunci însă banii, dacă au o valoare anuală, parcurg exact același proces. Numai că este vorba că în procesul economic trebuie în cele din urmă să fie generat în mod rațional ceea ce se întâmplă de altfel, doar că este mascat, și anume faptul ca banii, atunci când și-au îndeplinit serviciul, să fie colectați. Și își primesc acum din nou, la începutul procesului de cumpărare și vânzare, valoarea inițială, adică își primesc noua dată anuală; însă ei merg la cel care are acum iarăși de prelucrat prin muncă un produs natural, un produs natural care tocmai este să intre în prelucrare – unde este vorba exclusiv de cumpărare și vânzare. Aceasta este mijlocirea pe cale asociativă.

Cele trei tipuri de bani trebuie să fie tratate în mod diferit. Ele trebuie tratate astfel: Pornind de la banii donați, care vor fi cei mai vechi bani, pe aceștia trebuie să îi dați unei asociații, pentru a aduce

din nou în proces banii lipsiți de valoare, și anume acolo unde produsul natural începe să se unească cu munca, ceea ce firește nu poate crea deloc o dificultate economică. Deci în ce constă atunci de fapt acel lucru care ar fi diferit acolo față de cum este acum? El constă în faptul că în această regiune economică închisă – care nu este o economie națională care se învecinează cu altă economie națională, unde se poate face export și import –, că în aceasta se formează trei regiuni în privința banilor: regiunea banilor de împrumut, regiunea banilor de achiziții, regiunea banilor pentru sau din donații. Și dacă undeva apare ceea ce altfel trebuie corectat prin export și import cu alte țări, atunci aceasta va fi corectat acum de aceste trei regiuni. Dacă banii pentru achiziții produc o perturbare, atunci va fi o curgere de banii în modul corespunzător înspre sau dinspre sfera banilor de achiziții, sfera banilor de împrumut – așa cum altfel se întâmplă înspre sau dinspre alte țări, – sau sfera banilor donați. Aceasta se reglează însă de la sine, deoarece, atunci când au loc neregularități – ele au loc –, ele trebuie să se corecteze: Viața nu poate consta în aceea că nu intervin deloc neregularități, este pur și simplu o neregularitate atunci când aveți stomacul umplut până la refuz, atunci trebuie să vă faceți digestia. Astfel trebuie să apară tot mereu situații în care, pentru anumite mărfuri, banii de achiziții sunt prea scumpi sau prea ieftini, atunci banii ieftini curg în cealaltă regiune, astfel încât de cealaltă parte devin din nou mai scumpi ca bani de achiziții. Ceea ce altfel este corectat continuu numai prin export și import, în cadrul regiunii închise se corectează de la sine. Ceea ce este necesar, este doar rațiunea umană veritabilă. Aceasta este introdusă prin faptul că sunt asociațiile acolo, care pot observa pornind se la experiența lor, și în funcție de observațiile făcute pot transpune lucrurile corespunzătoare în realitate.

Astfel că se poate spune: În prezent este cu adevărat vorba să se înțeleagă în mod corect, înainte de toate, esența banilor. Această esență a banilor nu este înțeleasă pur și simplu din motivul că oamenii au practicat mereu banii în fața lor ca ceva la care nu se vede deloc ce

sunt de fapt; căci nu există bani ca atare, ci numai aceste trei categorii de bani în organismul social, și în plus, fiecare categorie de bani devine ce este ea acolo abia în momentul în care intră în procesul economic, sau când trece dintr-o formă de proces economic în alta. Și în proces banii sunt modificați neîncetat. Este vorba ca întâi să ajungem să cunoaștem banii în mod corect, înainte de a putea spune ceva despre ce rol joacă atunci când devin expresia prețului unui alt lucru. Căci abia atunci poate fi pătruns și înțeles procesul economic, când nu se rămâne la suprafața acestuia, când nu se privește doar cum arată lucrurile la suprafață. Privită la suprafață, o monedă de zece franci este astăzi firește o monedă de zece franci, indiferent dacă pe ea scrie 1910 sau 1915 sau 1920, este întotdeauna aceeași monedă de zece franci, văzută în mod exterior, și în schimbul economic obișnuit ea se și prezintă astfel. Observ aceasta doar când am mai puțin, atunci observ că a apărut diferența, sau dacă lucrurile s-au scumpit. Însă exact în acest „a avea mai puțin” sau „a se fi scumpit” se află ceea ce v-am arătat în a fi banii mai bătrâni și mai tineri. Așadar, dacă vrem să pătrundem cu înțelegerea procesul economic va trebui să nu mai vorbim despre bani scumpi sau bani ieftini, sau despre mărfuri scumpe sau ieftine, ci înainte de toate, deoarece banii sunt acel lucru cu care stăpânim în prezent procesul economic – despre faptul că surogatele de bani trebuie tratate în mod similar, vom mai vorbi și mâine – , banii trebuie recunoscuți mai întâi în esența lor. Acesta este cel mai important lucru. Nu trebuie să ne mai dăm în lături să pătrundem dincolo de suprafață, în adâncime, pentru a vedea ce se află de fapt acolo la bază. Și trebuie să renunțăm să vorbim în economia națională despre bani ieftini și bani scumpi în raport cu mărfurile, ci va trebui să ne fir clar că în procesul vieții economiei trebuie să vorbim despre bani bătrâni și bani tineri.

CONFERINȚA a XIII-a

Dornach, 5 august 1922

Pentru a înțelege cum pot fi socotite lucruri ca cele care au fost discutate ieri va fi nevoie să examinăm astăzi unele lucruri privind procesele economice, care de asemenea intervin în evaluările economice, și care pot arăta cât de dificil este de fapt de evaluat în sens economic, ceea ce se întâmplă pornind dinspre spiritul uman. Nu vreau să născocesc un exemplu pe de-a-ntregul, ci doar să-l modelez astfel încât valoarea pe care o poate avea acest exemplu pentru expunerea noastră să nu se limiteze la realitatea particulară care se află în spatele lui.

Vedeți dumneavoastră, se pot întâmpla următoarele: ca într-o anumită perioadă să trăiască un mare poet, care puțin câte puțin, chiar deja din timpul vieții sale, iar după moartea sa tot mai mult, să fie recunoscut ca un mare poet. Se poate apoi ca unuia dintre aceia pe care îl preocupă cumva acest poet, chiar și dacă numai ca admirator al acestui poet, să-i vină ideea să-și spună: În viitorul apropiat se va face și mai mult caz de acest poet decât în prezent. Știu cu siguranță – cel puțin eu risc ideea – , că peste ceva timp, să zicem în douăzeci de ani, se va face și mai mult caz de acest poet decât acum. Pot chiar să știu că peste douăzeci de ani, conform obișnuințelor de gândire ale timpului în care trăim, se va constitui o arhivă pentru acest poet, și că în această arhivă vor fi strânse manuscrisele acestui poet. – Prin prisma diverselor experiențe pe care le-a trăit el, și pe care le întoarce pe toate fețele în capul său abil, el își spune: Da, aceasta se va întâmpla. Voi începe acum să cumpăr manuscrise autografe ale acestui poet. Ele sunt încă extraordinar de ieftine. – Apoi o dată acest om se întâlnește cu alții. Iar unul dintre aceștia spune: Nu mă pricep foarte tare la speculații; vreau doar să iau dobânda obișnuită la economiile mele. – Un al doilea spune: Ei bine, eu nu mă mulțumesc cu dobânzile obișnuite, eu îmi cumpăr hârtii de valoare de la o mină

sau alta. – Acesta este deja o minte mai speculativă, își cumpără deci hârtii de valoare. Al treilea însă, omul nostru, spune: Îmi cumpăr cele mai bune hârtii care există în acest moment; îmi cumpăr hârtii foarte ieftine, dar nu vă spun ce fel de hârtii îmi cumpăr – va să zică aceasta este încă ceva în plus față de ceilalți, el nu dezvăluie povestea – , îmi cumpăr hârtii care în viitorul apropiat vor crește cel mai mult în valoare. Și el își cumpără numai manuscrise autografe ale poetului respectiv. Și după douăzeci de ani el vinde arhivei sau altora care la rândul lor vând arhivei aceste hârtii, la un preț de multe ori mai mare decât cel pe care l-a plătit el. Astfel că dintre toți trei, el este mintea cea mai speculativă.

Acesta este un caz real; doar că nu vreau să menționez aici faptul real concret; însă acest caz s-a întâmplat. Acum, prin aceasta s-a petrecut o remaniere deosebit de semnificativă a valorilor economice. Și se pune întrebarea: Care sunt factorii care au contribuit la această remaniere? Mai întâi nimic altceva decât exploatarea în urma gândirii a faptului că respectivul poet era din ce în ce mai apreciat, o apreciere care s-a exprimat în mod real chiar în faptul că i s-a construit o arhivă. Însă la aceasta se mai adaugă ceva – cel puțin în privința deplasării valorii, astfel că totul s-a concentrat într-o mână – , faptul că a ascuns povestea, nu le-a atras atenția celorlalți asupra ei, iar ei nu și-au dat seama singuri de aceasta. Iar astfel el s-a ales cu un câștig uriaș.

Menționez acest caz doar din motivul că aș dori să vă atrag atenția cât de complicată devine întrebarea ce factori converg și se unesc în formarea valorii – cât de greu sunt de cuprins toți acești factori. Iar înaintea noastră trebuie să se ridice întrebarea: Este cu totul imposibil să cuprindem acești factori în vreun fel? – Acum, vă veți spune: Pentru o mare parte a vieții, oamenilor cu o rațiune sănătoasă, fiind în asociații, le va fi cu siguranță posibil să estimeze factorii într-o măsură care să le permită să găsească o anumită expresie numerică. Însă vor exista oricum foarte multe lucruri determinante în privința evaluării obiectelor, care nu pot fi sesizate cu rațiunea umană sănătoasă în mod obișnuit, dacă nu căutăm alte mijloace auxiliare.

Am văzut cum natura trebuie să fie transformată prin munca umană, deci cum trebuie oarecum să intre în contact cu munca umană dacă este ca ea să capete o valoare economică. Inițial produsul natural, într-o organizație economică care se bazează pe diviziunea muncii, nu are încă nicio valoare efectivă. Dacă ne adâncim cu gândirea în imaginea că valorile iau naștere printr-o îmbinare, să zicem, a materialității naturale cu munca, atunci, chiar dacă la început doar sub forma unui fel de formulare algebrică, vom avea posibilitatea de a ne apropia oarecum de o funcție a formării valorii. Vom putea să ne formăm ușor o reprezentare despre faptul că această acumulare de valoare nu se petrece așa simplu, la modul că ar putea fi însumate munca și elementul natural. Munca modifică elementul natural, deci acolo va fi o funcție mai complicată decât o simplă adunare. Dar orișicât, vom putea să ne sprijinim pe ceea ce am spus deja: Vedem valoarea economică luând naștere atunci când produsul natural este preluat inițial de munca umană.

Prima treaptă a acestei preluări a produsului natural de către munca umană este cea pe care se lucrează nemijlocit pământul. Aceasta este ceea ce ne conduce la a considera cultivarea, gospodărirea pământului ca punct de pornire pentru orice activitatea economică. Această gospodărire a pământului este firește premisa pentru orice altă activitate economică. Acum însă, mergem la celălalt capăt al activității economice. – Nu este nevoie să dezvolt astăzi mai mult această parte, rezultă cu siguranță din conferințele anterioare că și așa ceva, când cineva realizează o deplasare a valorilor, și aceasta intervine în mișcarea valorilor. Deci mergând pe cealaltă parte, cum va trebui să facem aici, dacă vrem să căutăm ce este comparabil de o parte și de alta? Dacă am considera, de exemplu, „natură înmulțită cu munca” ca fiind valoarea care vine din prima parte, sau vreo funcție, așa cum am spus de la început, ar trebui să ajungem totuși să găsim ceva comparabil în partea de aici. Să compară spiritul cu natura nu va merge, fără îndoială; căci în acest caz nu prea veți găsi vreun punct de

comparație, și mai ales nu prin considerații economice, chiar și numai din cauză că acolo intră ceva extraordinar de subiectiv.

Gândiți-vă la o economie rurală simplă, care, de exemplu, este închisă în sine. Se pot găsi astfel de economii, cel puțin parțial închise. O astfel de economie va consta în ceea ce se produce – să zicem că facem abstracție chiar și de piață și administrație – de către fermieri, de agricultori, de meșteșugarii care îi îmbracă pe oameni, de câțiva alți meseriași, și așa mai departe, în esență nu de către proletari – aceștia nici măcar nu vor fi acolo, însă pentru această abordare, la început nici nu avem nevoie să ne îndreptăm atenția asupra acestora, căci ceea ce este de considerat pentru ei ne va ieși în evidență pe parcursul expunerilor. Apoi, în această economie rurală va exista învățătorul, preotul, sau câțiva preoți, câțiva învățători, care vor trebui, dacă avem o economie rurală pură, să trăiască din ceea ce le cedează ceilalți din ceea ce au ei. Iar ceea ce se dezvoltă ca viață spirituală liberă va trebui să se desfășoare în esență între preoți și învățători – eventual se va mai adăuga administratorul comunității –, însă acolo, între acești oameni se va desfășura în esență viața spirituală liberă. Și va trebui să ne întrebăm: Cum ajungem de fapt la o apreciere, la o evaluare în acest circuit economic simplu?

Altă viață spirituală liberă nu prea va mai fi prezentă acolo. E greu de crezut că acolo va lua naștere un romancier în persoana învățătorului sau a preotului; căci dacă economia rurală este închisă în sine, atunci el nu va putea vinde prea mult. Un romancier ar putea să câștige ceva dacă ar fi în stare în același timp să le insuflă țăranilor, croitorilor și cizmarilor o curiozitate deosebită în privința romanelor sale. Atunci ar putea realmente să inițieze imediat o mică industrie, nu-i așa? Însă ar fi extraordinar de costisitor. În orice caz nu ne putem imagina că așa ceva ar exista în această mică economie rurală. Vedem deci că viața spirituală liberă trebuie să aștepte mai întâi existența anumitor condiții. Însă probabil ne putem reprezenta cum, prin faptul că acolo se află un preot, un învățător și un administrator al comuni-

tății, se realizează evaluarea a ceea ce înfăptuiesc acești muncitori spirituali – căci în sens economic ei sunt desigur muncitori spirituali.

Care este precondiția pentru ca acești muncitori spirituali să poată de fapt trăi în sat? Precondiția este ca oamenii să-și trimită copiii la școală și să aibă nevoi religioase. Nevoile spirituale sunt premisa de bază. Fără acestea nici acești muncitori spirituali nu ar fi vreodată acolo. Iar acum va trebui să ne întrebăm: Cum vor evalua acești muncitori spirituali produsele lor, predica să zicem – căci și acestea trebuie înțelese din punct de vedere economic – și lecțiile de la școală, cum le vor evalua din punct de vedere economic? Cum se va evalua acesta din punct de vedere economic în întreaga circulație economică? Aceasta este întrebarea fundamentală.

Ei bine, la felul în care se evaluează aceasta ajungem numai dacă mai întâi vedem clar în minte: Ce trebuie să facă ceilalți oameni? Aceștia trebuie să efectueze munca fizică. Prin aceasta ei produc valori economice, prin faptul că efectuează muncă fizică. Dacă nu ar exista nicio nevoie de predici și de învățământ, atunci ar trebui și preotul și învățătorul să facă tot muncă fizică, atunci toți ar face muncă fizică, și s-ar elimina de tot viața spirituală. Firește, în acest caz nu am avea nevoie să vorbim de o evaluare a realizărilor spirituale. La această evaluare a realizărilor spirituale ajungem dacă luăm în considerare faptul că exact de această muncă fizică trebuie scutiți preoții și învățătorii; căci dacă ei vor să-și efectueze munca lor, care este și dorită de altfel, va trebui ca cineva să facă munca fizică în locul lor. Așa că acolo va putea cu adevărat să fie introdus ceva în șirul gândurilor, ceva ce se poate concepe cel puțin în sens general. Căci, să presupunem că este cerință doar de o jumătate din numărul predicilor și de o jumătate din lecțiile de clasă –, ce ar trebui să se întâmple în acest caz? Deoarece nu este posibilă angajarea unei jumătăți de preot și a unei jumătăți de învățător, este necesar ca preotul și învățătorul să se dedice și ei un anumit timp unei munci fizice. Iar evaluarea care va trebui să se facă pentru aceștia doi, va trebui așadar să rezulte din, de cât de multă muncă fizică au fost ei scutiți. Aceasta dă măsura

pentru evaluarea muncii lor spirituale. Unul dă muncă fizică, celălalt o economisește și își evaluează munca spirituală în funcție de cât de multă muncă fizică a putut economisi cu această muncă spirituală a sa. Aveți aici, în cele două domenii diferite ale vieții economice, dacă analizăm problema din punct de vedere economic, faptul că și o predică trebuie să aibă valoare economică pentru noi, aveți aici ce ne indică cum ea capătă valoarea sa economică. Ea o dobândește prin faptul că este scutită muncă, în timp ce pe de cealaltă parte trebuie făcută muncă.

Acest fapt străbate însă întreaga viață spirituală. Ce semnificație are din punct de vedere economic faptul că cineva pictează un tablou, la care lucrează chiar zece ani, să zicem? Aceasta înseamnă că tabloul capătă pentru acest pictor o valoare prin faptul că după aceea el poate picta din nou, alți zece ani la un alt tablou. Aceasta însă el nu o poate face altfel decât prin faptul că a cruțat munca fizică pentru zece ani. Tabloul va trebui să valoreze tot atât de mult cât face munca fizică pentru producerea altor produse timp de zece ani. Și chiar dacă luați și astfel de cazuri complicate, ca cel pe care l-am prezentat astăzi la începutul acestei ore, veți ajunge tot la aceleași concluzii. Acolo unde este vorba de rezultate ale muncii spirituale ajungem întotdeauna, atunci când vrem să găsim noțiunea valorii, la cealaltă noțiune, noțiunea muncii economisite, a muncii care este scutită.

Aceasta a fost marea greșeală a marxiștilor, că au considerat întreaga problemă numai din punctul de vedere al muncii fizice, și au vorbit despre faptul că în valoare trebuie văzută munca cristalizată, un produs în care este încorporată munca. Dacă cineva pictează un tablou: spiritul pe care îl pune înăuntru pictând de-a lungul a zece ani, acesta este firește unit cu tabloul; însă acest lucru îl pot calcula cel mult cei care cred că spiritul ar fi muncă umană lăuntrică transformată. Aceasta este un nonsens. Spiritualul nu poate fi comparat pur și simplu cu naturalul. Și aici nici nu este vorba de faptul că atunci când efectuez o realizare spirituală, în aceasta s-ar afla înmagazinată în vreun fel muncă. Munca ce este înmagazinată nu este ceva de luat

în calcul din punct de vedere economic. Ea poate, ca muncă fizică, să fie foarte neînsemnată. Și oricum ceea ce intră în considerație ca muncă fizică se încadrează în celălalt concept, al muncii fizice. Ceea ce dă valoare realizării spirituale este munca pe care o pot economisi, munca de care sunt scutit de acum înainte prin aceasta.

Astfel, pe de o parte a procesului economic se obține forța formatoare de valoare, prin faptul că munca este adusă la produs, întrebuințată asupra produsului – produsul atrage munca. Pe de cealaltă parte produsul radiază munca în afară, cauzează munca; valoarea este la origine acolo, ea pricinuieste, generează munca.

Prin aceasta suntem în situația – deoarece avem acum ceva comparabil, și anume munca de o parte a procesului economic și munca de cealaltă parte – , suntem într-adevăr în situația de a aduce lucrurile într-o relație unul cu celălalt. Dacă putem spune o dată: valoarea este egală cu «natura înmulțită cu munca», $v = n \times m$, atunci trebuie să spunem în celălalt caz: «spirit minus muncă», $v = s - m$.

$$v = n \times m$$

$$v = s - m$$

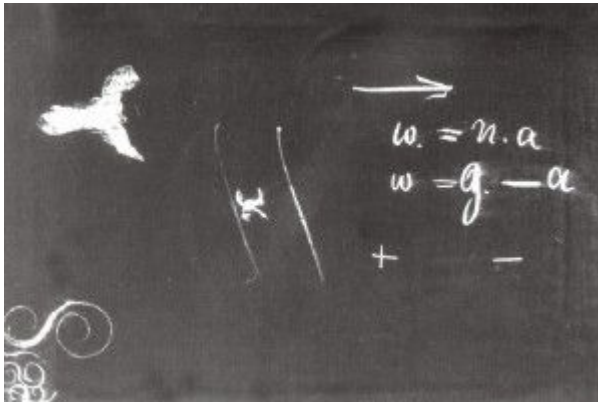

Tabla 11

Este exact direcția opusă. Munca fizică are un sens numai când, cel care dorește ca ea să facă parte din economie, o face el însuși. Pe când în domeniul spiritual ceea ce intră în relație cu ceea ce s-a efectuat, este o muncă pe care a făcut-o cineva pentru altcineva – este

așadar cea care trebuie introdusă în sens negativ în procesul economic.

Este foarte ciudat: Dacă urmărim istoria economiei naționale, atunci găsim de fapt pretutindeni lucrurile care sunt corecte, însă practic numai limitat la o sferă. Sunt anumiți profesori de economie care sunt categoric de părerea: munca dă obiectelor o valoare – școala lui Smith, școala marxistă și așa mai departe. Însă sunt și alte școli, care au cealaltă definiție, care este la rândul ei corectă pentru o anumită sferă, că ceva devine capital, punct de pornire al valorii prin faptul că economisește muncă. Amândouă sunt corecte. Numai că prima este valabilă pentru tot ceea ce are de a face cu natura, cu pământul; cealaltă este valabilă pentru ceea ce se află în corelație cu spiritul. Între aceste două extreme se află un al treilea element. Putem spune: De fapt niciuna dintre aceste extreme nu este prezentă în mod pur, ci numai într-un mod apropiat de pur; căci la urma urmei munca spirituală este deja acolo când din doi culegători de mure – nu-i așa, culegerea de mure capătă valoare economică doar prin faptul că culegătorii se duc în pădure și își efectuează munca –, când dintre cei doi culegători de mure unul este mai nepriceput și muncește în locuri unde cresc puține mure; atunci murele sale au o valoare mai mică, deoarece aceeași cantitate este plătită cu același preț ca și la celălalt, care își caută o zonă cu mure din abundență și prin urmare culege mai mult. Așadar, nicăieri nu avem extrema în formă pură. Chiar și la culegerea murelor este munca spirituală – nu ar trebui numită astfel – , căci munca bazată pe combinații și deducții este creatoare de valoare în aceeași măsură ca la cel care aduna manuscrise, cel puțin creatoare de valoare redistribuită.

Astfel că putem spune: Avem într-o direcție munca și în cealaltă direcția avem de asemenea munca. Și prin aceasta dobândim posibilitatea de a compara valorile economice. Însă tocmai această comparare o face procesul economic însuși. Noi putem doar să-l ridicăm într-un anumit mod în sfera rațiunii. Așa cum toate lucrurile despre care am vorbit de-a lungul acestor zile, constau în faptul că

anumite procese instinctive sunt ridicate până la înțelegerea rațională.

Așadar, în formă pură nu avem nimic din cele două extreme. Pe de cealaltă parte a procesului economic avem mereu, oricât ar combina pictorul și prin combinațiile pe care le face și poate chiar, să zicem, prin forță clarvăzătoare, care nu este conceptibilă de niciun fel în domeniul economic, dacă acest pictor vrea să creeze ceva ce intră în considerare în economie, atunci și el trebuie și să efectueze muncă fizică un piculeț pentru aceasta. Se poate ca marele său geniu să-i permită să fie un leneș îngrozitor, însă din când în când va trebui totuși să ia și pensula în mână. Așadar, și el va trebui să lucreze un pic, tot așa cum chiar și în cazul culesului de mure este folosită puțină forță combinatorie. Nu putem prinde cantitativ în mod net, precis, lucrurile care se desfășoară în realitate, ci trebuie să le prindem cu mintea, să le concepem în acțiune, în desfășurarea lucrurilor. Prin urmare le putem cuprinde cu noțiunile noastre doar dacă conștientizăm că aceste noțiuni sunt în mișcare neîncetată.

Între acestea două se află acel lucru la care se poate percepe mai clar cum în întreprinderi munca fizică și munca spirituală lucrează una în alta, mergând înapoi și încolo. Aș spune: Așa cum de exemplu într-o oarecare mașină este o mișcare regulată înapoi și încolo, tot astfel într-o întreprindere merg înapoi și încolo: munca fizică merge într-o direcție, iar munca spirituală invers. Iar apoi avem în această reală interacțiune de muncă din cele două direcții opuse, ceea ce se manifestă ca al treilea element între acestea două în procesul economic, adică cu alte cuvinte: Atunci când cineva trebuie să facă o muncă fizică, iar prin capacitatea sa spirituală combinatorie este scutit în parte de munca fizică, așadar atunci când face ambele tipuri de muncă împreună, ceea ce este de fapt mereu cazul real. Însă acest caz real se apropie când mai mult de prima formulă: $v = n \times m$, când mai mult de a doua formulă: $v = s - m$. Ceea ce este dat în cea de-a doua formulă, s-ar îndeplini efectiv numai dacă ar putea fi între consumatori cineva care n-ar face nimic altceva în afară de a

economisi muncă fizică prin muncă spirituală. Acest lucru l-ar putea face însă numai cineva care s-ar naște ca adult pe pământ.

Din aceasta vedeți că este posibil să privim în procesul economic și din acest punct de vedere evaluarea elementelor naturale pe de o parte, și a elementelor spirituale pe de cealaltă parte. Și aceasta ne dă posibilitatea de a spune: Acolo unde interacționează pozitivul și negativul, acolo trebuie să apară o poziție de mijloc. Poate să predomine pozitivul, sau poate să predominie negativul. Să presupunem acum preponderența pozitivului. În cazul economiei rurale, în mod cert va domina pozitivul; căci în mod sigur, nu va exista un interes extins pentru munca spirituală dincolo de cea mai strictă necesitate; dar cu cât viața devine mai complicată, sau – așa cum este exprimat în mod sentimental – cu cât cultura progresează mai mult, cu atât mai mult va fi prețuită munca spirituală, după cum știți și dumneavoastră în mod empiric. Aceasta înseamnă, cu cât mai multă muncă se economisește, atât mai mult ceva negativ acționează împotriva pozitivului. Gândiți-vă că prin aceasta, caracterizând chestiunea în acest fel, cuprindem în fapt un proces real. Aici nu este vorba de faptul că munca fizică este pe de o parte utilizată, iar pe de cealaltă parte este cumva nimicită – acesta nu ar fi un proces real în sens economic, ci ar putea însemna cel mult un proces natural –, ci aici este vorba de faptul că toată munca fizică care se efectuează este în întregime formatoare de valoare, că nimic din ea nu este distrus, că ceea ce acționează împotriva ei, economisirea muncii, lucrează împotriva ei doar în sens numeric, deci influențează valoarea muncii fizice exclusiv din punct de vedere numeric. Însă datorită acestei influențe numerice avem de fapt posibilitatea de a exprima într-un fel tot real ceea ce se întâmplă efectiv acolo. Sunt activi așadar cei care fac muncă fizică, sunt activi cei care fac muncă spirituală, și în ceea ce este realizat, este vorba o dată de muncă făcută pozitiv, și o dată de o astfel de muncă, care de fapt semnifică o economisire a muncii. Abia prin aceasta se generează de fapt evaluarea definitivă, finală.

Aș dori așadar să spun: Prin aceasta lucrurile dobândesc caracter numeric concret, și devine posibil să le cuprindem în formă numerică prin faptul că același lucru vine din două părți diferite, și numai evaluarea se modifică. Așadar, după cum am spus, atunci când cultura avansează, ocupațiile spirituale capătă din ce în ce mai multă importanță. Însă aceasta are ca efect faptul că totodată munca fizică este activă cu o putere tot mai mică în procesul evaluării. Deci forța fizică este utilizată, trebuie utilizată tot mai mult chiar și în progresare. Odată cu progresul culturii este necesar ca și cultivarea solului să fie făcută mai productivă. Trebuie lucrat mai mult în sensul pozitiv. Însă puterea de a da valoare îi este de fapt luată muncii fizice, dar îi poate fi luată numai dacă cei care fac această muncă au într-o tot mai mare măsură nevoie de ceea ce poate fi realizat pe partea spirituală. Astfel că aici intră în joc din nou un element uman în economie. Nu puteți ocoli deloc elementul uman care intervine aici; însă acest element uman care intervine aici este ceva ce, odată cu progresul vieții spirituale, se ridică ca o necesitate obiectivă.

Este adevărat că la început, atunci când în sat vor fi fost doar preotul și învățătorul, nu exista multă viață spirituală; însă, să presupunem că sunt două sate: în primul sat preotul și cu învățătorul sunt oameni mediocri. Aici, lucrurile vor merge și mai departe tot așa ca acum. În cel de-al doilea sat preotul și învățătorul sunt amândoi oameni extraordinari. Ei vor putea să stârnească tot felul de interese de natură spirituală în generația următoare, și poate chiar este în puterea lor să facă să li se alăture și să se stabilească în sat, în beneficiul generației viitoare, o a treia personalitate care este productivă din punct de vedere spiritual. În această privință, elementul spiritual are o forță foarte eficace, care acționează din nou în economie. Însă ce înseamnă atunci întregul proces? Întregul proces nu înseamnă în definitiv nimic altceva decât: Ceea ce, în activitatea economică pur materială, ca muncă, deci ca forță formare de valoare în cadrul muncii, are o valoare infinit de mare, va fi – devalorizat nu pot spune –, însă va fi tot mai mult redus numeric, de către ceea îi vine

în întâmpare din partea opusă. Și atunci interacțiunea dintre tot ce este prelucrarea pământului și ceea ce se întâmplă pornind din domeniul spiritual, trebuie să fie astfel încât într-un anumit sens cele două să se compenseze reciproc din punct de vedere economic. O anumită compensare va fi singurul lucru corect, potrivit.

Aici apar din nou raporturi de-a dreptul complicate; căci poate ieși la iveală că într-un loc există prea multe persoane care produc ceva spiritual, fapt care înseamnă că acționează o forță prea puternică, care economisește prea multă muncă. Atunci iese o valoare negativă, iar oamenii nu mai pot trăi împreună dacă nu se echilibrează reciproc. Astfel că în această compensare care apare în acest caz, avem un anumit plafon. Acest plafon însă este dat prin faptul că pentru fiecare regiune economică există, prin însăși natura lucrurilor, un raport care asigură balanța între producția agricolă pe de o parte și producția spirituală, pe de cealaltă parte.

Și până când nu se ia în considerare, în știința economică, care este raportul între producția agricolă, în sensul cel mai larg, firește, și realizările spirituale, până când această problemă, care aproape că nu a fost deloc abordată, să fie cercetată foarte serios, nu putem obține o știință economică corespunzătoare nevoilor actuale.

Este deja necesar acum ca mai întâi de toate să se efectueze astfel de muncă care lucrează pornind de la datele concrete, din care ne putem convinge cum – privind obiectiv, fără să intervină în aceasta improbitatea și agitația – ajunge o regiune economică, de exemplu, să fie nesănătoasă din punct de vedere economic din pricina faptului că sunt activi prea mulți lucrători în domeniul spiritual. Și ce forță de a se cultiva mai departe are o astfel de regiune, în care acest plafon, despre care tocmai am vorbit, încă nu este atins. Căci progresul este posibil într-o anumită regiune numai atâta vreme cât acest plafon, care este dat de compensarea necesară, încă nu a fost atins. Așadar, va fi vorba ca mai întâi să se caute elementele economiilor închise, care în prezent încă există – există părți din acestea pretutindeni, căci intrăm încet în economia mondială –, să fie căutate elementele acolo

unde încă există economii închise pentru o regiune, și să se cerceteze bunăstarea de ansamblu a regiunilor unde trăiesc relativ puțini poeți, pictori, industriași inteligenți și așa mai departe, unde există în continuare foarte multă agricultură și alte activități care au de a face cu pământul, și de asemenea să fie cercetate alte regiuni, în care situația este inversă. În acest fel, pornind de la ceea ce ne este accesibil, trebuie să elaborăm în mod empiric anumite legități care rezultă, pentru o elaborare teoretică a unei balanțe între agricultură, prelucrarea pământului în sens larg, pe de o parte și activitatea spirituală pe de cealaltă parte. Aceasta va fi realmente necesar, ca pentru o regiune să se introducă categoria de mijloc a lucrătorilor care efectuează muncă spirituală, care nu falsifica întreaga balanță, și pe de cealaltă parte și categoria de mijloc a lucrătorilor care efectuează muncă fizică, și să se facă balanța, pentru ca din acesta să rezulte modul în care o categorie acționează compensator asupra celeilalte.

Aici se află un punct care este de o importanță foarte mare pentru cel care în prezent dorește să contribuie cu ceva la dezvoltarea mai departe a științei economice; căci este realmente astfel, că această problemă, care trebuie să se afle la baza oricărei reflecții asupra prețului și valorii, abia dacă este văzută undeva în mod corect în prezent.

Unora dintre dumneavoastră le-am spus deja ieri [*A cincea discuție de seminar*]: Oamenii, în gândirea economică, sunt mereu ispitiți să gândească parțial, să nu gândească total. – Spengler, la sfârșitul volumul doi al lucrării sale «Declinul occidentului» are cu siguranță niște observații cu totul extraordinare privind economia; însă el își ruinează observațiile strălucite prin faptul că lucrurile pe care el le cuprinde cu privirea într-o anumită măsură din punct de vedere istoric, nu poate ajunge să le regândească în actuala economie. El indică într-un mod extraordinar de corect felul în care, în economia antică încă era preponderent acel fel de economie care provine din prelucrarea pământului, și cum în prezent este preponderentă acea economie care constă într-o gândire în bani, care deci este de fapt

muncă spirituală. Însă el nu vede că ceea ce el constată din punct de vedere istoric sunt două stadii ale economiei, care încă stau și astăzi unul lângă celălalt, care nu s-au succedat istoric, adică unul să-l înlocuiască pe celălalt. Ele și în prezent stau unul lângă celălalt, tot așa cum în prezent ceea ce este primitiv este înăuntrul celor care sunt cele mai avansate. Nu-i așa? – afară găsim amibele, care se târăsc de colo-colo, și mai găsim același lucru în propriul nostru sânge, în leucocite. Elementele care sunt prezente istoric, și în natură se află în prezent unele lângă altele – la fel se întâmplă și în economie. Cele mai diverse condiții coexistă. Câteodată se întâmplă chiar ca, în privința a ceea ce există într-o, să-i spunem, economie cultivată, tocmai ceea ce este cel mai cultivat să se înapoieze la cel mai primitiv, astfel că efectiv se poate spune: Valorile care sunt create prin faptul că oamenii trăiesc într-o cultură superioară, aceste valori se întorc într-un anumit mod înapoi la troc, deoarece aceia care fac economii de muncă – care își economisesc muncă – realmente fac schimb între ei de aceste economii de muncă, potrivit situației, pentru a-și satisface reciproc anumite trebuințe. Aceasta se petrece cu siguranță, astfel că adesea pe treapta de cea mai înaltă dezvoltare, găsim iarăși cele mai primitive procedee exact pentru lucrurile cele mai avansate.

Asta este ce am vrut să vă prezint astăzi, astfel ca mâine să vă mai pot da măcar o sumară încheiere.

CONFERINȚA a XIV-a

Dornach, 6 august 1922

Din considerațiile pe care le-am făcut în această perioadă veți fi înțeles că aici este într-adevăr vorba de a găsi noțiuni, mai bine zis imagini privind viața economică, prin care ne putem cufunda efectiv în această viață economică. În niciunul din domeniile de care ne ocupăm în prezent în cadrul mișcării antroposofice, și la a cărei impulsioneare particip, nu este convingerea mea că ar trebui făcut praf tot ce există deja ca rezultate științifice; dimpotrivă, convingerea mea este că avem în cadrul însăși științei noastre, o gamă vastă de lucruri utilizabile, folositoare, numai că mânuirea acestora, atât în științele naturale cât și în alte științe necesită o dezvoltare esențială. Și astfel am vrut să vă dau în principal astfel de imagini conceptuale, care vă pot oferi puncte de reper, pentru a utiliza în mod corespunzător materialul folositor în mare măsură care deja există în știința economică. De aceea v-am dat astfel de imagini, care trebuiau să fie vii în mod nemijlocit. Viul însă – să vă fie foarte clar acest lucru! – are întotdeauna mai multe înțelesuri. De aceea este posibil ca mulți dintre dumneavoastră să plece de la aceste conferințe cu sentimentul de a avea ceva de obiectat împotriva cutărui sau cutărui lucru. Într-un anumit sens, dacă aceasta se întâmplă cu o seriozitate autentică, dintr-un adevărat spirit de cercetare, mă bucur că există acest sentiment; căci acest sentiment trebuie să existe mereu față de ceea ce este viu. Viul nu tolerează teoria dogmatică. Și tot așa trebuie și dumneavoastră să concepeți imaginile conceptuale pe care vi le-am dat.

O imagine conceptuală cu extraordinar de multe înțelesuri este cea a banilor care îmbătrânesc sau se uzează. Însă cu astfel de imagini conceptuale este astfel încât trebuie să le avem în față așa cum, să zicem, am avea în față un om în creștere. Avem sentimentul general: el va putea se realizeze cutare sau cutare lucru de însemnătate. Ne

putem apoi poate forma reprezentări despre felul în care el realizează aceasta. Însă aceste reprezentări, felul în care el realizează acel lucru, nu este neapărat necesar să fie corecte. Respectivul poate realiza acel lucru în alt fel. Și astfel, și pentru conceptul de bani care se uzează, dumneavoastră puteți găsi diferite modalități prin care se întâmplă această uzare a banilor. Încerc să vă prezint acel mod care provine cel mai puțin dintr-o gândire birocratică, care este gândit mai mult astfel încât să rezulte din viața economică însăși.

Se pot face obiecții peste obiecții. Vreau să vă atrag atenția cum se poate foarte ușor obiecta: Prin ce ar trebui să se determine, de exemplu, faptul că un întreprinzător oarecare trebuie să introducă în întreprinderea sa bani tineri, întrucât probabil în scurt timp nu se mai poate ști dacă acești bani au fost tineri sau nu; căci întreprinderea merge mai departe. Da, dar trebuie să vă gândiți pe de altă parte că respectivul nu ia banii din aer, ci îi împrumută de la cineva. Și deoarece știți din lucrarea mea *Punctele centrale ale problemei sociale* că nu consider că dobânda ca atare trebuie să fie eliminată când banii au valoare, ci că într-o anumită măsură ea este necesară în viața economică, veți spune: Oare cum o să primesc, eu ca întreprinzător, banii de la cei care ar trebui să-mi împrumute acești bani, dacă eu le voi plăti dobândă doar o perioadă extrem de scurtă? Aceștia îmi vor da bani într-un mod în care ei să poată primi dobânda de la întreprinderea mea pe o perioadă de timp cât mai lungă. – Atunci poate veți găsi că nu este nici pe departe suficient acest lucru, să lăsați banii să îmbătrânească în acest mod. Și vă puteți gândi apoi mai departe asupra modalității, ca poate pe banii care au fost emiși astăzi să nu se imprime anul în curs, ci o dată ulterioară, astfel ca până atunci să aibă o valoare crescătoare, iar abia apoi una descrescătoare.

Pe scurt, un lucru care are viață, care trăiește se poate înfăptui în cele mai diferite moduri. Prin urmare, în momentul în care omul însuși tratează problema în mod viu, este dată imediat posibilitatea ca aceasta să se realizeze în cele mai diferite moduri; tot așa cum și un om își poate folosi capacitățile în cele mai diverse moduri. Aceasta

este caracteristica intrinsecă a conceptului care nu este dogmatic. Însă abia atunci când vă însușiți astfel de concepte, în special în știința economică, abia atunci veți vedea cum intervin lucrurile în viață și cum abia pe o astfel de bază puteți folosi ceea ce există astăzi, chiar dacă doar ca rezultat al unor observații parțiale, în știință economică.

Luați de exemplu disputele asupra prețului, și veți găsi că acolo vi se spune că condițiile care determină nivelul prețului pe partea vânzătorului ar fi acestea: nevoia de bani a acestuia, valoarea pe care o au banii, costurile de producție care trebuie acoperite, și concurența existentă. Însă când analizați aceste noțiuni veți găsi peste tot că într-adevăr puteți gândi cu totul corect asupra acestor noțiuni, însă cu aceste noțiuni nu puteți pătrunde în realitatea economică, din simplul motiv că trebuie mai întâi să vă întrebați: Este o situație sănătoasă din punct de vedere economic atunci când un anume întreprinzător la un moment dat are nevoie de bani și prin aceasta, conform nevoii sale de bani, mărește sau micșorează prețurile, este și aceasta, ceea ce se poate numi valoare de întrebuintare a banilor, ceva ce poate acționa în mod sănătos? – Ambele pot acționa în mod sănătos sau maladiv. Și, iarăși, dacă vă gândiți la costurile de producție, poate fi de dorit ca, pentru a rezulta un preț sănătos, să nu se gândească la felul în care reies prețurile considerând costurile de producție ca pe ceva absolut, ci să se reflecteze la felul în care ar trebui micșorate costurile de producție pentru un articol, astfel încât acesta să aibă un preț sănătos pe piață. Așadar, este vorba să aveți astfel de concepte, care pot cu adevărat începe cu începutul lor. Pe cât de puțin puteți lăsa un om să-și înceapă viața în cel de-al douăzeci și cincilea an al vieții sale, tot atât de puțin ar trebui lăsate să înceapă în mod arbitrar noțiunile care intervin în viață. Noțiunile economice nu ar trebui lăsate să înceapă, de exemplu, cu concurența vânzătorului sau a cumpărătorului: căci se pune problema dacă, sub anumite premise, greșeala economică principială nu este tocmai faptul că există o concurență exagerată între vânzători sau între cumpărători. Acestea sunt lucrurile de care

trebuie foarte serios să se țină seama tocmai în privința a ceea ce este principal.

Și lăsând la o parte dacă considerați a fi corect una sau alta în dezbaterile pe care le-am avut: pe întreg parcursul conferințelor s-a urmărit ca noțiunile să fie vii. Apoi, ele arată singure, într-un caz dat, unde trebuie modificate. Important este ca noi să fim aduși pe calea acestor concepte vii. Și astfel, ne putem spune: Dacă pe de o parte avem banii care se uzează, adică banii care îmbătrânesc, am încercat să arăt, exact prin faptul că banii intră în circulație figurând ca banii de achiziții, bani de creditare și bani pentru donații, tocmai prin aceste caracteristici particulare ale banilor am încercat să arăt cum, dacă banii funcționează fără piedici, în mod pur economic, prin aceasta, pur și simplu prin nevoile care apar atunci, va lua naștere pe de o parte nevoia de bani tineri, pe de altă parte nevoia de bani bătrâni, vechi.

Toate acestea ar trebui să le pot dezvolta timp de săptămâni întregi, atunci ați vedea că se integrează pe deplin într-o economie sănătoasă, iar dacă în cadrul acestui corp economic apare undeva o boală, atunci s-ar vedea că această chestiune poate fi vindecată tocmai prin observarea acestor lucruri.

Ce ia naștere de fapt, dacă gândim în acest fel, că în banii aflați în circulație avem cu adevărat un fel de imagine a ceea ce este de asemenea deteriorabil în cele mai variate bunuri de consum? – căci în sens economic realizările spirituale sunt tot bunuri de consum. În banii care se uzează avem curentul paralel la bunurile, mărfurile, valorile, deci valorile reale care se uzează. Ce avem așadar de fapt – putem extinde aceasta asupra întregii economii mondiale – când cuprindem cu privirea acest paralelism dintre valoarea nominală și valoarea reală? Avem de fapt în aceasta în esență ceea ce poate fi numit contabilitate extinsă asupra întregii economii mondiale. Este contabilitatea economiei mondiale; căci operația care se face atunci când o înregistrare se duce într-o parte sau în alta, nu înseamnă nimic altceva decât scrierea înregistrării într-un alt loc. Aceasta se realizează

în plan real prin faptul că banii și marfa trec dintr-o mână în alta. În definitiv este absolut același lucru dacă, într-o contabilitate uriașă, care se extinde asupra întregii economii mondiale, este creată posibilitatea de a plasa înregistrarea în locul potrivit și apoi de a dirija întregul astfel încât doar să se rescrie soldurile conturilor, activele, sau să înscrii însemnarea respectivă pe o hârtie și să o dai persoanei în cauză astfel ca problema să fie realizată în mod real. Avem așadar contabilitatea mondială ca circulație a banilor. Și aceasta ar fi – așa cum în fond poate vedea oricine –, spre ce trebuie să se tindă de fapt. Căci prin aceasta am restituit banilor sigurul lucru pe care ei îl pot reprezenta de fapt: mijlocul exterior pentru schimb. Căci de altfel banii nu sunt totuși nimic altceva, dacă privim până în adâncurile economiei naționale, decât mijloc pentru schimbul reciproc al rezultatelor muncii. Căci în realitate oamenii trăiesc din rezultatele muncii, și nu din simbolurile acestor rezultate.

Se poate însă, tocmai prin faptul că banii falsifică într-un anumit sens rezultatele muncii, se poate ca apoi, printr-un fel de comerț intermediar cu bani să intervină o falsificare a întregii economii. Însă aceasta este o falsificare posibilă exact atunci când banilor nu li se atribuie adevăratul lor caracter.

Acum însă este necesar să vedem – și am indicat aceasta în special ieri –, că rezultatele muncii trebuie judecate în modurile cele mai diferite cu privire la ceea ce circulă ca valori în viața economică. Am putut să atragem ieri atenția asupra felului în care ceea ce este inițial obținut din natură și asupra căruia este utilizată munca umană, corespunde în fapt imaginii că munca este combinată cu obiectul natural, astfel încât procesul economic se poate începe așa-zicând într-un loc, spunându-se: Valoarea este generată prin munca pe care o adaug unui produs al naturii. Însă în procesul economic există și curentul opus, care intervine atunci când apar realizări spirituale. Prin faptul că apar realizări spirituale devine necesară introducerea unei alte formule de evaluare, dacă pot să mă exprim astfel. Și anume, o realizare spirituală valorează atât de mult, pe cât de multă muncă

economisește cel care o realizează. Așadar, cel care creează un tablou, furnizând prin aceasta o valoare, o valoare pentru care există un interes, altfel nu ar reprezenta o valoare, acesta trebuie evaluată în așa fel încât lui să-i fie economisită aceeași cantitate de muncă de care are nevoie pentru a-și satisface nevoile până când va realiza din nou un tablou, în același fel. Astfel că se poate vedea: Prin faptul că în procesul economic realizările spirituale se opun acelor realizări care se bazează exclusiv pe prelucrarea naturii, deci pe muncă manuală, respectiv pe prelucrarea prin mijloace de producție – prin faptul că pe de o parte este necesară muncă unită cu mijloacele de producție, pe de cealaltă parte trebuie economisită muncă –, prin aceasta ia naștere acest circuit economic constituit din două curente opuse, care trebuie să se compenseze în mod sănătos.

Acum se pune întrebarea: Cum trebuie să se compenseze acestea? Nu-i așa?, mai întâi avem nevoie doar să ne gândim la contabilitatea generală a întregii economii mondiale; căci în cadrul acestei contabilități generale ar rezulta ceea ce trebuie să se anuleze reciproc. Și acolo va lua naștere prețul. Se pune însă problema ca înregistrările din această contabilitate generală să aibă o semnificație. Înregistrările ar trebui să însemne ceva. O înregistrare, A, pe care o înscriu în contabilitatea mea generală trebuie să corespundă cu ceea ce pot numi „muncă unită cu natură”, sau o altă înregistrare, B, trebuie să corespundă cu „atâta muncă se economisește prin această realizare”. Deci fiecare astfel de înregistrare trebuie să însemne ceva. Și poate însemna ceva doar atunci când reprezintă ceva ce este comparabil sau cel puțin este făcut să fie comparabil prin economie; căci nu se poate întreba pur și simplu: Câte nuci valorează un cartof? – Pur și simplu, acest lucru nu se poate întreba. Problema se pune: Nuca reprezintă un produs natural, unit cu munca umană; cartoful reprezintă un produs natural, unit cu munca umană; cum trebuie comparate cele două valori?

Aici va fi vorba de a găsi ceva care oferă cu adevărat posibilitatea de evalua valorile economice unele în raport cu altele. Problema

devine încă mai complicată atunci când, de exemplu, se scrie un eseu, care în sens economic trebuie să valoreze tot atât de mult cât munca manuală cu un mijloc de producție care este economisită în acest fel, minus cantitatea foarte mică de muncă depusă pentru scrierea lucrării. Însă în orice caz vă puteți imagina că nu este tocmai o chestiune simplă, de a găsi soluția pentru cum se pot compara, estima reciproc aceste lucruri. Și totuși, dacă se apucă procesul economic la celălalt capăt, se ajunge să se genereze posibilitatea unei asemenea estimări. Avem pe de o parte munca utilizată asupra mijloacelor de producție – unde așadar este inclusă și natura –, care la un anumit moment este o muncă foarte precis determinată; aceasta înseamnă cu alte cuvinte: La un anumit moment este necesară o anumită muncă umană, cum ar fi de exemplu cea necesară producerii de grâu pe o suprafață de „a” metri pătrați, până în momentul când grâul ajunge la vânzător sau în altă parte - deci pentru a produce grâu. Aceasta este o mărime dată, o mărime care chiar este dată într-o anumită relație; căci toate realizările economice umane, dacă le privim în ansamblu, își au totuși originea în natură, putem merge pe urme lor până înapoi la natură. Este imposibil ca ele să nu își aibă undeva originea în aceasta. Agricultorul lucrează direct asupra naturii; cel care, să zicem, se îngrijește de îmbrăcăminte nu lucrează direct asupra naturii, însă munca sa își are cu toate acestea originea în natură. Munca sa va conține în sine o cantitate de muncă economisită, în măsura în care el face uz de spirit în activitatea sa. Însă în orice caz, munca sa își are originea în natură. Toate, până la cele mai complicate realizări spirituale își au originea în natură, respectiv în munca cu mijloacele de producție. Chibzuiți în mod imparțial și veți ajunge mereu la concluzia că la tot ceea ce este de natură economică se poate merge pe urme înapoi până la munca fizică asupra naturii. Și că ceea ce începe de la domeniul natural să fie creator de valoare – utilizarea muncii până la un anumit punct cât de apropiat posibil de natură –, acestea sunt valorile care trebuie împărțite la întregul domeniu al economiei închise în sine.

Luați ca ipoteză cazul la care m-am referit ieri: O economie rurală închisă! În această economie rurală închisă îi aveți așadar pe cei care efectuează munca fizică, iar dintre cei care efectuează muncă spirituală m-am referit ieri la învățător și la preot, și poate și administratorul obștii. Aceasta este o economie foarte simplă. În cadrul ei, cei mai mulți vor face o muncă fizică, muncă fizică asupra pământului; ei trebuie însă să depună muncă fizică și pentru ceea ce învățătorul, preotul și administratorul comunității au nevoie să mănânce, să îmbrace și așa mai departe. Ei trebuie să contribuie cu munca lor pentru aceasta; căci învățătorul și preotul și administratorul comunității nu efectuează ei înșiși munca lor asupra naturii. Gândiți-vă acum că această economie rurală închisă ar avea treizeci de țărani și cele trei – cum să-i numim? – cele trei notabilități ar fi acolo. Aceștia trei își oferă realizările spirituale. Ei au nevoie de munca economisită a celorlalți. Presupuneți următoarele: Fiecare din acești treizeci de țărani dă celor trei persoane, sau fiecăruia dintre ele separat, un bilețel, un bon, pe care scrie, să zicem, cantitatea „A” = grâu, unde se are în vedere grâul care a fost deja prelucrat într-un anumit mod. Un altul dă un bon pe care scrie altceva, care în privința consumului poate fi comparat cu grâul. Aceste lucruri sunt identificabile. Iar apoi preotul, învățătorul și administratorul obștii adună aceste bonuri. În loc să se ducă ei înșiși pe câmp pentru a face rost de grâu, secară, carne de vită, în loc să facă aceasta ei predau bonurile oamenilor. Aceștia lucrează inclusiv pentru ceea ce este înscris pe aceste bilețele, dând produsul respectiv la schimb. Acesta este procedeul care trebuie să se cristalizeze de la sine. Procedeul nu poate fi altfel, este același chiar și dacă unei minți șirete i-ar veni ideea de a introduce în locul bilețelelor bani de metal. Procedeul este acela că trebuie să se creeze bonuri pe baza muncii materiale acumulate, a muncii realizate cu mijloacele de producție, deci a muncii investite în valorile economice, bonuri care se predau, astfel încât aceia care au nevoie, să poată să economisească muncă cu ajutorul acestor bonuri.

Din aceasta veți vedea că niciun fel de bani nu poate fi altceva decât o expresie a sumei mijloacelor de producție utilizabile existente într-o regiune – mijloace care firește sunt constituite în primul rând din pământ, proprietatea funciară –, mijloacele de producție utilizabile, care există într-o regiune, se reduc la acel element în care pot fi exprimate cel mai ușor. Iar aceasta va conduce întregul proces economic înapoi la ceea ce este totuși palpabil, detectabil.

Ceea ce trebuie spus despre aceasta este corelat cu faptul că nicăieri pe pământ nu poate fi creat un paradis economic. N-au decât să creadă aceasta cei care promovează utopii care nu au legătură cu realitatea. Se poate spune foarte ușor dintr-o trăsătură de condei, economia ar trebui să fie constituită în cutare sau cutare fel; însă o economie, și chiar economia întregului pământ, deci ceea ce poate fi numit economie mondială, nu poate fi alcătuită în vreun fel în mod absolut, ci numai în mod relativ. Căci gândiți-vă că avem într-o regiune economică închisă o suprafață de pământ „S”. Dacă acum toți oamenii de pe această suprafață de pământ îndeplinesc în mod real muncile, sarcinile posibile pentru om, atunci pentru consum rezultă altceva, dacă pe această suprafață, să zicem, trăiește o populație de P milioane de locuitori, decât dacă pe aceeași suprafață trăiește o populație de P₁ milioane de locuitori.

Lucrul despre care este vorba aici depinde cu totul de raportul dintre numărul de locuitori și suprafața de pământ, deci și de cât poate scoate prin muncă un anumit număr de locuitori din acea suprafață de pământ – căci de la pământ vine totul la urma urmelor. Luați acum cazul ipotetic că o regiune economică oarecare are, să zicem, treizeci și cinci de milioane de locuitori – oricum, este fără importanță cât de mulți locuitori sunt. Ceea ce este valabil în privința unei regiuni economice închise, este valabil și în privința economiei mondiale. Să presupunem că o regiune economică are treizeci și cinci de milioane de locuitori la un anumit moment. Și luați ca ipoteză faptul că aceste treizeci și cinci de milioane de locuitori trebuie să fie aduse într-o situație care să fie cât mai justă din punct de vedere

economic. Exprimarea nu este chiar exactă și clară, însă vă veți da seama imediat ce vreau să spun. Ce ar trebui să faceți dacă ați dori ca în această regiune între cei treizeci și cinci de milioane de locuitori să domnească condițiile care ar duce la prețuri fezabile? Atunci dumneavoastră ar trebui ca în momentul în care începeți să transformați viața economică într-o viață economică sănătoasă, să dați fiecărui om o parte din suprafața de pământ – însă acum calculat în funcție de o medie a fertilității și a cultivabilității –, de mărime egală cu suprafața totală de pământ, care face posibilă producția, împărțită la treizeci și cinci de milioane. Gândiți-vă, fiecare copil va primi la nașterea sa o suprafață de pământ de această mărime spre a fi prelucrată mereu: dacă fiecare om ar primi la nașterea sa un teren cu cutare sau cutare suprafață, atunci ar lua naștere prețurile care într-adevăr pot lua naștere pe o astfel de suprafață; căci lucrurile au atunci valoarea lor de schimb firească.

Dar ceea ce vă prezint aici ca ipoteză curioasă, aceasta este de fapt realitatea. Procesul economic independent de om face realmente acest lucru. El face aceasta – acum, dumneavoastră nu veți crede că ce spun acum o spun altfel decât într-un mod plastic –, prin faptul că acest proces economic, deoarece aceste condiții sunt acolo, împarte efectiv întreaga suprafață de pământ la cutare număr de oameni, implicând că apoi oamenii trebuie să prelucreză mai departe în mod corespunzător tot ceea ce se detașează din sfera pământului; puteți să vă reprezentați că întreaga suprafață de pământ este împărțită la numărul de locuitori, iar acest lucru ca fapt real dă fiecărui lucru în parte valoarea sa de schimb, și puteți nota undeva valorile de schimb. Și dacă undeva într-un loc ați înregistra valorile de schimb, ați putea găsi aproximări foarte apropiate de aceste valori. Însă dacă comparați apoi aceasta cu realitatea noastră actuală, atunci veți descoperi că un lucru are un preț mult sub acest nivel, iar un alt lucru mult peste acest nivel. Acuma, reprezentându-vă că undeva ia naștere o regiune Utopia, în care puteți situa numai copiii nou-născuți, care se află pentru început în grija îngerilor – însă îi dați fiecăruia dintre copii o

bucată de teren –, ați putea astfel să generați condițiile ca, în momentul în care ei pot să înceapă să muncească, să facă să ia naștere valorile de schimb de la sine înțelese. Dacă apoi, după un anumit timp, sunt alte prețuri acolo, atunci trebuie ca cineva să fi luat din ceea ce este al altcuiva. Și tocmai aceasta este ceea ce produce diferitele nemulțumiri, că oamenii simt nedeslușit că în procesul economic poate să intre în joc ceva care nu corespunde absolut deloc prețurilor reale.

Însă tocmai printr-o pătrundere a organismului economic cu un mod de gândire care este menținut în stilul pe care l-am inițiat în aceste considerații, prin înseși măsurile luate, se va produce ceea ce am descris aici. De aceasta depinde. Și astfel, vom descoperi că pe acești bani, care reprezintă, aș putea spune, foi, conturi volante ale economiei mondiale, va trebui să stea scris ceva la modul „grâu productibil de pe o suprafață de pământ de atâția metri pătrați”, care este apoi comparată cu celelalte lucruri. Produsele agricole se compară cel mai ușor unele cu altele. Vedeți așadar de unde trebuie pornit. Trebuie pornit de la ceva, cifrele trebuie să însemne ceva. Pur și simplu ne îndepărtează de realitate, atunci când pe banii pe care-i avem stă scris că conțin cantitatea cutare de aur; însă suntem conduși către realitate atunci când pe bani stă scris: Aceasta reprezintă cantitatea cutare de muncă asupra unui anumit produs al naturii. Atunci am putea spune: Să presupunem de exemplu că pe toți banii stă scris „cantitatea X de grâu, „cantitatea Y de grâu”, „cantitatea Z de grâu” – și ar fi clar unde își are originea întreaga economie. Cu aceasta ați raportat moneda la punctul de plecare, la mijloacele de producție utilizabile, asupra cărora este efectuată muncă fizică – mijloacele de producție ale unei regiuni economice oarecare –, și aceasta este singurul etalon monedar sănătos: suma mijloacelor de producție utilizabile.

Pentru cel care poate privi realitatea în mod imparțial, lucrurile se prezintă astfel, chiar dacă cineva poate spune: Nici cu așa ceva nu poate fi comparată foarte exact o altă valoare. Într-o mare măsură

însă, se pot compara în mod exact. Căci în general, deoarece în cazul acestei evaluări totul este evaluat la sfârșit în funcție de consum, valorile realizărilor economice nu diferă prea mult. – Oricât de spiritual aș fi ca lucrător, am nevoie de o cantitate de muncă economisită în fiecare an, care să fie egală cu cantitatea de muncă necesară pentru a mă întreține ca om. Și printr-un astfel de procedeu va fi clar în ce fel un muncitor spiritual necesită ceva în plus față de ce necesită un meșteșugar. Și dacă acest lucru devine atât de transparent, atunci va fi recunoscut peste tot, tocmai pentru că este transparent. Există la urma urmei, în economiile închise, situații – care devin din ce în ce mai rare, însă ele totuși încă sunt prezente –, în care muncitorii spirituali primesc de fapt din belșug ceea ce au nevoie, unde oamenii le dau cu plăcere fără să scrie aceasta mai întâi pe bilețele. Nu spun aceasta pentru că aș vrea să dau o turnură sentimentală unui fapt economic, ci spun aceasta deoarece acest fapt ține și el de realitățile economiei și deoarece în cadrul economiei ne ciocnim peste tot de om.

Prin aceasta se obține înainte de toate un raport care poate fi cu adevărat cuprins cu privirea în cadrul părților componente ale unui ansamblu economic. Se atinge posibilitatea ca fiecare să aibă în fiecare moment legătura sa cu natura, și de asemenea exprimată bănește. Căci ceea ce face ca toate relațiile noastre să fie atât de nesănătoase este faptul că ele se detașează, se ridică atât de mult deasupra sferei naturii, legătura cu natura nu mai este acolo. Dacă ajungem până acolo – iar răspunsul la întrebare este numai o chestiune de tehnică, care se poate dezvolta tocmai în viața asociativă – , încât pe banii pe care îi folosim să avem realmente valoarea raportată la natură în locul valorii nedefinibile a aurului, atunci vom vedea în mod nemijlocit, în traficul comercial obișnuit, cât de mult valorează o realizare spirituală; căci atunci voi ști: Dacă eu pictez un tablou, atunci, deoarece eu am pictat acest tablou, e necesar ca cutare număr de, să zicem, agricultori să lucreze atâtea luni sau ani pentru a obține grâu, ovăz și așa mai departe. Gândiți-vă cât de limpede ar

deveni procesul economic prin aceasta. Conform uzanțelor de vorbire actuale s-ar spune în acest caz: Ca etalon monetar în locul unui etalon aur este un etalon natură. Și acest lucru ar fi exact ceea ce este corect. Din aceasta ar rezulta într-adevăr condițiile economice corecte.

Acum aveți din nou o asemenea imagine în fața dumneavoastră. Trebuie să mă exprim prin astfel de imagini, deoarece aceste imagini redau realitatea. Căci ceea ce oamenii au în minte în mod obișnuit în cadrul circulației economice nu este realitatea. O realitate are cel care știe: dacă pentru un lucru primește o monedă de o atâta valoare, atunci aceasta reprezintă atâta muncă de prelucrare a pământului, sau mai trebuie adăugată la aceasta și munca cu alte mijloace de producție, care însă vor fi echivalente cu natura, deoarece în momentul în care sunt terminate, în care deci ies din domeniului mărfii, trec într-o stare de devalorizare, de imposibilitate de a fi cumpărate sau vândute; prin aceasta ele devin asemenea mijloacelor de producție pe care le avem în natură. Este numai o continuare a procesului pe care îl avem în natură, atunci când spunem că mijloacele de producție trebuie să fie tratate în acest fel. Abia prin aceasta se creează un concept clar și pentru natura însăși ca mijloc de producție; căci față de conceptele privind pământul pe care le găsiți în rest, se poate obiecta mereu câte ceva, dacă nu introduceți conceptul de mijloace de producție în sensul în care am încercat să fac acest lucru în lucrarea mea *Punctele centrale ale problemei sociale*. Căci trebuie doar să vă gândiți la faptul că și o regiune a naturii trebuie mai întâi prelucrată înainte de a fi teren cultivabil sau folosibil, astfel că până la momentul când natura, o regiune oarecare a naturii este destelenită, când poate fi dată astfel spre utilizare – și până în acel moment trebuie efectuată muncă asupra acesteia –, astfel că până la finalul acestei munci, până când această muncă a fost încheiată, pământul, terenul este în mod îndreptățit tot o marfă, o valoare economică în sensul că un bun este asociat cu munca.

Deci numai prin faptul că formulați conceptele într-adevăr în felul în care am făcut-o noi, ajungeți să aveți conceptul mijloacelor de

producție în viziune pură; apoi îl veți putea implementa în cele mai diferite domenii; atunci, la momentul potrivit veți realiza că dacă un autor scrie un eseu, partea esențială a valorii constă în munca economisită, din care doar trebuie scăzută acea părticică pe care o reprezintă munca fizică directă a scrisului. Conceptele se diferențiază pentru dumneavoastră în cele mai variate direcții, în așa fel încât se află în interiorul vieții în mod corect, atunci când le formați pornind chiar de la viața însăși. Așadar, dacă doriți să tratați problema prețului, nu puteți decât să urmăriți înapoi această problemă a prețului nu doar până la costurile de producție, ci trebuie să le urmăriți până la producția primară; trebuie să cercetați care sunt condițiile formării prețului pornind de la producția primară. Abia apoi puteți urmări formarea prețurilor până la orice punct în cadrul procesului economic.

Cu aceasta v-am putut poate da cel puțin o reprezentare care să vă călăuzească pe calea către ceea ce intră în considerare în ceea ce privește problema principală a economiei, stabilirea prețurilor. Căci economia înseamnă tocmai a prilejui schimbul de produse între oameni; iar schimbul de produse între oameni trăiește din plin în formarea prețului. Această formare a prețurilor, care trebuie să fie mai întâi acolo, este importantă, de ea depind lucrurile. Și că nu este necesar să ne întoarcem la ceva foarte nedefinit, veți înțelege atunci când urmăriți totul înapoi până la acel raport de valoare, care decurge pentru prelucrarea pământului, din raportul între suprafața de pământ folosibilă și numărul de locuitori. În acest raport găsiți ceea ce la origine se află exact la baza formării valorii, întrucât toată munca care poate fi efectuată, poate veni doar de la numărul de locuitori, iar toate lucrurile cu care această muncă se poate uni trebuie să provină din pământ, din proprietatea funciară; căci de această muncă are nevoie fiecare, iar pentru cei care o economisesc datorită realizărilor lor de natură spirituală, pentru aceștia trebuie să o realizeze ceilalți; prin urmare ajungem aici la ceea ce stă la baza economiei.

Acum, dacă examinăm chestiunea în acest fel, trebuie să spunem: În economia noastră actuală, foarte complicată, încă mai intră și ceea ce exista pe deplin în cadrul celor mai primitive raporturi economice, unde era vorba în esență numai de schimb de produse. Numai că nu mai suntem capabili să pătrundem cu privirea această legătură peste tot. O vom avea imediat în fața noastră întotdeauna dacă în banii pe care îi folosim este exprimată această legătură cu natura. Căci în realitate ea este mereu acolo. Nu uitați aceasta niciodată! Aceasta este realitatea. Aș spune – iarăși vorbind la figurat: În timp ce eu imi dau banii mașinal, necugetat pentru un produs oarecare, un mic demon se află mereu acolo, scriind mereu pe acești bani cât de multă muncă realizată asupra naturii corespunde acestora. Aceasta este realitatea. Trebuie și aici, pentru a ajunge la realitate, să nu rămâi la suprafața exterioară.

Ei bine, într-adevăr nu a fost posibil ca în aceste paisprezece zile să dau altceva decât câteva imbolduri care trebuie să fie călăuzitoare, imbolduri despre care știu că trebuie mai departe implementate și dezvoltate în toate direcțiile, și că poate cel mai important lucru este să vă dați seama cum conceptele în imagini care au fost dezvoltate aici, exact în comparație cu ceea ce este dezvoltat altfel, ilustrează ceva viu. Dacă ați preluat ceea ce este viu la aceste concepte în imagini, înseamnă că nu ați petrecut de pomană aceste paisprezece zile aici.

Iar aceasta este ceea ce apasă atât de greu pe sufletul oamenilor în ziua de azi, faptul că se împotrivește ceva colosal când este vorba ca oamenii să dobândească o perspectivă clară, o vedere liberă în ceea ce este necesar pentru vindecarea multor vătămări ale culturii noastre. Se vorbește îngrozitor de mult despre ce trebuie să se petreacă. Însă există puțină voință de a se cufunda în realitate, și de a scoate tot din realitate cuvântul despre ceea ce trebuie să se petreacă. Este realmente așa, că în prezent am ieșit din sfera adevărului, a dreptului real – care vine din natura omului –, și din ceea ce trebuie să se dezvolte în om, atunci când omul trebuie să aibă valoare pentru ceilalți semeni ai săi, din practica vieții, treptat am ieșit din acestea, și

de fapt am ieșit din cuvântul adevărului alunecând în simpla frază, din simțul justeții în convențional și din practica vieții în simpla rutină. Iar din această triplă neveridicitate, din frază, convenție și rutină nu ieșim dacă nu dezvoltăm voința de a ne cufunda în lucruri, de a privi acolo cum se formează ele de fapt în realitatea lor. Atunci vom găsi posibilitatea, fiind tocmai în postura celor care vor să privească astfel de lucruri ca obiect de studiu, atunci vom găsi posibilitatea de a fi înțeleși. În prezent în lume există multe lucruri, care ca fraze agitatoare cauzează daune îngrozitoare, pentru că există atât de puțini oameni care au voința serioasă de a se apleca asupra realităților.

De aceea, pentru mine a fost o mulțumire adâncă faptul că ați venit aici și ați vrut să vă ocupați împreună cu mine timp de paisprezece zile de domeniul economiei. Vă mulțumesc din inimă pentru aceasta; pentru că îmi este permis să exprim această mulțumire, deoarece cred că știu ce însemnătate are faptul că tocmai cei care în prezent ca absolvenți de învățământ superiori se află în domeniul economiei, vor putea colabora extraordinar de mult la însănătoșirea vieții noastre, la reconstruirea vieții umanității.

Și trebuie să ne străduim ca știința economică să nu fie numai o teorie, ci ca știința economică efectiv să se dovedească ea însăși a fi de asemenea o valoare economică, astfel încât ceea ce noi economisim ca muncă să poată fi realmente folosit de cei care ne scutesc de ea, în mod rodnic pentru evoluția pe mai departe a omenirii. Luând decizia de a veni aici, cred că ați fost conștienți de această sarcină importantă a economistului, și m-aș bucura dacă ați fost întăriți prin ceea ce – deși într-un fel insuficient – a putut fi elaborat împreună aici.

Să sperăm că vom avea ocazia cândva de a lucra mai departe aceste chestiuni.

NOTE

Notă editorială

Prezentul curs de studiu a fost ținut de Rudolf Steiner în Dornach, la cererea studenților la economie, în vara anului 1922, la câteva săptămâni după Congresul de la Viena ținut pe tema: «Westliche und östliche Weltgegensätzlichkeiten» (*Opoziția dintre Vest și Est pe plan mondial*, GA 83).

În urma unora din conferințe au avut loc discuții detaliate cu participanții la curs, în care problemele prezentate în conferințe au fost extinse și aprofundate. Aceste discuții sunt publicate ca vol.2, *Seminarul cursului de economie* (GA 341).

Rudolf Steiner și-a destinat expunerile sale numai unui mic cerc de studenți care erau mai familiarizați cu antroposofia, cărora a vrut să le dea numai câteva stimulente pentru studiile ulterioare. Intenția sa, de a oferi la o dată ulterioară o perspectivă mai cuprinzătoare asupra economie pentru practicieni vieții economice, nu a mai putut să o realizeze.

Documente pentru text:

Cursul a fost stenografiat și transcris în text clar de Georg Klenk. Acest text stă la baza textului tipărit. Cu toate acestea, textul conține unele inexactități. În diverse ediții s-a încercat în diferite moduri să se facă corectarea lor. Actuala ediție, cu excepția câtorva corecturi, este conform editării pentru ediția a patra, de către Walter Birkigt și Emil Leinhas, care amândoi au participat la curs în 1922. Acest lucru este valabil în principal și pentru note.

Sumarul conferințelor a fost preluat din ediția a doua a *Seminarului cursului de economie* (GA 341), ediție îngrijită de Folkert Wilken și Wolfram Groddeck.

Despre desenele la tablă:

Desenele la tablă și notațiile originale făcute de Rudolf Steiner în aceste conferințe s-au păstrat, întrucât tabla a fost acoperită cu hârtie

neagră. Acestea se găsesc, drept completări la conferințe, reproduse la scară redusă într-un volumul XXIV din seria «Rudolf Steiner, Wandtafelzeichnungen zum Vortragswerk» (*Rudolf Steiner, Desene la tablă în activitatea de conferințiere*). Din greșeală, tabla 4a nu a fost reprodusă în acest volum. Ea a fost inclusă în volumul suplimentar XXIX al Desenelor la tablă. Transpunerile grafice inserate în text în edițiile anterioare au fost păstrate și în ediția de față.

Note

Lucrările lui Rudolf Steiner cuprinse în Opere complete (Gesamtausgabe) sunt specificate în note cu numărul bibliografic (GA).

1. *Gustav von Schmoller*, 1838-1917, economist. Este considerat ca reprezentant principal al „jungen Schule der deutschen Volkswirtschaftslehre” (școala tânără de economie germană). *Wilhelm Röscher*, 1817-1894, economist. Fondator al „älteren (historischen) Schule der deutschen Volkswirtschaftslehre” (școala mai veche (istorică) a economiei germane).
2. *Benjamin Disraeli*, Earl of Beaconsfield, 1804-1881, Scriitor și om de stat britanic. A devenit cunoscut pentru romanele sociale romantic-realiste. Ca membru al Camerei Comunelor a reprezentat ideea de „democrație Tory”, și a fost un oponent al lui Peel în privința taxelor de protecție. Ca prim-ministru, el a devenit mai târziu unul dintre cei mai mari oameni de stat ai imperialismului britanic. Printre altele, el a obținut pentru Anglia achiziționarea majorității acțiunilor pentru Canalul Suez, și a determinat ca regina Victoria să devină împărăteasa Indiei.
3. *Eugen Richter*, 1838-1906, politician și publicist german. Lider al partidului Progresist; a fost cunoscut ca oponent al lui Bismarck și a politicii lui sociale și economice.
Eduard Lasker, 1829-1884, politician și jurist german. A avut o contribuție majoră în reforma judiciară desfășurată în perioada 1867-1877. Până în 1881 a fost liderul aripii de stânga a Partidului

Național Liberal. A ieșit în evidență ca adversar al politicii protecționiste lui Bismarck.

Lujo Brentano, 1844-1931, economist și profesor universitar. A fost considerat un reprezentant de frunte al curentului politicii sociale în știința economică germană, așa-numitul „socialism-academic”.

4. familia *Rothschild*, cunoscută sub denumirea de Casa Rothschild, este o familie de bancheri evrei germani care a înființat case de finanțare și case bancare europene începând de la sfârșitul sec. 18. Se crede că în sec. 19 când erau la apogeu, familia Rothschild deținea cea mai mare avere personală din lume.
5. *Adam Smith*, 1723-1790, filosof și economist britanic. Este considerat fondatorul „economiei politice clasice”. El a fost primul care a prezentat într-o formă cuprinzătoare și unitară teoriile economice individualiste și liberale. Opera principală: «Avuția națiunilor: cercetare asupra naturii și cauzelor ei», patru volume, 1776.
6. *Karl Marx*, 1818-1883. Vezi «Capitalul», vol.1, cap.5: „Procesul muncii și procesul de valorificare”.
7. într-un articol pe care am scris încă de la începutul secolului: *Știința spirituală și problema socială*, în «Luzifer-Gnosis 1903-1908» (GA 34). Din 1941 când acest articol a apărut pentru prima dată sub formă de carte, termenul „teosofie” folosit anterior, s-a înlocuit cu „știința spirituală”.
8. în acea scriere: vezi nota anterioară.
9. ceea ce în scrierea mea *Puncte centrale ale problemei sociale am numit adevăratele asociații*: GA 23, Vezi în special prefața și introducerea.
10. *Iar la producător este vorba de faptul că la el avem de observat interacțiunea dintre ofertă și preț*: În prima ediție (nedată, probabil din 1922) este spus: „... la el avem de observat mai mult interacțiunea cererii și prețului în bani”. În ediția din 1933, îngrijită de Roman Boos, după o revizuire amănunțită a

documentelor existente această frază este schimbată în modul următor: „... la el avem de observat mai mult interacțiunea între cerere și prețul în bani”. La o revizuire ulterioară a materialelor existente, pentru ediția a patra în 1965, a fost făcută din nou o schimbare, de către editor și foștii studenți Walter Birkigt și Emil Leinhas, schimbare care a fost adoptată în această ediție. Versiunea actuală a acestui pasaj spune: „... la el avem de observat mai mult interacțiunea dintre ofertă și preț”. Birkigt și Leinhas au indicat că la «la ecuația producătorului, despre care este vorba, și care a fost scrisă pe tablă ca $p = f(o, c)$, ... nu este nicio interacțiune între cerere și preț. Doar cele două variabile independente o (oferta) și p (prețul) pot intra în interacțiune. O forțare într-o altă ecuație este imposibil matematic, și în economie o întindere a producătorului în domeniul consumatorului ar fi o șarlatanie sau un abuz, căci ce are cu adevărat nevoie consumatorul, numai el însuși poate ști. Prin urmare a fost făcută rectificarea necesară, din „cerere și prețul în bani” în „ofertă și preț”.»

- 11.** *la producător este o ofertă în mărfuri*: În edițiile deja menționate mai sus, aici este scris: „la producător este o cerere de mărfuri”. În prezenta ediție s-a preluat tot modificarea făcută de Birkigt și Leinhas în ediția din 1965. Forma din edițiile anterioare „cerere de mărfuri”, nu se potrivește nici cu sensul întregului pasaj, nici nu corespunde cu faptele economice. Propoziția are sens și faptele reale devin vizibile numai atunci când se spune: „la producător este o ofertă de mărfuri”. Acest lucru reiese în mod clar atunci când se confruntă pasajul cu o notă pe care Rudolf Steiner a înscris-o într-un jurnal la trei zile după conferință. Pasajul și nota tratează aceeași problemă și prezintă un acord complet în toate detaliile, atunci când este folosită propoziția corectată. Pasajul cu propoziția corectată spune:

„Dar mai mult de atât, am făcut aceste ecuații diferite din punct de vedere calitativ prin faptul că aici o -ul la consumator este o ofertă în bani, la producător este o ofertă în mărfuri, iar la

comerciant avem de a face cu ceva ce se află propriu-zis între bani și marfă.”

Nota din 3 august 1922, schițează pe scurt această ofertă diferită calitativ:

„Producătorul oferă mărfuri
Consumatorul oferă bani
Comerciantul oferă marfă-bani.”

Aici Rudolf Steiner începe de la ofertă (o). Dar se poate de asemenea începe și de la cerere, și anume:

la comerciant de la cererea (c) de mărfuri (m) și bani (b): (c_b^m)

la consumator de la cererea de mărfuri (c_m)

la producător de la cererea de bani (c_b)

Comerciantul cere mărfuri și oferă bani; dar de asemenea cere bani și oferă mărfuri. Deci trebuie să fie și pentru consumator și producător câte două ecuații. Ecuația comerciantului le conține întotdeauna pe amândouă. (Birkigt/Leinhas).

Tabla cu notația făcută de Rudolf Steiner în conferință:

The image shows a blackboard with handwritten mathematical formulas and German annotations. The formulas are:

$$Q = f(a, n)$$

$$x = f(a, n, p)$$

$$a = f(p, n) \quad \text{Konsumendenf.}$$

$$n = f(a, p) \quad \text{Produzentenf.}$$

Annotations in German:

- Handwritten above the first formula: *Handelsgeld*
- Handwritten above the second formula: *Leistung*
- Handwritten above the third formula: *Konsumendenf.*
- Handwritten above the fourth formula: *Produzentenf.*

Aranjamentul ecuațiilor pe tablă se poate să nu corespundă cu ordinea în care Rudolf Steiner le-a scris pe tablă. Corespunzător conținutului conferinței, el evident a scris mai întâi formula $x = (o, c, p)$ [pe tablă $x = f(a, n, p)$], apoi ecuația comerciantului

$p = f(o, c)$ [pe tablă $p = f(a, n)$], după care ecuația producătorului
 $c = f(o, p)$ [pe tablă $n = f(a, p)$], și în final ecuația consumatorului
 $o = f(p, c)$ [pe tablă $a = f(p, n)$].

Dar pe lângă ecuațiile pe care Rudolf Steiner le-a scris pe tablă în timpul cursului, o a doua înregistrare, în însemnarea din carnetelul de notițe, din 3 august 1922, care spune:

$p = f(o, c)$ comerciant

$o = f(p, c)$ producător

$c = f(o, p)$ consumator

$p = f(a, n)$ Händler
 $a = f(p, n)$ Produzent
 $n = f(a, p)$ Konsument

$p = f(a, n)$ Händler

$a = f(p, n)$ Produzent

$n = f(a, p)$ Konsument

Dacă plasăm comparativ ecuațiile de pe tablă și cele din carnetel unele lângă altele, obținem:

	pe tablă	în carnetelul de notițe
comerciant	$p = f(o_m^b, c_m^b)$	$p = f(o_m^b, c_m^b)$
producător	$cb = f(o_m, p)$	$om = f(c_b, p)$
consumator	$ob = f(p, c)$	$cm = f(o_b, p)$

La curs Rudolf Steiner a dat numai un set de ecuații – cele de pe tablă. Editorii însă au dorit să nu le rămână ascunse cititorilor ecuațiile din carnetelul de notițe, întrucât ele completează imaginea proceselor complicate de stabilire a prețurilor. (Birkigt/Leinhas)

12. C. M. von Unruh, «Zur Physiologie der Sozialwirtschaft», Leipzig 1918.

13. Georg von Siemens, 1839-1901; începând din 1870 director al Deutsche Bank fondată de el, prin care a sprijinit mari companii

internaționale, una din prioritățile sale fiind finanțarea proiectelor de căi ferate internaționale, inclusiv calea ferată anatoliană și calea ferată Berlin-Bagdad.

Arthur von Gwinner, 1856-1931, bancher; din 1880 membru al consiliului director al Deutsche Bank, mai târziu succesor al lui Georg von Siemens.

14. *Carl Philipp Gottfried von Clausewitz*, 1780-1831, general și teoretician militar prusac.
15. *Rudolf Hilferding*, 1877-1941; născut la Viena, doctor, economist marxist, politician, editor (1907-1915 la publicația «Vorwärts»). Între 1923 și 1928-1929 a fost ministru de finanțe al Germaniei; a fost considerat un reprezentant al austro-marxismului.
16. *oameni ca Foerster și alții de același gen*: aluzie la pedagogul moral catolic Friedrich Wilhelm Foerster (1869-1966).
17. *Regatul merovingian*, în Franția, o zonă în Franța și Germania de astăzi, regat fondat de Clovis I, primul rege al francilor, în 469. Dinastia merovingiană a domnit aproape 300 de ani.
18. *David Ricardo*, 1772-1823, economist englez. Pe lângă Adam Smith este cel mai important teoretician al școlii clasice de teorie economică engleză. Pe principiul libertății economice, el a dezvoltat o teorie a valorii și, mai presus de toate, propria sa teorie a rentei funciare. Lucrarea sa principală: «Principii ale economiei politice și impozitare», 1817.
19. *Sistemul mercantil*: Mercantilismul a fost doctrina economică dominantă în secolele 16-18. Ca scop principal se urmărea sporirea bogăției unei națiuni prin impunerea reglementării guvernamentale privind toate interesele comerciale ale națiunii. Se credea că puterea națională ar putea fi maximizată prin limitarea importurilor prin taxe și maximizarea exporturilor, și crescând depozitele de metale prețioase. Mercantilismul a încurajat multele războaie intraeuropene din acea perioadă, expansiunea colonială și exploatarea altor țări.

20. *David Hume*, 1711-1776, filosof și istoric englez; a avut o puternică influență asupra iluminismului francez și asupra pozitivismului, precum și asupra psihologismului secolului XIX.
21. *Fiziocrația* a fost o teorie economică dezvoltată în Franța în sec. XVIII. Este în general considerată ca fiind prima școală științifică a economiei. În contrast cu mercantiliștii care pentru creșterea averii și puterii națiunii prevedeau masive reglementări economice și puneau accentul pe producție, comerț exterior și acumulare de aur, fiziocrația era caracterizată prin credința că politica guvernamentală nu ar trebui să interfereze cu funcționarea legilor economice naturale și că terenul și produsele terenului sunt sursa întregii bogății a unei națiuni. Fiziocrații își reprezentau o societate predominant agricolă, în care tot ce era industrial era considerat o prelungire neproductivă a muncii agricole. (La acea vreme economia Franței era aproape în întregime agrară.) Ei au fost primii care au considerat că munca este singura sursă a valorii, însă numai munca agricolă, considerând că producția industrială prelua la intrarea în procesul de producție tot atâta valoare pe cât crea la ieșire.
22. *Carol cel Pleșuv* (823-877), Carol al II-lea, nepotul lui Carol cel Mare, rege al Franciei de vest (843-877) și împărat al Sfântului imperiu roman (875-877).
23. *John Scotus Eriugena*, (810-877), teolog irlandez, filosof neoplatonist și poet. Este considerat cel mai mare filosof al evului mediu timpuriu. Aproximativ din 845 a trăit la curtea regelui Carol al II-lea, lângă Laon (în prezent în Franța), mai întâi ca profesor de gramatică și dialectică.
24. *Licurg (Lycurgos)* (sec.7 î.Ch), considerat în mod tradițional legiuitorul care a fondat majoritatea instituțiilor în Sparta antică.
25. *Oswald Spengler*, 1880-1936; istoric și filosof german. Vezi «Untergang des Abendlandes» (Declinul Occidentului), Vol.2, Cap.5, I. Das Geld (Banii).